

SISÄLYS

ESISANAT	4	4.6 RYIDALAISTAMISESTA NÄKYMÄTTÖMYYTEEN: MINORITEETIT ARKIIVISSA 1933–1966.....	80
1. ALKU	8	5. KIERUAN SUOKKANAPAPINVIRAN ARKIIVI – SAAMELAISET JA KAINUSAISET RAISIN SUOKKANASSA	82
1.1 ARKIIVIMATERIAALI MUISTELUKSENA	8	5.1 PAPIN OLOT RUIÐALAISTAMISHEEN, VASTATULHEISHIIN JA LESTAADILAISUUTHEEN: KOPIIKIRJAT 1875–1920	82
1.2 SANAT ”ARKIIVI” JA ”DOKUMENTTI”	9	5.2 KOVAT RUIÐALAISTAMISLINJAT: RIPPIKOULUNMÄÄRÄYKSET 1882	87
1.3 KATTOMALUPA VIRALISHIIN ARKIIVIMATERIAALHIIN	11	5.3 ETNISET OLOT PREEVIJOURNAALISSA 1898–1948	90
2. KIISTRANTI (PORSANKI) – KÖYHÄ, MUTTA KIELIRIKAS KOMUUNI	14	5.4 NÄKYMÄTTÖMÄT MINORITEETIT: KORRESPONDANSI JA ASSIIDOKUMENTIT 1947–1962	92
2.1 KOULU JA ETNISET MINORITEETIT	15	5.5 TIE MONINAISUUTHEEN: UUÐEMMAT ARKIIVIMATERIAALIT	93
2.2 KOMUUNINJOHTO JA MINORITEETIT	22	6. KIERUAN LENSMANNI – KATEGORISEERAUS, TARKASTUSASSIIT JA ETNISET MINORITEETIT RAISSA	98
2.3 KATEGORISEERAUS JA MINORITEETTIELISET DOKUMENTIT FATTISTYYRIN ARKIIVISSA	31	6.1 KATEGORISEERAUS- JA TARKASTUSPROTOKOLLAT 1891–1920	98
3. RAISI – KOVAN KIELIPOLITIIKAN KOMUUNI	46	6.2 ETNONYYMI ”KAINULAINEN” ITTETUNNISTUKSENA ENSMANNIN ARKIIVISSA.....	102
3.1 KOULU JA ETNISET MINORITEETIT	46	6.3 ETNISYYTHEEN KOSKEVII RIKKOMUKSII	103
3.2 SAHAPRUUKI JA UUÐESTIRAKENTAMINEN KOMUUNIN HALLITUKSEN ARKIIVISSA	52	6.4 SUOMALAISET HAJETUT JUSTIISPROTOKOLLISSA	105
3.3 KATEGORISEERAUS JA KOTIPAIKKAOIKKEUS FATTISTYYRIN ARKIIVISSA	56	7. KONKLUSUUNI: VAITELIHAAT ÄÄNET EI OLHEETKHAAN VAITELIHAAT	108
4. KIISTRANNIN SUOKKANAPAPINVIRAN ARKIIVI – ARKIIVI, SAAMELAISET JA KAINULAISET	64	LÄHTHEET JA LITTERAUURI	112
4.1 KIRKONS KATTOMUS POHJASEN MINORITEETIISTA: KOPIIKIRJAT 1819–1934... 65			
4.2 KIRKON PÖLKÖ KAINULAISISTA JA LESTAADILAISUUÐESTA: PREEVIJOURNAALIT 1843–1950.....	72		
4.3 DOKUMENTIT MIKKÄ KOSKETHAAN TULKITTEMISTA KAINUNKIELELE 1900–1950.....	74		
4.4 ETNISET OLOT KIRKON KUTTUMUSKIRJOISSA	77		
4.5 PISPAN VISITAASI KIISTRANNISSA 1930: SPIONAASI TAHI INSPEKSUUNI?	78		

FORORD

Prosjektet «Minoriteter i offentlige arkiver – en undersøkelse av minoritetskulturers plass i offentlige arkiver», har hatt som mål å undersøke minoritetenes møte med myndighetene i to lokalsamfunn i Nordreisa og Kistrand, og hvordan dette møtet nedfeller seg i skriftlige dokumenter i kommunenes arkiver spesielt.

ABM-utvikling har finansiert prosjektet, som er gjennomført av Landslaget for lokal- og privatarkiv (LLP) med Kaisa Maliniemi som prosjektleder og forsker. Maliniemi har også forfattet rapporten.

For ABM-utvikling er det viktig å støtte prosjekter som kan gi ny forståelse av arkiv som dokumentasjon og primærkilder, og som åpner nye perspektiver på arkivene som aktive samfunnsinstitusjoner. Dette prosjektet utdyper vår forståelse av hva arkiv er og kan brukes til.

Prosjektet er interessant ut fra et demokratiperspektiv. Undersøkelsene har gitt nye kunnskaper om lokalforvaltningen i et flerkulturelt og flerspråklig samfunn; i en periode der vi ellers har lite kunnskaper om kontakten mellom minoritetene og myndigheter. Blant annet viser undersøkelsen at

personer med tilhørighet til kulturelle og språklige minoriteter i noen grad kunne kommunisere med myndighetene på sitt eget språk.

På denne måten får tause grupper stemmer, slik det oppsummeres i rapportens siste kapittel.

Tidligere ukjente kvenske dokumenter, som er funnet gjennom systematiske undersøkelser av arkivene i Nordreisa og Kistrand, gir ny og verdifull kunnskap om det kvenske språket. Dette viser også at kommunale arkiv kan være en kilde til spåksosilogiske undersøkelser og til kunnskap om utviklingen av minoritetsspråk og bruken av disse. Funnene av de kvenske dokumentene fra 1867 og framover, kan betegnes som både viktige og oppsiktsvekkende.

I tillegg har prosjektet en interessant teoretisk side. Arkiv og arkivdokumenter som fortelling (narrasjon) om makt og avmakt, majoritet og minoritet er et viktig perspektiv i rapporten. I disse analysene knytter forfatteren an til postmoderne og samfunnsorientert arkivteori, og rapporten er i så måte et sjeldent teoretisk bidrag i den norske arkivverden.

Et viktig resultat av prosjektet er at det har syn-

liggjort behovet for endring av regelverk og rutiner for innsyn i kommunale arkiver. Forfatteren har støtt på, og redegjør for, store og ubegrunnede hindringer i arbeidet med å identifisere og utnytte kildemateriale med stor relevans for undersøkelsene.

Denne publikasjonen er en kortversjon av den fullstendige rapporten fra prosjektet: «Hva arkivene skjulte. En undersøkelse av kvensk og samisk i offentlige arkiver i Kistrand (Porsanger) og Nordreisa 1865–1948». Den fullstendige rapporten utgis av ABM-media as.

ABM-utvikling vil særlig takke Landslaget for lokal- og privatarkiv og prosjektleder Kaisa Malinemi for en interessant og viktig rapport!

Oslo

Stein Slyngstad
direktør

Bjørn Bering
avdelingsdirektør

Ruiðan lokaali- ja privaattiarkiivitten (RLP) esisanat

Landslaget for lokal- og privatarkiv, Ruiðan lokaali- ja privaattiarkiivit, alotethiin prosektin ”Minori-teetit viralisissa arkiiviissa – tutkimus minoriteetikulttuuriin sijasta viralisissa arkiiviissa” 2006. Tutkimuksen pohjana oon esiprosekti «Nasunaaliset minoriteetikulttuurit viralisissa arkiiviissa, Raisin ja Porsangin kainulaishiin koskeevvii lähtheitten kartoittaminen». Esiprosektin ajatus oli kartoittaa arkiivimäärän etnisistä minoriteetiista. Ei ole ennen tehty systemaattista tutkimusta minoriteetiista Ruiðan viralisissa arkiiviissa. Prosekti oon uniikki sillä se tuopi uutta ja tarpheelista tietto minoriteetiista ja heiðän kokemuksista viralisten institusiooniin kansa niin ko arkiivit, tieto- ja kulttuuriinstitusunit, minoriteettijoukot, poliitiikerit, komuunit ja toiset ihmiset. Tämä prosekti oon kansa uniikkisitä syystä ette internasunaalisesti ei ole koskhaan ollu tämmästä arkiivialantutkimusta missä teoretinen raami oon erikoisesti minoritettinen.

Dokumentit niistä kahðesta tutkimuskomuuniista näytethään ette ruiðalaistamisen kovvuus ja se millä laila se hyökkäsi erilaisii ihmisjoukkoi, oon vaihtelu komuunista komuunhiin. Raisissa ajethiin kovvaa kielipolitiikkaa, ja siinä ei ollu minkhäänlaista erroo saamelaisten ja kainulaisten välissä. Kiistrannissa päinvastoin oli monta vaphaista reikkää nasunaalisessa kielipolitiikassa ja sen toimheenanossa. Kiistrannin komuuniarkiivista löytty iso määrä saamen- ja kainunkielissii dokumenttii. Komuuninhallituksen, fattistyyrin, koulustyyrin ja sopimuskommisuunin arkiiviista prosektin kirjotaja oon löytäny yli 230 kainunkielistä ja yli 120 saamenkielistä dokumenttii vuosilta 1867–1911. Tämä oon tosi sensasuuni ja kokonhaansa oðot-

tamatonta, sillä Kaisa Maliniemi ei ole ensimmäinen joka on käynyt läpi tätä arkiiviä. Arkiivi oli jo järjestetty ja kataloogiseerattu arkiivi, mutta kataloogiissa ei mainita siitä mitään ette arkiivissa on minoriteettikielisiä dokumentteja. Usheita historian tutkijoita on kans tarkastelheet materiaali, ja ei Kiistrannin/Porsangin kyläkirjoissa ole mainittu tätä kulttuuriaareta. Piian tutkijat ei ole ymmärtäneet ei saamee eikä kainuu, ja sentähden het ei ole oletanneet ette dokumentit on relevanttiset tahi tärkeet. Tällä tavalla arkiivin työväki ja tutkijat on tietämättä olleet myötä siinä mitä saattaa mainita «institusuaalisuudeksi».

Dokumentiista näkkee ette minoriteetit on jonkuverran saattaneet osallistua omalla kielellä Kiistrannin komuunin hallitsemisessa. Joskus saamelaiset ja kainulaiset saatiin vastaukset omalla kielellä. Tästä näkkee ette komuunin virkamiehet saatiin saamee ja kainuu 1800-luvulla. Minoriteetit on kansa itte luonnet dokumentteja Kiistrannissa. Arkiivista selvi kuitenkin ette minoriteettikieliset dokumentit on marginaaliset arkiivissa. Arkiivinkuvaukset ja niiden avoimuus annetaan liian pienen kuvan yhteiskunnan monikielisyydestä ja monikulttuurisuudesta miittä ne pidettäisi peilata. Uudempi arkiiviteori on kans probleemattiseerannu arkiiviin objektiivisyyttä ja valttaa, samassa ko siinä on halu liittää arkiivin likemmäksi yhteiskunnan muita struktuurii.

Tutkimus näyttää ette saamelaiset ja kainulaiset ei olleetkkaan niin vaihteliaat ja näkymättömät ko olisi odottanu. Het on olleet aktiivisesti myötä erilaisissa lokaalisissa yhteisöissä. Kainulaiset, ja osittain saamelaisetki, on omalla kielellä luonnet ja olleet myötä hoitamassa asiita komuunin erilai-

sisä johdattamisorgaaniissa. Lisäksi kuulee minoriteettiin äänet toisista dokumenteista mikkä pääkulttuurin väki on luonnu. On tarpeellista lisätä pääsyn, käytön, näkyvyyden ja kontekstivyyden arkiivinstitusiooniin arkiividokumentteihin. Pittää olla tietoinen siitä ette minoriteetit saadaan osallistua niihin funktioihin, raportin kirjoittaja sanoo. Tämä saattaa olla apu arkiiville saamaan pois sen hiljaisuuden mikä koskee minoriteettiä ja marginaalisia joukkoja. Sillä minoriteettiselä erikoistiedola mikä löytyy arkiivista, met saattama antaa takasin äänittömäksi tehneille ihmisjoukoille heidän äänet. Tutkimus näyttää kansa ette met tarttema lissää arkiivitutkimusta komuunaalisista arkiivista. Sitte met saattama saada vastauksen siitä olthinkoon Kiistrannin dokumentit uniikit. Sen lisäksi kielitutkijoilla on nyt mahdollista tutkia tähän asti tuntematonta kainunkielistä materiaali.

Met olima etukäteen tietämättömät siitä ette tutkimuksesta tuli kysymys siitä millä lailla tutkijoiden tiedonhaku hoidetaan departtentiissä, ja millä lailla minoriteettiä koskevat kysymykset saatiin erikoishoitoo. LLP/RLP on siitä syystä pyytänny ette hallintolain määräykset mikkä reguleerataan tämmäistä asiita, muutettaisi, niin ette kaikki arkiivinstitusuoit saataisi samam tulmahdin ko Riikinarkivilaki on.

Niin ko se on nyt, meidän jäseninstitusuoitien kokemukset on ette het häydythään antaa komuunaaliset materiaalit olla sillä luvansaaminen niihin on niin ajanvaattiva ja arvaamaton. Se tunttuu niin väärältä näille institusuoille joilla on tärkeä rooli arkiiviin aukaisemisprosessissa. Hallintolain vaihtelovelvollisuuden rekelitten huomihoon ottaminen on tärkeä osa tästä työstä. Sen lisäksi institusuoit tunnettaan materiaalin konkreetise-

sti ja saatethaan hoittaaat sen rekeelitten myötä.

Prosekti oon saanu rahat näiltä: ABM-utvikling, Norsk kulturråd/Ruiðan kulttuuriraati, Troms fylkeskommune/Tromssan fylkinkomuuni, Nordreisa kommune/Raisin komuuni, Statsarkivet i Tromsø/Tromssan kruununarkiivi, IKA Troms, IKA Finnmark ja LLP/RPL. Met kiitämä kuurrosta mikä teki prosektin mahdolliseksi. Erikoinen kiitos ABM-utviklingile mikä oon rahoittanu ennimen osan tästä lyhytversuunin ulosantamisesta, ABM-mallisesta tehoksesta ruiðan, kainun ja saamen kielilä. Täyðen rapportin, *Mitä arkiivit piilotethiin. Tutkimus kainulaisuudesta ja saamelaisuudesta Kiistrannin (Porsangin) ja Raisin komuuniin viralisissa arkiiviissa 1865 – 1948*, tullee ABM-media as julkaisemhaan.

LLP/RLP halluu kiittäät prosektin johdattaajaa, Kaisi Maliniemee, siitä minorigiteettitutkimuksen ja arkiiviteorin pioneerityöstä Ruiðassa. Prosektista oon matkala puhuttu, ja se oon saamassa interessii kainulaisilta ja saamelaisilta. Internasunaalisestiki se oon herättäny huomiota. Sen presenteerathiin internasunaalisessa seminaarissa Austraalian Perthissä vuonna 2008, ja prosektin kirjottaaja sai artikkelin *Archival Science*hiin vuonna 2009. Met annama ison kiitoksen prosektin referansi- ja johdattamisjoukoile jotka oon positiivisesti tuoneheet hyvvi ajatuksii. Johdattamisjoukon jäsenet oon olheet: Ruiðan lokaali- ja privaattiarkiivitten/RLP:n johdattaaja Marit Hosar (2006–2007), Ellen Røsjø (2007–2009) ja Karin Gjelsten (2010), Interkommunalt arkiv Troms (IKAT)/Tromssan Interkommuunalisen arkiivin (TIKA):n johdattaaja Hilde Elvine Bjørnå, Interkommunalt arkiv Finnmark (IKAF)/Finmarkun interkommuunalisen arkiivin (FIKA):n johdottaaja Marion Sørensen ja statsarikivar i Tromsø /Tromssan kruununarkivaari Solbjørg

Fossheim. Referansijoukon jäsenet oon olheet Bjørg Evjen Tromssan Universiteetista, Terje Aronsen Kainun institutista, Øystein Steinlien, Saamearkivin johdattaaja, Hilde Holmstad, ABM-utvikling, Stavangerin kruununarkivaari Sigve Gramstad ja Harald Lindbach RPL:stä 2008 keshään asti, ja sitte asti Ellen Røsjø.

Liisäksi met halluuma kiittäät tiimatyötekkijöitä Katri Somby, Elena Rosnes ja Terje Aronsen jotka oon kääntänheet saamesta ja saamheen ja kainusta ja kainhuun, ja Gudmund Valderhaug joka oon kommenteerannu arkiiviteoreettisen osan. Ellen Røsjø oon lukenu korrektuuri.

Ruiðan lokaali- ja privaattiarkiivitten (RLP):n puolesta

Karin Gjelsten
johdattaaja

Ellen Røsjø
prosektin vastuulinen

ALKU

Rägingi!

*Kistrandin Fatikassasta
Marja Aronsdatter pitää
sätta. 18. m. Jauhoja
Lemjovesä 8/12.69
Hans Mikkelsen
m:p:P
Rodemestari¹*

1.1 Arkiivit muistelhaan

Landslaget for lokal- og privatarkiv, Ruiðan lokaali- ja privaattiarkiivit, alotettiin projektin ”Minoriteetit viralisissa arkiiviissa – tutkimus minoriteetikulttuuriin sijasta viralisissa arkiiviissa” 2006.

Projektin tarkoitus on tuoda tietoa minoriteetiistä ja heidän kohtaamisesta viralisten instituuttiin kansa erilaisilla yhteiskunnan aloilla, niin ko arkiivi-

1 Kistrand kommune, lnr 27. Fattigstyre, 1869. Norsk overs. Kaisa Maliniemi: Regning! Marja Aronsdatter må få 18. m. mel fra Kistrand fattigkasse. Lakselv 8/12.69. Hans Mikkelsen. m:p:P. Rodemester.

viissa, tieto- ja kulttuuriinstituuttiin, minoriteettijoukoissa, politiikkeritten kansa, komuuniin ja yksityisihmisten kansa. Mie olen freistannu löytää vastauksii niihin kysymykshiin kunka vallon erilaisuudet erilaisten instituuttiin ja viranomaisten, viranomaisten jotka laitetaan arkiiviin, arkiiviluojitten ja minoriteettiin välillä manifesteerataan arkiiviluomisessa Ruiðassa. Arkiivin laittamisen saattaa sannoot arkiivintuottamiseksi. Arkiivit ja arkiivitten laittamiset saatetaan olla vallannäyttämistä. Arkiivissa ei ole vain dokumentti, mutta se on itteki primääri historialinen dokumentti. Tämä raportti on lyhyt versuuni pääraportista, ja siinä on pääosat tutkimuksesta.

Tutkimuksessa olen katonu arkiivimateriaali mikkä kosketaan kainulaisii ja saamelaisii ja heidän kohtaamisesta viralisten instituuttiin kansa kahðessa Ruiðan komuunissa: Raisissa Pohjas-Tromssassa ja Porsangissa Finnmarkussa vuosilta 1865 – 1948. Kainulaiset ja saamelaiset on iso osa Raisin ja Porsangin väjestä. Sentähðen saattaa olettaa ette heistä löytyy jälkkii arkiiviissa, erikoisesti komuunaalisissa arkiividokumentiissa

sillä ko het oon olheet aktööriinä yhtheiskunnassa vaikka se oon ollu marginaalista. Minun tutkimuksen pohjana oon ollu uskomus ette viralisissa arkiiviissa, vaikka net oon vallan arkiivii, löytyy jälkkii marginaalisista ja sortunheista joukoista, ja ette sen saattaa paljastaat jonkulaisen tekstin dekonstruksunin kautta.

Kainulaissii ja saamelaissii vasthaan oli 1860-luvula saakka Ruiðan valtakunnala kova minoriteettipolitiikka. Ennen sitä valtakunta oli ollu tolerantinen omile pohjasile minoriteetiile. Assimileerauspolitiikka oli hallitteeva politiikka issoimmissa osissa Euroopasta ja Pohjas-Amerikasta 1800-luvun keskeltä kiini 1900-luvun ensi oshaan asti. Ruiðassa assimileeraus kesti vähäsen kauvoimmin ko enniimiissa muissa Euroopan maissa. Se kesti viralisesti kiini toisheen mailmansohtaan asti, mutta toðelisuðessa sitä ajethiin vielä kauvoimmin². Knut Einar Eriksen ja Einar Niemi defineerathan assimileerauspolitiikan norjalaistamispolitiikaksi sillä ko "[m]ajoriteettiväki isoyhtheiskunnan institusuuniin avula freistaa vähenttää nasonaalisten minoriteettiin identtiteettii ja yhtheisolloo, ja freistaa siirttää minoriteettijäsenitten identtiteetti- ja yhtheisolutuntoo niin ette se muistuttaa majoriteettiväjän ja isoyhtheiskunnan tunttoo."³. Assimileerauksen saattaa ymmärttää prosessiksi missä indiviidi tahi joukot vaihetethaan poijes oman kulttuurin, oman kielin ja elämäntavan. Se saattaa olla vapahtonen tahi tulos kehotuksesta, poliitisesta painosta ja pakosta⁴. Vaikka norjalaistaminen merkitti minoriteettiin assimileeraus yhtheiskunnan erilaisila aloila, norjalaistamistyö näkyi parhain kouluissa.

2 Holmesland 2006: 10.

3 Eriksen & Niemi 1981: 22.

4 *St. meld. Nr. 15: 3.*

Arkiiviin ja minoriteettiin välinen analyysi tarttee arkiiviteoreettisen raamin minkä oon sovitettu tämmäshiin tutkimukshiin. Semmosta raami ei ole ennen laitettu Ruiðassa. Auvainsanat tutkimuksessa tulhaan olemhaan "arkiivi", "valta", "minoriteetti/majoriteetti" ja "muistelukset (narrasuuni)"; teemat mikkä oonki probleematiseerattu postmodernissä arkiiviteoriissa tahi yhtheiskunnallisissa arkiiviteoriissa viimi vuosina. Modernit arkiiviteorit tulhaan olemhaan postkoloniaalisen tutkimuksen kansa sannoin ja päämetoodin pohjana.

Arkiividokumentiissa löytyy paljon tiettoo minoriteetiistä sillä ko monet dokumentiista oon liitetty norjalaistamisheen ja kielipolitiikkaan sekä paikalisela ette riikin tasala. Näitä dokumenttii saattaa sannoot muisteluksiksi. Mie olen lukenu näitä dokumenttii sekä "along the archival grain" ette "against the archival grain" tahi "myötä karvaa" ja "vasta karvaa". Tämän metoodin kautta olen paljastanu dokumentiista pääkulttuurin ja minoriteetikulttuurin perspektiivit. Esimerkiksi koulustyyrin arkiiviista löytyy vanhimmiten, opettaajitten, kouludirektöörin, erilaisten hallitusossiin ja valtakunnan perspektiivit dokumentiissa.

1.2 Sanat "arkiivi" ja "dokumentti"

Kaikila oon kuva siitä mikä arkiivi⁵ oon. Ennimet kuvitelhaan ette arkiivi oon rakennus missä säilytethään vanhoita dokumenttii, miitä nouðethaan esile ko tarvithaan. Alkupöräisesti termi "arkiivi" lähtee kreikankielisestä sanasta *arkheion* minkä merkitys oon ylimagistraatan, archonin, talo tahi olopaikka jolla oli päätösoikeus muinaisaijan Krei-

5 *Arkivlova* 2001 (1992) definerer arkiv som "dokument som vert til som lekk i ei verksemd". *Arkivlova med forskrifter* 2001 (1992): 7.

kassa. Heidän privaatti koti toimi arkiivina viralisile dokumentiile. Het olthiin pääassiiisesti dokumenttiin suojelijat, ja heilä oli valta ja oikeus arkiiviin selittämiseen.⁶ Arkiivi ei ole ennää paikka missä käytethään valttaa, mutta vallan elementit löydythään vieläki sielä. Arkiivin saattaa sannot administrasuuniseksi työkaluksi samhaan aikhaan ko se oon admisistratiivinen tulos⁷.

Arkiivilaki ja sen määräykset ((1992) 2001) defineerataan arkiivin ”dokumentiksi mistä tulee homman osa”⁸ Tämä definisuuni oon laaja, ja sisältää kaikinlaissii dokumenttityyppi. Se oon kans liian kaitanen sillä ko se ei defineeraa sannoi ”dokumentti” ja ”arkiivi” tarkkeemasti. Eikä se ota huomiota siihenkhään ette dokumentit oon pakko kovota yhtheen, oornata tahi systematiseerata jollaki laila ette net saattaa sannoot ”arkiiviksi.”¹² Tämä oon tietoista arkiivilain puolesta sillä se pittää sisältää kaikki yksityisdokumentiista saakka ishoiin hyvinorganiseerathuin arkiivihin asti sanan ”arkiivin” merkitykselä.⁹

Ivar Fannesin kirjassa *Arkivhåndboken for offentlig forvaltning (Arkiivikirja viralisile käytöle)* hän lähtee lain arkiivisanasta, mutta hänelä oon selvempi ero sanoissa ”arkiividokumentti” tahi ”arkiivimateriaali” ja ”arkiivi”. Hänen mielestä arkiividokumentti oon dokumentit mikkä ”otethaan vasthaan tahi oon laitettu osaksi orgaanin aktiivteetista, samhaan aikhaan ko arkiivin ymmärrethään arkiividokumentiiksi ”mikkä aian pääle oon kovottu tuloksenä orgaanin aktiiviteetista”. Fannesin mielestä näitä definisuunii saattaa käyttäät lain arkiividefi-

6 Derrida 1996: 2.

7 Valderhaug 2002: 325.

8 *Arkivlova med forskrifter* 2001 (1992): 7.

9 Fannes 2000: 43.

nisuunin raamiin sisäpuolela, jos ottaa huomiota siiheen ette lain määräykset oon voimassa yksitellen arkiivile, arkiivimateriaalile ja arkiividokumentiile.¹⁰

Sekä *Arkiivilain ja sen määräyskin* definisuuni ette Fannesin definisuuni koskethaan ensisti dokumenttiin. Pohjasmaitten arkiiviterminologia *NAT* (2003) selittää ”arkiivisanan” kolmela alala: yksityisdokumenttiarkiivina, arkiivirakenuksena ja instituunina ja arkiividepoona. Yksitysarkiiviissa oon dokumenttii mikkä oon tulokset persoonitten tahi organisasuuniin assiinhoitamisesta, ja miitä säilytethään niitten tietoarvon tähden. Rakenuksena arkiivi toimii semmosena paikkana missä niitä dokumenttii säilytethään ja mikä oon auki kansale. Arkiivi instituunina sisältää arkiivihomma missä kovothaan, oornathan, säilytethään ja aukaiathan dokumenttii arkiivinstituuniissa.¹¹

Arkiivi oon ensisti dokumenttii. Mutta mikä oon dokumentti arkiivisysteemissä?

Arkiivilain dokumentindefineeraus oon ”looginen rajotus tietomäärästä mitä oon säilytetty meediumissa tulleevan lukemisen, kuuntelemisen, näyttämisen tahi siirtämisen tähden.”¹² Tämä oon laaja definisuuni, ja se oon ristiriitainen siiheen tavalisheen näkömyksheen mikä sannoo sen kirjallisesti tehty arkiivimateriaaliksi. Samhaan aikhaan tämä definisuuni aukkassee oven toisile materiaalityyppiile niin ko ääninauhat, videofilmit, fotot, disketit jne. Saatama sannoot ette sana ”dokumentti” oon yhtäläistyny modernhiin meedioihiin ja teknologiihaan, ja se sisältää kaikki infotyyppit.¹³ Vaikka tämä definisuuni oon laaja, kysymys oon sisältääkö

10 Fannes 2000: 43–44.

11 *NAT – Nordisk arkivterminologi* 2003: 8.

12 *Arkivlova med forskrifter* 2001 (1992): 7.

13 Fannes 2000: 41.

se muistelusi miitä tavalisesti ei ole kattottu arkiividokumentiiksi: alkupöräisjoukkoin ja minoriteettiin dokumentit. Näilä ihmisjoukoila oon nimittäin olheet omat tavat siinä millä laila historialiset ja kulttuuriset tappaukset oon merkitty muisthoon mikä oon erilainen vestalisista kulttuuriista.

Neederlantilaisen, Theo Thomassenin, mielestä dokumentti oon prosessinen tieto minkä oon tehty ja liitetty työprosessiin.¹⁴ Dokumentti oon siis prosessin tulos. Dokumentit ei ole syntyneet ittestä, mutta toimithaan usheitten oloitten kautta: ihmisten kautta jotka oon tehneet net, aktööriten kautta jotka oon hoitanheet niitä, arkivaariitten kautta jotka oon kovonheet ja arkiveerattu net ja tutkijoitten kautta jotka käytethään niitä meidän menneisyyden konstrueerauksessa.¹⁵ Nämät oon relevanttiset olot arkiivilisissa tutkimuksissa, mutta net ekskludeerathan usheita dokumenteerauksii miitä toiset olis sanonheet arkiiviksi.

Canadian, Australian ja USAn arkiivimiljöissä sanoitten ”arkiivi” ja ”dokumentti” ymmärrys siirtynyt tradisunaalisesta ymmärryksestä epäselvempään suunthaan. Uudet teoriat ei haluta liittää sanaa ”arkiivi” instituunaliseerathuin rakennukshiin tahi erilaishiin infokeräykshiin, mutta arkiivin sanothaan olleevan kokhoonpantu kontekstisista orgaanisista tođistuksista.¹⁶ Uudet arkiivitetoin suunnat panhaan kaikinlaiset muisthoonpanot ”arkiivi”-sanhaan, tatooveerauksista saakka kiini nahale prántäty symbolhiin, vaatheishiin ja vyöihiin asti, sillä ko näitä kattothaan kulttuurisen tehon elementiiksi mikkä muistutethaan kollektivista muistoo, tradisuunii ja yhtheisidenttiteettiä.

14 Thommasen 2001: 374.

15 Harris 2002: 65.

16 Bastian 2008: 52.

Eli kaikki muiston haamut mikkä oon erotettu persoonalisesta, individuaalisesta muistosta ja siirretty muuhuun paikkaan, sisällytethään tässä uudessa ”arkiivi”-sanan merkityksessä.

1.3 Kattomalupa viralishiin arkiivimateriaalhiin

Komuunaalisen arkiivimateriaalin hoiðethaan komuuniarkiivissa, mutta Arkiivivärki (Riikinar-kiivi ja valtionarkiivit) vastaa valtion materiaalista. Ennen ko mie aloin tutkimhaan, mie tarttin kattomaluppaa siiheen oshaan mikä oli uudempi ko 60 vuotta. En tienny sitä etukätheen, mutta kattomaluvasta tuli se tärkkein osa tästä tutkimuksesta. Kattomaluvan hakemisprosessi tuoi esile heikkouksii ja erilaisuuksii Ruiðan modernista arkiiviinstitusuuniista. Arkiivivärkki oon delegeeranu kattomalupafulmahðin ja sen kautta probleemattoman hakemusoorningin. Hoitamisaika oon relatiivisesti lyhyt, ja se oon helpompi saada kattomaluvan valtionarkiivhiin ette ko komuuninarkiivhiin. Mutta komuuninarkiiviissa komuunila tahi instituunila ei ole virkavalttaa anttaat tutkijoile kattomaluppaa, luvan anttaa respektiivinen faagideparttementi. Komuuniissa oon harvoin tiettoo siitä kuka pittää hoittaa hakemukset. Usheissa assiissa komuunin raatimies oon antanu kattomaluvan vaikka hänelä ei ole virkavalttaa siiheen. Komuunaaliset arkiiviuunit lähätethään tämmäset hakemukset koskeevile departtementiile, mutta assiinhoitamisaika oon niin pitke ette tutkijat ja magisterintasastudentit valithaan pois vaitioloiset komuunaaliset materiaalit.

Kattomalupakysymys tuli vielä interessantimiksi siitä syystä ette tämä tutkimus koskee minoriteetti viralisissa arkiiviissa. Usheile departtementiile tämä kysymys näytti olleevan vaikke, sillä ko

Pyssyjoen miehet kalatyössä. Samuli Paulaharju kierteli kainulaisila asumaaloilla vuosina 1926, 1927 ja 1934. Kiistrannissa Paulaharju kävi 1926 ja 1934. Kuvanottaaja: Samuli Paulaharju 1926. Kainun institutin kuvaarkiivi.

monet ei tienheet kenellä oon vastuus komuunaalisesa arkiivimateriaaliista miitã käytethään saamelaisii ja kainulaissii koskeevina tutkimusprosektina. Tällä tavala het erotethiin minoriteetit valtion muusta kansasta. Osa departtementin assiinhoitajista oletethiin ette vastuus oon siinä departtementissa milã oon vastuus minoriteetiista, Saame- ja minoriteettipolittisessa osassa Työ- ja sisãlytysdeparttementissa. Justiis- ja polettijadeparttementti oli poikkeus tãstã. Sielã ymmãrrethiin ette se oli probleemi heile anttaat kattomaluppaa arkiivhiin ko het ei tienheet mitã net sisãlethään, ja samhaan aikhaan sanothiin ette het ei pitãnheet sitã problemina ette prosektikysymys oli minoriteetiista. Mie sain kattomaluvan sopimuskommisuunin arkiivhiin relatiivisen lyhykãisen hoitamisaijan pããstã. Sekã Komuunaali- ja regioonaalideparttementti, Työ- ja sisãlytysdeparttementti ette Tietodeparttementti kielletthiin kattomaluvan hakemusta erilaisila sylã. Departtementtiin hoitaminen kattomaluvan hakemuksista nãyttã ette kainulaissii ja saamelaisii koskevat prosektit ei hoiðeta samhaan laihiin ko majoritettikansan prosektit. Yksi syy siiheen oli luultaavasti ette monet departtementit ei tienheet millã laila suhtauttuut pohjaishiin minoriteethiin ja luultaavasti põlãthiin tehðã vããrin. Siitã syystã tuli tietãmãttã etnistã eronhoitamista.

LLP oon pyytãny preevissã Justiisdeparttementtiin, 30. januaarikuuta 2008, ette kãyttõlain mããrãyksen mikã mããrãã kattomaluvan komuunaalisheen arkiivimaterialhiin, muutetais. Assiita ei ole hoiðettu valmiksi departtementissa. Reekelit vaatithaan nimittãin ette komuunila/komuunaalisela arkiiviinstituusiin oon pakko lãhãttããt tutkijoitten ja magisteritasanstudenttiin kattomalupahakemuksen sille departtementile mikã vastaa

sitã kysheessã olleevaa hoitamisossaa komuunissa. Kuitenki tutkimisesta tuli esile ette departtementit joskus ei tienheet millã laila kattomaluvan hakemusoorninki toimii. Samhaan aikhaan hakemusprosessi kesti tarpheeton paljon aikkaa. Kattomaluvan hakemuksen kielttããvãt vastaukset ja se aika mikã meni hakemuksin hoitamisheen, vaikuttisuuraa prosekthiin niin ette mie hãyðyin rajoittaa hakemuskauden 1948 asti.

KIISTRANTI (PORSANKI)

– KÖYHÄ, MUTTA KIELIRIKAS KOMUUNI

Ennimet odotetaan ette arkiivista löytyy autenttista, alkuperäistä ja uniikkii lähdetmateriaali mihii saattaa luottaa, samhaan aikaan ko het luulhaan ette het tiethään mitä tulhaan löytämhään. Sillä tavala arkiivimateriaalit oon läpinäkyvät. Dokumentit oon niitten äänet jotka oon luonheet dokumentit, byrookraatit, työntekijät komuunissa ja muut arkiivinluojat. Minoriteetit ja marginaaliset joukot oon kansa sielä ko monet dokumentiista muistelhaan heistä jonkulaisela tavala. Arkiivhiin ei saata kuitenkaan luottaa niin ko met olematama. Muitten äänitten paljastaminen arkiivista vaatii ette dokumentit lujethaan ylhäältäpäin ja alhaaltapäin. Kiistrannin komuuniarkiivissa löytyy usheita minoriteethiin koskkee vii valtakunnan instruksii, määräyksii, raporttii ja muisteluksii miitä oon pakko lukkeet „myötäkarvoin“. Samhaan aikaan met häyðymä analyseerata dokumentit alhaalta päin tahi „vastakarvoin“. Tällä tavala saama esile minoriteettiin ja marginaalisten joukkoin *omat* näkemyksiet viralisista dokumentiista.

Kiistrannin komuuniarkiivin materiaalit säilytetään Kruununarkiivissa (Statsarkivet) Tromssassa

ja Lemmijovessa Porsangin komuunissa. Tämä oon yksi niistä harvoista Finmarkun arkiiviista minkä pelastethiin Finmarkun polttamisesta evakueeruksen aikana 1944–45. Yksi päättäväinen henki oli ymmärtäny ette arkiivi oli uniikki ja oli siirtäny sen Kiistrannin kirkon kellotoornhiin syksylä 1944. Kiistrannin kirkko oli yksi niistä harvoista komuunin rakennuksista mitä ei poltettu. Kirkosta arkiivin siirethiin Skuvanvaaran kapelhiin ennen ko sen lähätethiin herredshuushiin. Sattumala arkiivin pelastethiin ko viethiin sen uutheen raatihuonheeseen jälkhiin ko nuortenklubi otti herredshuusin halthuunsa. Arkiivin unheetethiin raatihuonheen kellarhiin, ja se oli hajjoomassa. Kruununarkiivi Tromssassa sai 1988 issoimman osan Porsangin komuunin materiaalista jälkhiin ko usheet henget Porsangista olthiin ymmärtänheet minkälainen arvo siinä „unheetetussa“ arkiivissa oli, ja het haluthiin ette sen pittää pelastaat. Arkiivi oli huonossa kunnossa usheitten vuositten oleskelusta aukkeimessa kellarissa.¹ Osa materiaalista jäi Lemmijokheen.

¹ Jakoben 1988

2.1 Koulu ja etniset minoriteetit

Kiistrannin koulustyyrin arkiivissa, säilytetty Krununarkiivissa Tromssassa, löytyy korrespondansii ja assiidokumenttii aikakaudesta 1882–1918. Iso osa säilytetystä materiaalista on päiväkirjoi ja korrespondansii. Korrespondansiarkeivin dokumenttiin välistä löytyy koulustyyrin ja opettaajitten välisestä kirjotetusta kontaktista, mutta vähä materiaali koulun ja vanhemmitten välisestä kontaktista. Nuoin vuosisaðanmuuton aikana alkaa koulun ja vanhemmitten välinen kontakti näkyhään arkiivissa. Ennen sitä opettaaja kirjotti vanhemmitten meiningit poissaololistoisin. Koulustyyrin ja komuunin ja koulukassan hoidon välinen administratiivinen materiaali löytyy komuuninhallituksen arkiivissa.

Etniset ja kieleliset olot assiidokumentiissa

Kiistrannin koulustyyrin arkiivissa löytyy usheita erilaissii dokumenttii missä saamelasiset ja kainulaiset oon mainittu erilaisila tavoila. Ennemet liitythään norjalaistamis- ja kielipolitiikkaan. Monet näistä dokumenttiista oon koulukirjoista, opettaajanannonsiista, ja erilaisista listoista ja seimoista. Koulustyyrin assiipaperiissa löytyy erittäin paljon huonetkalulistoissa missä kuvataan minkälaista irtomateriaali ja tavaraa joka koulussa oli. Koulustyyrin arkiivissa oon lisäksi iso lukumäärä poissaololistoissa missä vanhemmat muistelhaan syistä miksi lapset ei ole tulleet kouluun. Muutamat näistä poissaololistat oon kirjotettu saameksi.

Yhðessä näissä poissaololistoissa opettaaja valittaa ette hän kieliprobleemiin tähden ei ole saannu takasin valmhiiksi täytettyi poissaololistoissa vanhemmiilta Smervuonon koulukretsistä. Se näyttää siltä ette opettaajila Smervuonon koulukretsissä mikä oli enniitten saamenkielinen, oon paljon kielihaast-

heita. 1909 yhðelä opettaajala oon halu jättää oman kretsinnin huonoin työöloin tähden miitten syy oli kieli.² Kainulaisila oli helpompi hyväksyyt opettamisen kouluissa.³ Tätä näkkee kansa 1898 arkiivimateriaaliissa sillä yksi opettaajista halluu saaða viran Pysyjokeen. Hän selittää oman toivon näin ja kirjottaa ette „pysyjokeilaiset ei seisota siinä minun vastustaajina kielen tähden“.⁴

Koulustyyrin arkiivin assiidokumentiista löytyy dokumentti mikä muistelee jotaki millä laila kielipolitiikkaa ajettiin Kiistrannissa 1880- ja 1890-luvula. Preevi oon suokkanapappi Ihleltä opettaaja Larsenile. Hänen mielestä se oon tärkeetä ette käytethään oppikirjoi missä oon kaksikielistä tekstii, ruiða ja joko kainu tahi saame. Hänen mielestä tulhaan oppikirjat lapsen omala kielelä helpottamaan lapsen kristilisyðden tottuuden oppimista ja auttamhaan lapsen eðistystä ruiðan kielessä. Kaksikielisissä tekstikirjoissa oon sanakirja, ja sen kautta tullee lapsen kotityö olemhaan turvalinen ja ittenäinen samhaan

aikhaan ko väärinymmärryksii estethään. Suokkanapappin mielestä kaksikieliset kirjat tulhaan sitomhaan vanhemmat likemmäksi koulu ja sillä tavala tulhaan saamhaan tietto ruiðasta ja koulun opettamisesta, ja sentähden helpommasti het saatethaan auttaat lapsii kotityön kansa. Ko hän oon kuvannu nämät syyt, hän pyytää kaikilta Kiistrannin opettaajilta ette het annethaan tietto takasin siitä oonko kahðenkielisten oppikirjojin puutet ollu estheenä lasten ruiðankielen oppimisen eðistyk-

2 Lnr. 48, skolestyret 1909. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø

3 Petterson 1994: 131

4 Lnr. 42, skolestyret 1898. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø

Tietyötä Pyssyjo vessa 1934. Paikalista työvoima käytettiin tietyössä Kiistrannissa. Kuvanottaaja: Samuli Paulaharju 1934. Kainun institutin kuvaarkiivi.

sessä, tahi siitä onko kainun- ja saamenkieliset lapset jotka on käyttäneet kaksikielissii oppikirjoi, eðistynheet ruiðankielessä.⁵

Tämä preevi näyttää suokkanapapin tolerantista mielikuvvaa saamelaisista ja kainulaisista. Hän pittää, niin ko ennimet silloiset virkamiehet, ette

⁵ Lnr. 1, skolestyret 1881–1888. Kistrand kommunearkiv. Porsanger kommune.

norjalaistaminen on tärkkee. Mutta hän pittää ette koulutustyö on tärkkeempi ko kielenoppiminen. Preevin lopussa on silmhiinpistäävä kommentaari mikä näyttää ette kielipolitiikkaa ajethiin erilaila tavoila komuunista komuunhiin. Hän kirjotta ette „Mie häyðyn muistuttaat ette 12. oktooberii 1880:n Instruxii ei piðä panna toimheen liian kovala

ankaruuðela“.⁶ 1880:n Instruxin saattaa sannoot Ruiðan kielipolitiikan loppuliseksi formaliseraukseksi.

Interessanttinen osa Ihlen neuvonantamisessa Kiistrannin opettaajile ette ei piðä seurata kielinstruksiin ankaruuðela, oon se ette hän lähättää neuvotuksen Finnefondin lisärahaista⁷ Tromssan Stifts-direksuunile missä hän kirjottaa ette:

Hammerfestin Provastikunnan, 15. Päivä tätä Kuuta, Preevin johðosta, mikä koskee Lisärahaa Finnefondista Opettaajile P. Larsenile ja O. Thommasenile, meilä oon tilaisuus lausuut ette mainitut Opettaajat – niin hyvin ko oon ollu mahðolista tarkastella heitä, tasan tahðohtaan seurata 12. Oktooberikuun 1880:n Instruxii.⁸

Minusta näyttää ette kielinstruksiin lokaalisesti seurathiin niin ko pappi määräis, samhaan aikhaan ko hän lähätti ristiriitaista tiettooa siitä sentraaliautoriteetiile. Tämä taphaus näyttää sitä ette norjalais-tamisen ja kielipolitiikan ankaruuðessa saattoi olla lokaalissii variasuunii kiini siitä minkälaiset olot lokaalisila virkamiemiehilä saattoi olla niihiin.

Assiidokumentiista ei löyðy ythään kainun- tahi saamenkielistä dokumenttii. Yksi syy siiheen saattaa olla se ette 1889 koululaki teki kontrolliraaðin pakolisiksi koulukretsiile. Maala kontrolliraaðissa

6 Lnr. 1, skolestyret 1881–1888. Kistrand kommunearkiv. Porsanger kommune.

7 Stortinget opprettet budsjettprogrammet kalt Finnefondet i 1851 for å fremme undervisningen blant samiske folk i overgangsdistriktene. Etter den store vandringen fra Finland til Norge på 1860-tallet, bestemte Stortinget seg for å inkludere også de kvenske barna i dette programmet.

8 Lnr. 230, Finnefondet – Korrespondanse, inkl. Karakterlister 1884–1885. Tromsø stiftsdirksjon. Statsarkivet i Tromsø.

oli kolme jäsentä valittu kretsinkokkousessa ja yksi jäsen koulustyyristä. Kontrolliraaðila oli vis-simääräistä valttaa; sen työ oli muun muassa koulun kontrolleeraminen, lausuminen ja tiedottaminen ja saaminen hyvää hakemusta kouluihin ja hyvää järjestystä kouluissa.⁹ Koulukretsiin ja koulustyyrin välinen kontakti oli joko preevitten kautta tahi suulisesti. Koulustyyrin arkiiviin kieli oon epäillemättä ollu ruiða.

Vuonna 1902 Finmarkun koulualan erotethiin Tromssan kouludirektööristä. Sen syystä Finmarkku amttina sai oman kouludirektöörin, Bernt Thomassen. Syynä siiheen ette häntä kattothiin hyväksi virkakandidaatiksi, oli hänen norjalais-tamispolitiikan ymmärrys.¹⁰ Hänen päämäärä oli ruiðankielisen Finmarkun luominen. Kiistrannin komuuniarkiivissa oon usheita valtakunnan instruksiin miitä kouludirektööri lähäti komuunile. Valtakunnan instruksit muistelhaan kansa itte valtakunnasta. Instruksit muistelhaan kansa organiseraatusta tiedosta, uusista minoriteetikategoriista ja määräyksistä miitä viralistet autoriteetit ja valtakunnan työntekkiijät piðetäis tietttää.¹¹

Kiistrannin koulustyyrin arkiivissa löyttyy kaksi dokumenttii mikkä koskethaan opettaajitten virkhaan ottamista Lemmijoven kouluinternaathiin syksylä 1916, ja lähättääjä oon Bernt Thomassen. Ensi dokumentissa kouludirektööri kirjotti ette virkaannonsiisa ei pitäis olla kuvvausta siitä kunka toivottaava kainun- ja saamenkielitaito oli, sillä hänelä oli kokemuksii siitä millä laila se totteuðessa oli. Hän kirjottaa:

Sen tulhaan ymmärtämhään vaatimukseksi viran

9 Masdalen 1987: 112–113.

10 Eriksen & Niemi 1981: 61.

11 Stoler 2002: 104.

saamisessa, tahi ette kielen ossaaminen oon tarppeelista. Opettaajila joila oon semmonen kielentaito, tulhaan hakemhaan, lukkeeko siinä jotaki kielentaidosta tahi ei. Mutta opettaajila joila ei ole, ei tulla hakemhaan. Heiðän ymmärrys assiista tullee kuitenkin olemhaan semmonen ette opettaaja ei tule jaksamhaan ilman kainun tahi lapin kielentaittoo.¹²

Tämä oon tärkkeetä Thommassenin mielestä sillä ko assii koskee Lemmijoven kouluinternaattii. Niin ette kouludirektööri piti saada oman tahðon läpi, hän käytti selvii valtafraassii hänen preevissä:

Sillä ko mie olen vastuulinen kouluinternaattiin käytöstä, mulla oon pakko saada sepän johdat-
taajan jolle mie saatan luottaat institusuunin. Mie häyðyn sentähðen pyytää arvoiselta koulustyy-
riltä ette ei mithään tule ilmoitukseheen mikä saa-
taa estää sitä ette semmosen miehen saatais.¹³

Toisen dokumentin lähätethiin syksylä 1916. Kou-
ludirektöörin preevistä tullee esile ette hän halluu
täyðen kontrollin Lemmijoven kouluinternaatin
opettaajan viranantamisessa. Hänen mielestä sillä
opettaajala joka saapi viran, pittää olla erikoiset
kyvyt. Opettaja pittää olla erikoisesti toimelias
monikieleliselä alala. Hän jatkaa sanomala ette
opettaajan virkkaa kattohaan olleevaan yksi val-
takunnan vaikeista viroista. Niin ko referaattipa-
laisista lukkee, Thommassen käyttää maskuliinista
„hän“-sannaa persoonasta jolle annethaan viran.

12 Lnr. 5, skolestyret 1917. Kistrand kommunearkiv. Porsanger kommune.

13 Lnr. 5, skolestyret 1917. Kistrand kommunearkiv. Porsanger kommune.

Tämä ei ole sattumaa. Jälkhiin dokumentissa kou-
ludirektööri kirjottaa suorasti ette tärkkein oon
löyttää miehen virkhaan, sillä opettaaja tullee
kansa toimimhaan lukkarina.¹⁴ ”Kiertokirjotuksessa
koulustyyrile” kouludirektööri Thommassen kuv-
vaa saamelais- ja kainulaislapset ”vierhaiksi nasu-
naaliteetiiksi”. Vaikka nasunaaliteetti viittaa etnistä
alkupörrää, hänele nämät minoriteetit olthiin
vierasta kanssaa Ruiðassa.¹⁵ Millä laila norjalaista-
minen jatkuu Kiistrannin komuunissa ja kouluissa
sielä, oon vaikee tutkiit sillä arkiivimateriaali 1918
saakka kiini toisheen mailmansohtaan asti oon
hävinny. Mutta oon kuitenkin mahdollista löytää
materiaali toisista arkiiviista niin ko suokkanapapin
ja kouludirektöörin arkiiviista.

Koulustyyrin arkiivissa ei löyðy yhtëään kainun-
kielistä dokumenttii. Varoituslistoista löytyi kaksi
saamenkielistä listaa Tromssan Kruununarkiivista
ja kolme Porsangin komuuniarkiivista. Lisäksi löyt-
tyy kaksi preevii 1890-luvulta, toinen 1891 ja toinen
1892. Porsangin komuuniarkiivista löytyy kansa
yksi preevi 1916. Kiistrannin komuuniarkiivista
minkä oon säilytetty Tromssan Kruununarkiivissa,
löytyy 1918 kaksi saamenkielistä dokumenttii.
Molemmat dokumentit oon allekirjottanu sama
henki, ja oon lähätetty opettaaja Andreas Arildile.
Ensimmäisen oon lähätetty alkuvuodessa, ja toisen
oon lähätetty loppu vuodessa 1918.¹⁶

14 Lnr. 5, skolestyret 1917. Kistrand kommunearkiv. Porsanger kommune.

15 Lnr. 43, skolestyret 1918. Kistrand kommunearkiv. Porsanger kommune.

16 Lnr. 43, skolestyret 1918. Kistrand kommunearkiv. Porsanger kommune.

Kainu ja saame opetuskielinä

Kiistrannin komuuniarkiivissa löytyy kopiikirja valmhiista assiista. Kopiikirjassa tahi preevisur-naalissa oon kaikki preevit refereeraattu mikkä Kiistrannin koulustyyri oon ottanu vasthaan 1890 – 1902 aikana. Usheet preeviistä oon Kouludirek-tööriltä joka päätti saamen ja kainun oloista koulu-issa.

Ensimmäinen instruksipreevi oon erikoinen. Se näyttää ette vanhemmiila oli pikku mahdollisuus vaikuttaa mitä apukieltä piti käyttää opetuksessa ja mitä kieltä piti käyttää kristinuskonopetuksessa. Tekstiosasta näkkee demokraatista olloo Kiistran-nin lokaalimiljöössä. Preeviin oon lähätetty kon-trolliraađin esimiehile, ja taattumi oon 25.11.1890. Preevissä kirjotethaan näin:

Uusi koululaki § 73 anttaa mahdollisuuden käyt-tää lapin ja kainun kieltä apukielinä opetuksessa kansankouluissa, ja Kouludirektöörin kirjutuk-sesta 8. päivä menheessä kuukauđessa lukkee ette vanhemmiile pittää anttaat tilaisuuden sannot mitä kieltä pitäis käyttää kristinuskonopetuk- sessa. Sentähden pyyđethään kontrolliraađin noutamhaan tiettoo vanhemmitten ja kassuu- tusvanhemmitten meininkkii ja toivomuksii tässä assiissa ja ilmottamhaan koulustyyrile opetuk- sesta ennen vuoden loppuu. Saattaa tulla tarp- heeksi kuttuut kretsinkokkouksen kokhoon jos assiita ei saateta päättää muula tavala.¹⁷

Se näyttää siltä ette tulokset Kiistrannin koulustyy- rissä koululain § 73 kokkouksista olthiin ette saa- melais- ja kainulaisvanhemmat saathiin kuurttoo

17 Lnr. 2, skolestyret 25.11. 1890. Kopibok for ekspederte saker 1890–1902. Kistrand kommunearkiv. Porsanger kommune.

heidän assiissa vaikka se oli viralista kielipolitiikkaa vasthaan. Kiistrannin koulustyyri lähättää seuraa- van päätöksen Kirkkodepartementile:

Lapin ja kainun kieltä käytethään apukielinä kansankoulun opetuksessa Kistrannin koulu- komuunissa niin laajalta ko koulustyyri päättää sen tarpheelisiksi lapin ja kainun lasten kelvolis- essa oppimisessa. Lapin- ja kainunkielissii oppi- kirjoi käytethään kansa ruiđankielisten vieressä. Muistutethaan kansa ette assiin oon hoiđettu kretsikokkouksissa kaikissa koulukretsiissä komuunissa, ja kaikki nämät kretsit oon isola yksimielisyyđelä sanonheet ette lapin ja kainun kieltä pitäis käyttää apukielinä kouluissa, ja ette kaksikielissii oppikirjoi (ruiđa – lappi tahi kainu) käytethään.¹⁸

Tämä tekstikappalet näyttää ette lokaaliset kou- lustyyrit pääassiiisesti saatethiin päättää lokaali- sissa assiissa. Siitä näkkee kansa ette sillä tavala ko norjalaistumis- ja kielipolitiikkaa ajethiin lokaalise- sti, oli osittain kiini niistä hengistä jotka istuthiin erilaisissa styyriissä. Minusta näyttää siltä ette yksi syy siihen ette kielipolitiikka oli lievempi Kiistran- nin kouluissa ko paljoissa muissa Pohjas-Ruiđan komuuniissa, oli se ette saamelaiset ja kainulaiset olthiin representanttiina koulustyyriissä, ja ette usheila komuunin opettaajila oli saamen tahi kainun tausta.

Vuoden 1891 kouluplaanassa nyansi oli lievempi saamen ja kainun kieltä vasthaan. Tästä plaanasta tuli raamiplaana komuunin kouluile. Plaana sisält- tää sammaa ko se plaana minkä lähätethiin Kirkko-

18 Lnr. 2, skolestyret 06.01. 1891. Kopibok for ekspederte saker 1890–1902. Kistrand kommune arkiv. Porsanger kommune.

departtementile paitti se ette tässä oon vanhemmila mahdollisuus päättää kielen kristinuskonopetuksessa:

Opetus pitäis olla niin paljon ko mahdollista ruiðan kielelä. Lapin ja kainun lapsile saattaa käyttäät heidän äitinkieltä apukielenä opetuksessa, niin ko luku- ja oppikirjoissa lapin tahi kainun teksti ruiðan vieressä. Siiheen kielheen minkä oon valittu kristinuskonopetuskieleksi, pittää ottaat merkittävää huomiota sillä ko se oon vanhemmitten toivomus ja meininki.¹⁹

Koulun tärkein päämäärä oli kuitenkin lukemisen-, kirjottamisen- ja kristinuskonopettaminen lapsile. Norjalaistaminen oli sivumäärä vaikka se saattoi pilata päämäärää. Tämä tulee esile preevissä kouludirektöörile 1893. Assii kysymyksessä oon lisäpalkkaa Finnefondista opettaajaile jotka oon tehneet työtä ruiðankielen edistämisessä saamen ja kainun lapsile. Assii koskee opettaajiita Larsen, Thomassen ja Klokstad. Larsen ja Thomassen saatethaan sekä saamee ette kainuu, ja sentähden heilä ei ole kieli-probleemii kouluissa. Klokstad, joka oon opettaaja Kentässä ja Prännässä, ossaa tyhä saamee ja ruiðaa. Hänen koulukretsii ei sanota olleevan problemaattisin Kiistrannissa sillä kaikki lapset puhuthaan saamee. Lisäksi assuu monta ruiðankielistä perhettä Kentän ja Prännän kretsissä, ja se argumentti ette lapset harvoin tahi ei koskhaan kuulla ruiðankielistä sanna, oon liiolista. Koulustyyri tunnustaa kuitenkin ette kielivaikkeukset hänen kretsissä liitythään kainulaislapshiin sillä usheet lapsista saatethaan tyhä kainun kieltä tahi huonosti lapin kieltä. Kou-

19 Lnr. 2, skolestyret 1890. Kistrand kommunearkiv. Porsanger kommune.

lustyryi tykkää kuitenkin ette se oon järkkeevä ette Klokstad kansa saapi lisäpalkkaa Finnefondista, sillä hän tekkee omala kyvylä työtä norjalaistamixen tienastissa. Kouludirektöörin neuvothaan hoitamaahan assiita niin ette Klokstadki saapi liikapalkkaa.²⁰

Viralinen kieli- ja norjalasitamispoliitiikka koski kansa Kiistrannissa opettaajile viranantamisessa missä oli pakko seurata viralissii suuntaviivoi. Sen näkkee selvästi opettaajile viranantamisessa Kentän kouluhuun. Kentän koululapset olthiin sekä saamen- ette kainunkieliset. Kouludirektöörile annethaan tiettoo ette koulustyyri oon antanu opettaajanviran H.T. Andersenile ja eikä Mikkel Eriksenile, vaikka Mikkel Eriksen oon kunnolinen kristinuskon ja kainunkielen opettaaja. Preevistä lukkee ette koulustyyri meinaa Eriksen saattaa liian vähä ruiðaa, ja ette hänen kainunkieli tullee estämhään norjalaistamistyötä. Samhaan aikhaan hänelä oon huonommat tiedot ette ko Andersenilä joka vielä oon seminaristi.²¹ Syy siiheen miksi Eriksen ei saannu virkkaa oli se ette hän ei ollu populääri sillä ko hän oli ollu kiistassa kirkon ja koulun kansa 1880-luvula kainunkielele tulkittemisesta Kiistrannin kirkoissa.

Kentän vanhemmat ei kuitenkhaan ole tytyväiset Andersenin kansa. Vuotta jälkhiin ko Kistrannin koulustyyri oli antanu viran Andersenile, referethaan preevii kouludirektöörile tällä tavala:

Herra Kouludirektööri pyyttää meitä antamhaan virkkaa Kentän uudele koulumiehele noppeesti. Met emmä ole kyenheet vielä sitä tekemhään sillä kretsinn vanhemmat oon valitettaavasti niin

20 Lnr. 2, skolestyret 12.07. 1893. Kopibok for ekspederte saker 1890–1902. Kistrand kommunearkiv. Porsanger kommune.

21 Lnr. 2, skolestyret 06.01. 1896. Kopibok for ekspederte saker 1890–1902. Kistrand kommunearkiv. Porsanger kommune.

tytymättömät hänestä, sillä hänellä on raskas oppiit lappii ja sen lisäksi ei halluu yhtheyttä vanhemmitten kansa. Kretsin poissaolot koulusta 1896 on siitä syystä olleet ylimääräisesti isot.²²

Referaatti näyttää ette vanhemmila oli omat protestitoodit jos het olthiin tytymättömät koulusta; vanhemmat annethiin lapset olla kotona. Assiin selvitetään sillä tavala ette koulumies Andersenile tiedotethaan ette hän häyttyy hakkeet koulumiehen virkkaa muusta Kiistrannin komuunin kretsiistä.

Kopiikirjasta tullee esile ette rippikoulunopetuksesta kainuksi on otettu pois valtakunnan rahat 1800-luvun loppupäässä.²³ Tämä antoi konsekvenssii kainunkielisen rippikoulunopetukselle. Opettaja Larsenin preevissä koulustyyrile 1897 lukkee ette komuuni on kieltäny kainunkielistä opetusta huonon komuuninökonoomin syystä.²⁴ Opettaja Larsen, itte saamen taustasta, kirjottaa jatkuuvasti ette:

Vaikka minula, ko kysheessä on norjalaistaminen Lemmijovessa ja Pyssyovessa, on iso eppäily aloittaa kainunkielisen rippikoulun mikä, ei olheenkhaan pienellä määrällä, kassuttaa ylös ja antaa kuurttoo sille vierhaale kielele, ja näyttää siltä ette lapsuuden ruidankielinen oppiminen on jouttaava, (--)²⁵

Opettaja Larsen ehdottaa seuraavaa: Ette hajet-

22 Lnr. 2, skolestyret 12.04. 1897 Kopibok for ekspederte saker 1890–1902. Kistrand kommunearkiv. Porsanger kommune.

23 Lnr. 2, skolestyret 28.02. 1900. Kopibok for ekspederte saker 1890–1902. Kistrand kommunearkiv. Porsanger kommune.

24 Lnr. 18, formannskapet. Kistrand kommunearkiv. Porsanger kommune.

25 Lnr. 18, formannskapet. Kistrand kommunearkiv. Porsanger kommune.

haan viralissii resurssii Stiftsdireksuunin kautta, saaðhaan päätöksen ette semmonen koulu on vain kainunkielisile lapsile vain Lemmijoven ja Pyssyjo-ven koulukretsissä, ja ette koulun pidettäis käyttäät soppivampina vuodenaikana, luultavasti talvela. Lopuksi hän kirjottaa ette viraliset rahat mainitet- huun kouluhuun pidettäis olla assii valtakunnale.²⁶

Suokkanapappi Jens Otterbech freistaa löytää vastauksen rahakysymykshiin kainunkielisile rippikoulunopetukselle. Hänen on tunnettu omasta työstä etnisten minoritetiin edestä. Referaatissa vuonna 1900 Otterbech kirjottaa koulustyyrin puolesta ette koulustyyri tarttee rahhaa Herredsstyyriltä rippikoulunopetuksheen kainun lapsile, sillä valtakunnan raha on jääny pois. Hän pyytää rahhaa 3 tiiman jokapäivälisile opetukselle kuutheen viikhoon. Hän ehdottaa kansa herredsstyyrile ette rippikoulun käytettäis joka kolmas vuosi Lemmijovessa, miihiin kaikki jotka haluthaan opetuksen kainuksi pidettäis tulla. Sitte tätä rahhaa, 66,00 kruunuu, tarvittais tyhä joka kolmas vuosi, ja summa on kaksikerttaa isompi ko se mitä ennen on annettu.²⁷

Koulustyyrin assiipaperiista näkkee ette kainun kieli ei kattoo kokonhaansa opetuskielenä Kiistrannissa vuosisaðan muutoksessa. Vuonna 1910 ko kielipolitiikka ja norjalaistaminen olthiin tulheet määräsuntuaisemaksi Kiistrannissaki, Pyssyjo-ven vanhemmila oli vielä pieni mahdollisuus vaikuttaa lasten rippikoulunopetusta. Koulumöötinreferaati- sta tullee esile ette Pyssyjo-ven kretsin vanhemmat ehdotethaan ette rippikoulu pitäis olla joka kolmas

26 Lnr. 18, formannskapet. Kistrand kommunearkiv. Porsanger kommune.

27 Lnr. 2, skolestyret 28.02. 1900. Kopibok for ekspederte saker 1890–1902. Porsanger kommune.

Asumakammi tehty turpheesta Kiistrannissa. Usheet perheet asuthiin puritaanisisti Kiistrannissa. Kuvanottaaja: Axel Printz 1925. Tromssan museumin kuvaarkivi.

vuosi, ja ette koulussa pitäis olla apukieli.²⁸

Koulu oli tärkein instituutti saamelaisten ja kainulaisten norjalaistamisessa. Tämä saattaa olla yksi niistä syistä miksi arkiivissa on niin vähä minoriteettikielisiä dokumentteja. Dokumentit näytetään kuitenkin ette siellä on erilaiset meiningit muutammiitten opettaajitten ja suokkanapappiin välissä. Opettajat ja pappi olthiin saanheet määräyksii valtakunnalta millälaila het piðettäis ajjaat kielipolitiikan mikä koski saamelaissii ja kainulaissii. Päätökset millälaila kielipolitiikka praktisesti piti ajjaat, tehthiin kuitenkin pääassiissa pai-

²⁸ Lnr. 3. skolestyret 1910. Kistrand kommunearkiv. Porsanger kommune.

kan päälä. Joskus löyttyy kansa minoriteettiin omat meiningit dokumentiisa, erikoisesti niissä oloissa ko minoriteetit vastustethaan koulustyyrin päätöksiä.

2.2 Kommuuninjohto ja minoriteetit

Porsangin kommuuninhallituksen arkiivissa löyttyy korrespondanssii ja assiidokumentteja vuosilta 1866–1910. Tässä arkiivissa on kansa materiaali koulusta niin ko määräyksii, kiertokirjotuksii ja administrasuunidokumentteja ja huonetkalulistoi ja tillauksii vuosilta 1866–1890. Tämä referaattiosa näyttää ette kommuuninhallitus on ollu kommuunin korkkiin hallitusosa. Kommuuninhallitus oli usheen vastuulinen budsjetti- ja rahoitusassiista ja tärke-

eimmistä päätöksistä ja koko komuunin rahoituksesta. Sentähden nämät dokumentit oon pakko tulkita siinä kontekstissa.

Positiiviset kirjutukset minoriteetiistä assiidokumentiissa

Kiistrannin komuunin varhaisimmissa dokumentiissa etnisyys oon harvoin mainittu. 1860-luvulta löytyy kuitenkin pari dokumenttia missä kainuu tahi kainuu koskeevii assiita oon positiivisesti mainittu. Vaikka valtakunta oonki jo alkanu ajamhaan kovempaa minoriteettikielipolitiikkaa, se ei näytä siltä ette se oon juurtunu Kiistrannin komuunissa. Komuuninhallituksen korrespondansista ja assiidokumentiista löytyy kaksi dokumenttia missä annethaan positiivisen kuvan alan ihmisitä ja etnisyydestä.

Ensimmäinen positiivinen kirjutus viralisessa arkiivissa oon vuodelta 1868. Silloinen varasananjohdattaaaja L. Holmgren kuvvaa köyhitten tillaa Kiistrannin komuunissa yhdessä seimassa, „Seima a:n liitetarkki, Köyhyyskommisuunit“ („Følgeblad til Schema a, Fattigkommissionerne“). Holmgren oli kasunu ylös Valasnuoran monikielisessä miljöössä, mikä oon saattanu vaikuttaa hänen ymmärrystä kainulaisista ja saamelaisista. Hän ei erota toista etnistä joukkoo toisesta, mutta Valasnuoran köyhät olthiin pääassiissa kainulaiset ja saamelaiset. Hän kirjottaa ette köyhitten olot oon samanlaiset ko muissaki Finmarkun komuuniissa. Hänen mielestä syyt köyhyyteen oon laiskuus, juopumus ja rapistunu huusholli. Hän kirjottaa ette „näyttää siltä ette kaikki kolme syytä todelisuudessa toimithaan yhdessä ja sitte sekkaanuthaan melkkeen yhtheen.“ Silloin oli tavalista kattoot näitä olloi köyhyyden syyksi eikä köyhyyden seuraksi. Samhaan aik-

haan ko norjalasitamispolitiikka levis 1800-luvun lopussa, liittyi laiskuus ja juopumus enämen ette enämen kainun ja saamen ihmishiin, ja niitä kattot-hiin osaksi heiðän luonnosta. Tästä valtakunta sitte sai argumentii siiheen ette ei „siviliseerata“ etnissii minoriteettii ruiðan kansalaisiksi. Sananjohdattaaaja jatkaa kuitenkin ette „Se oon vain harvinaista ette täälä Kiistrannin suokkanassa näkkyi ihmissii niin päissä ette het ei saateta ottaat vaarin ittestä. Mutta se niin sanottu kelvolinen juominen oon päinvastoin melkkeen tavalista.²⁹ Hänen mielestä Kiistrannin suokkanassa ei löydy miestä joka kauppareisuila ei ole ostanu viinaa, samhaan aikaan ko „kelvolinen“ juominen oon levinnu komuunissa. Hän kirjottaa vielä ette se oon justhiin kauppareisuila ette ”enämen ko muutoin, joku sen ainuan kerran ryyppää ittensä päihiin.”³⁰ Interessanttista tässä oon se ette sananjohdattaaaja, joka samhaan aikaan oon opettaaja ja lukkari Kiistrannissa, puolustaa Kiistrannin komuunin kansaa ja kattoo asukhaita animäksheen siviliseerattuiksi ihmisiksi. Samhaan aikaan Holmgren ei kiellä ette ”juopottelu“ ei ole probleemi. Hän päättää ette ”Mulle se oon melkkeen selvä ette juopottelu semmosena ko mie nyt olen painottanu sitä, laiskuuden ja huonon huushollin kansa, oon viennu sen osan suokkanasta mikä nyt kanttaa sen raskimmen kuorman, köyhyyteen.”³¹

Sananjohdattaaajan puolustus oon vastakhainen siitä mitä oðotethaan viralisissa dokumentiissa.

29 Lnr. 1, formannskapet 1868. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

30 Lnr. 1, formannskapet 1868. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

31 Lnr. 1, formannskapet 1868. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

Oletethaan ette autoritetit olis pitänheet olla enniiten negatiiviset etnisile minoriteetiile. Sananjohdattaaaja oon kuitenkin skeptinen ihmisten arkielämähään. Hän kuvvaa ihmisten laiskuutta ja huushollii mooraalisela tavala, niin ko autoriteetit tavalisesti tehthiinki. Hän kirjottaa ette ihmiset ei työtela enämen ko itte haluthaan. Esimerkiksi hän mainittee ette ko talvela ei ennää saateta pyyttää aavala, het sitte olhaan joutilhaana ja eikä pyydetä sitä huomomasti kannattaavaa kallaa likemälä ranttaa. Hän kirjottaa jatkuuvasti ette sitä pimmeetä talvee ei käytetä tarpheelishiin homhiin, niin ko puunhakkaamisheen. Tästä lähtee “totaalinen köyhyys”. Hän kirjottaa vielä ette suokkanassa ei ajatella jakkaamisesta siitä vähästä mikä oon olemassa. Justhiin tässä tullee jotaki erikoista hänen kuvvaamisessä mikä selittää osan asukhaitten mentaliteetista. Hän kirjottaa:

Elethään päivästä päivhään. Jos syksylä omistetahaan jotaki parempaa ruokkaa, esim. lihhaa, silloin sitä nautithaan runshaasti, siksi ko kaikki oon syöty. Silloin sitte nälvythään päivittäin, ja ko Fattivääseni häyttyy anttaat jauhoi, silloin häydythään tyyttyyt jauhoin ja vetheen, (--).³²

Minusta näyttää niin ette kovat elämän olot oon opettanheet ihmisten olemhaan rauhassa samhaan aikaan ko otethaan huomiota elämän tääpälisestä päivästä niin ko sananjohdattaaaja kirjottaa. Ihmisilä oon vissimmästi oma elämänfilosofia ja elämäntapa pyssyyt hengissä köyhyydessä ja kovissa oloissa, mitä ulkopuolen ihmisilä oon vaikke ymmärttät.

Toisessa muussaki komuuninhallituksen arkiivin

32 Lnr. 1, formannskapet 1868. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

dokumentissä kainuu mainithaan positiivisesti. Johan Mikkelsen Pysyjovesta saapi reisu stipendin valtakunnalta vuonna 1870. Hyväksymisdokumentissä hänen mainithaan “kainun kansalaiseksi”.³³ Mikkelsen oli kyllä ruiðan kansalainen. Reisu stipendi koski osanottoa näyttelyssä, “Tromssan stiftin Tavalinen näyttely” vuonna 1870 missä häntä kunnioitethiin kolmasen tasan palkinnola äskistä kategorissa C. ja D. Käsityö, Fabrikki: ja Pahta: työteko ja käsityö m. m.”

Kainunkieliset dokumentit komuuninhallituksen arkiivissa

Koulustyyrin arkiivissa löytyy muutampii saamenkielissii dokumenttii, mutta ei ythhään kainunkielistä. Komuuninhallituksen arkiivissa, kuitenkin, tullee esile usheita kainunkielen dokumenttii. Nämät ei ole privaattiihmisten preevit, mutta net oon viraliset dokumentit miitä oon hoiðettu komuuninhallituksessa.

Holmgren oli sananjohdattaaajana Kiistrannissa vuosina 1869–1870. 1870 sananjohdattaaaja saapi nimittäin kainunkielisen vastauksen kokkouksen kuttule, missä kysheessä olleeva ei saata tulla sairhauden tähden. Kuttuttu persoona, faktori Samuel Mikkelsen, oon komuunistyyrinrepresentantti.³⁴

Toisessa sananjohdattaaajan dokumentissa representantile löytyy muutampi sana kirjoitettu kainuksi, missä Mikkelsen hyväksyy ehdotuksen ette jos Kiistranti saapi oman suokkanapapin, sitte

33 Lnr. 1, formannskapet 1868. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

34 Lnr.1, formannskapet 1870. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

maksethaan 50 spd. vuodessa hänele.³⁵ Richter Hanssen kirjottaa ette saamelaiset ja kainulaiset saatethiin istuut niissä viroissa esimerkiksi eduskunnassa, koulu- ja fattikommisuunissa Kiistrannin komuunissa, mutta reekeli oli ette sopimuskomisuunäärät olthiin ruiðalaiset, ja heilä oli korkkee staattus komuuninhallituksessa.³⁶ Tämä dokumentti merkittee siitä ette kainunkieltä käytethiin komuuninhallituksessa ruiðankielen rinnala.

Kolmas dokumentti missä Mikkelsen käyttää kainunkieltä oon vuodelta 1872, missä hän vastaa kainunkielelä sananjohðattaajan preevhiin ko sananjohðattaaja kyssyy miksi hän oon ollu poissaa kahðesta eduskunnan möötiistä. Mikkelsen vastaa ette hän ei saannu ensimmäistä kuttuu, ja toisen kerran hänen vaimo oli sairas.³⁷ Se mikä enniitten herättää huomiota Mikkelsenin preeviissä, oon ette kainunkieltä käytethään viralisesti. Ois saattaanu oðottaat ette kainunkielissii dokumenttii löyttyy kouluarkiivissa, mutta ette se löytyi komuunistyyrin arkiivistä, oon yllättävää.

Kova kielipolitiikka saattaa olla syynä kainunkielen käyttöhön komuuninhallituksessa 1880- ja 1890-luvula, sillä kainunkielissii dokumenttii ei löyðy siltä kauðelta. Yllättäväksi kuitenkin 1900-alussa kolme kainunkielistä dokumenttii tullee esile komuuninhallituksen arkiivistä. Ensimmäisesä dokumenttissa mies Pyssyjovesta halluu ette hänen veron vuodelta 1900 pyhittäis poijes.³⁸ Toinen dokumentti komuuninhallituksen arkiivissa,

35 Lnr. 1, formannskapet 1871. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø

36 Hanssen 1986: 166.

37 Lnr. 1, formannskapet 1872. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

38 Lnr. 5, formannskapet 1901. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

koskee virasta irtisanomista. Johan Hansen Mouruniemestä sannoo ittensä irti veromiehen virasta ja ehðottaa Samuel Samuelsenin hänen seuraajaksi.³⁹ Vuonna 1904 tullee esile vielä yksi irtisanominen. Aslak Hansen Kelaviikistä kirjottaa ette hän ei ennää tahðo jatkaat veromiehenä. Preevin kielestä huomaa ette Aslak Hansen luultavasti oli saamenkainunkielinen, mutta ette hän oon saattanu valita kainunkieltä sentähðen ette vaikka kielipolitiikka oli kova, Kiistrannin kansa kuitenkin hyväksyi kainunkieltä paremmin viralisissa assiissa.⁴⁰

Nuoin vuosisaðan 1900:n vaihðossa tullee esile saamenkielinen dokumentti. Sen oon kirjotettu preevimallina, ja kysymys näyttää olleevan se sama: veron poijespyhkiminen.⁴¹ Saamen ja kainun kieliin välinen ero komuuninhallituksen arkiivissa oon se ette kainunkieltä käytethiin preevin kirjottamakielinä ruiðankielen kansa representanttiin välissä. Mutta niistä vaarinotetuista dokumenttiista ei löyðy mithään mikä näyttää ette saamenkieltä oon käytetty komuunistyyrissä, vaikka tässä oon kysymys juuri muutammasta harvasta dokumentistä.

“Mikkel Eriksen” -assii vuonna 1882

1800-keskivälilä tahðothiin ette jumalanpalvelukset tahi osat niistä tulkittais saameksi tahi kainuksi niilä aloila missä kansa ei ymmärtäny ruiðaa. Kuninkhaalinen resoluuuni, 24. februarii 1848, neuvvoo papit oppimhaan kainuu saamenkielen lisäksi. Ei ole kuitenkhaan enämen ko yksi pappi

39 Lnr. 5, formannskapet 1901. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

40 Lnr. 6, formannskapet 1904. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

41 Se Lnr. 5, formannskapet 1902. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

Kalastaajii Kiistrannissa. Fisku oli maapruukin kansa tärkkee elinkeinopohja kainulaisile ja saamelaisile Kiistrannissa. Kuvanottaaja: Halvdan Kloumann. Tuntematon vuosi. Tromssan museumin kuvaarkiivi.

joka otta kainunkielisen eksaamenin 1850-luvula. Millä laila tulkittemiset toðelisesti olthiin kielialoila, vaihetteli paljon ja oli kiini papista ja komuunista. 1870-luvula oli mahðolista ottaat kainunkielisen eksaamenin Tromssan seminaarissa, mutta usheet papiista saathiin kielenopetusta kielitaitosilta kollegoilta Finmarkussa. Ko kielipolitiikka alkoi koven-tumhaan, kysymys tulkittemisestä kainuksi nousi pappiin ja heiðän päälüköitten välissä. Muutamat papit meinathiin ette tulkitteminen kainuksi oli sama ko palvela kainulaista nasunaaliteetti. Tästä

tuli konsekvenssii Kiistrannin komuunileki.⁴²

Kiistrannin komuuniarkiivissa oon pitke kor-responsdansasarja suokkanapapin Ihlen, pispän Smithin, provasti Moen ja komuuninhallituksen väliltä 1883. Assii kysymyksessä oon poijespanemi-nen kirkkotulkki ja lukkari Mikkel Eriksenin hänen virrasta sillä ko hän tulkitti jumalanpalvelukset kai-nuksi Lemmijoven kapellissa, vaikka reekelit olthiin kovat kainun tulkittemistä vasthaan. ”Kopiikirja 1865–1875” Kiistrannin/Porsangin suokkanapa-pinviran arkiivissa paljastaa ette saamenkielelä oli

⁴² Dahl 1957: 174–190.

monta kymmentä vuotta ollu isompi prioriteetti ette ko kainunkieleleä, samhaan aikhaan ko tulkitusta kainunkieleleä ei kattottu tarpheeliseksi, sillä ko enimet kainulaiset ymmärethiin saamee.⁴³ Lokaaliset työsopimukset vaatithiin ette Mikkel Eriksen piti tulkita saameksi, mutta hän vastusti niitä sopimuksii ja käytti tyhä kainunkieltä. Kainunkieltä pidethiin vierhaana kielenä, ja sitä ei enää saatettu käyttäät ruiðan kirkon jumalanpalveluksissa. Paradoksi se oon ette samhaan aikhaan ko Mikkel Eriksenin assiita ajethaan, kainunkieltä käytethään muila aloila Kiistrannin komuunin johðattamisessa. Korrespondansidokumentti syyttää tarkhaasti Mikkel Eriksenin virkkaa tulkkina, ja dokumentti oon interessantinen monelta puolelta. Assiin oon kansa kirjotettu “Kopikirjhaan 1878 – 1885” ja “Preevijurnaaliin 1880 – 1884” Kiistrannin/Porsangin suokkanapapinviran arkiivhiin.

Yksi pääsystä miksi Eriksenin panthiin pojjes kirkkotulkin virasta oli kielipolitiikka. Jo vuonna 1872 ko hän oli ollu nelje vuotta koulumiehenä Kiistrannissa, kirjottaa silloinen suokkanapappi Moe omista huolista Stiftsdireksuunile ette M. Eriksenilä oon ”jonkuverran huono ruiðan kieli”.⁴⁴ Moesta tullee jälkhiin sitä provasti Hammerfestin Provastikunthaan ja ottaa ossaa korrespondansissa Eriksenin assiissa. Suokkanapapin Ihlen mielestä kainunkieli estää norjalaistamista. Hän jatkaa ette “sillä laila minun mielestä kainulainen elementti, mikä Lemmijovessa uhkaa halthuunottamista, saapi

43 Se sokneprest Rodes brev til prosten. Lnr. 15, 11.11. 1869. Kopibok 1865–1875. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

44 Lnr. 15, 6.1. 1872. Kopibok 1865–1878. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

huomattaavasti kurttoo ja säilytystä.”⁴⁵ Tämä tendensi Lemmijovessa oli päinvastoinen autoriteettiin tarkotuksista saaða “net vierhaannäköset kansat”, erikoisesti kainulaiset, norjalaistuteksi.

“Eriksenin“-assii näyttää ette ruiðan kirkko hoiti saamelaissii ja kainulaissii erilaisela tavala. Erilaishoitaminen oon tunnettu minoriteettipoliittinen metodi, mitä pääkulttuurit kaikkiin aikhoiin oon käytetty joka paikassa mailmassa palkitemala tahi antamala toisele joukole enämen privileegii ko toisele, ja sen kautta hajottannu ihmisjoukkoin vällyi. Ruiðan kirkola näyttää kuitenkin olleevan rasunaalinen selitys erilaishoitamisheen. Jo siiheen aikhaan Ruiðan kirkko piti ette saamelaiset oon alkupöräis-kansa Ruiðassa, ja ette kirkola oli erikoisvalvotuslisuutta heile. Ko kysymys oon kainulaisista, heitä kattothiin siirtolaisiksi Ruiðassa,⁴⁶ vaikka ei kaikila papiila ollu se viralinen praksiisi hoitaa saamelaisii erilaisela tavala ko kainulaissii.

Kiistrannin “komuuninhallituksen arkiivista” lukkee ette oli tyhä lupa tulkita saarnaa ja jumalanpalvelusta saameksi 1800-luvula, paitti iltapäivän jumalanpalvelusta ja raamatunlukemista miitä sai tulkita kainuksi, jos kainulaiset ei ymmärtänheet saamee tahi ruiðaa. Suokkanapappi kirjottaa ette saamenkieliset jotka ei ymmärretä kainuu Lemmijoven kapellissa, ei “saateta saaða paljon Hetelmii tulkitemisesta”⁴⁷ Suokkanapappi, niin ko autoriteetitki tavalisesti, ei näyä ottaavan huomiota kainunkielishiin jotka ei ymmärtänheet ei saamee eikä ruiðaa. Pisp Smith vastaa ette “tulkitemisele

45 Lnr. 2, formannskapet 1883. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

46 Eriksen & Niemi 1981: 62.

47 Lnr. 2, formannskapet 1883. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

kainuksi ei piä anttaa luppa, ja jos M. Eriksen ei saata tahi ei halluu olla kuuliainen siiheen, häntä ei saa ennää käyttäät kirkkotulkkina“.⁴⁸

Toinen syy siiheen ette suokkanapapila, provaas-tila ja pispala olthiin niin kovat reaksuunit, saattaa olla se ette Eriksen oli lestaadialainen. Mie oletan ette tämä syy oli raskempi assiin hoitamisessa ko se ette hän oli kainunkielinen. Ruiðan autoriteetit ei kattonheet lestaadialaisuutta siivoila silmilä. 1800-luvula kattothiin lestaadialaisuutta usheen radikaaliseksi, mikä kansa tullee esile Eriksenin assiissa, ko hän absoluuttisesti halluu tulkita jumalanpalvelukset kainuksi, vaikka syksylä 1882 olthiin määrätty ette tulkittaminen kainuksi koski vain iltapäivän palvelusta Lemmijoven kirkossa.⁴⁹ Suokkanapapin mielestä hän ei ole velvolinen tulkki, ja sen syystä hän ei kelppaa tulkiksi.⁵⁰ Eriksen häytyi jäättäät kirkkotulkkiviran.

Lestaadialaisuuden kainulais- ja suomalais-elementtii kattothiin varalisemmaksi ko saamen elementtii. 1800-luvula tuli tavalista pittäät seuroi suomeksi sillä ko suomen kielestä tuli lestaadialaisile pyhä kieli, *lingua sacra*. Seuroissa kainulaiset ja vastatulheet Suomesta ja Pohjas-Ruottista saathiin vaphaasti käyttäät ommaa äitinkieltä, mikä ei tasan ollu mahdollista muuten ruiðan ythteiskunnassa. Pölääthiin sitä ette tässä uskonnolisessa kielessä saattoi olla salaista tiettoo kielen käyttäjile. Se oli kansa tavalista nuoin vuosisaðanvaihdossa 1900 ette suomalaiset saarnaajat reisathiin ympäri Pohjas-Ruiðaa ja saarnathiin suomeksi; ensimmäi-

48 Lnr. 2, formannskapet 1883. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

49 Hanssen 1986: 271.

50 Lnr. 2, formannskapet 1883. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

set jo 1847.⁵¹ Ruiðan autoriteetit pöläthiin agitatoo-rista toimee suomalaisten saarnaajilta. Samhaan aikhaan lestaadialaiset saathiin ommii kainulais-saarnaajii, niin ko Eriksen näyttää olleevan. Provaasti kirjottaa nimittäin ette Eriksen oli jonkulainen lestaadialaisten paikalisjohðattaaja Lemmijovessa.⁵² Sen lisäksi nähthiin ette Eriksenilä oli kontaktii kainulaisten paikalisarnamiehiin, jotaki mitä suokkanapappi Deinboll ilmotti provaastile,⁵³ ja uusi suokkanapappi Ihle ilmotti pispale 1882.

Pispa eppäilee kansa Eriksenin opettaajan kyvyistä. Sen syystä Eriksenin panhaan poijes opettaajan virasta. Mantallilistat 1889 ja 1890 näytechään ette Eriksen jälkhiin sitä ellää kalastaaajana ja puunana.⁵⁴ Eriksenin assii näyttää kunka iso valta pispala oli. Eriksenin piðethiin liian vaaralisena ja radikaalisena ruiðan koulule missä päämäärä oli kainulaislasten ruiðalaistaminen.

Viiminen syy siiheen ette saada Eriksenin poijes hänen viroista, suokkanapappi mainittee, oon se ette Kiistrannin kainulaiset ei ole tytyväiset hänestä.⁵⁵ Suokkanapappi ei mainitte mistä hän oon saannu sen tieðon. Muutamat kainulaiset saathiin mahdollisti olla skeptiset lestaadialaisuutheen. Vaikka lestaadialaisuus oli hyvin levinnny kainulaisten keskelä, se kuitenkin ei merkitte sitä ette karkin olthiin lestaadialaiset. Mahðolinen syy saattaa kansa olla se ette osa kainulaisista ei olheet radika-

51 Se Ryymin 2003: 296.

52 Lnr. 2, Formannskapet 1883. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

53 Lnr. 16, 5.1. 1881. Kopibok 1878–1885. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

54 Lnr. 2, formannskapet 1883; lnr. 4, 1889 og 1890. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

55 Lnr. 2, formannskapet 1883. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

liset, mutta olthiin lainkuuliaiset ruiðan kansalaiset. Het hyväksythyin uuðet lait ilman vastutta tahi vastaargumenttii.

”Kiistrannin/Porsangin suokkanapapinviran arkiivi” näyttää kans ette Eriksenin panthiin poi-
jes viroista ruiðalaistamisen ja lestaadialaisuuden
syystä. Kaikin ei nimittäin olheet tytymätömmät
hänen opettaajan työstä. Suokkanapappi Deinboll
joka oli pappina Kiistrannissa ennen Ihlee, kirjottaa
provastile 1879 ette Eriksen oon oikheen seppä ja
kärsivälinen lasten kansa.⁵⁶ Kuukausi jälkhiin sitä
Stiftdireksuunilta tullee preevi papile missä lukkee
ette Eriksen saapi ottaat ossaa Tromssassa arran-
geeratussa opettaajan kursissa. Syynä siiheen miksi
suokkanapappi halluu lähättää Eriksenin sinne
oon se ette oon ollu vähä eðistystä kainun lasten
ruiðankielenoppimisessa. Papin mielestä Eriksen
ei puhu sjujuuvasti ruiðaa.⁵⁷ Eriksenin lähätethään
opettaajan kurshiin, ja vuotta jälkhiin suokkana-
pappi kirjottaa provastile ette oon iloissii uudissii
Kiistrannista. Lemmijoven ja Pyssyjoven kainu-
laislapsila oon eðistystä ruiðankielessä. Suokkana-
pappi näkkee yhteyttä kainun lasten ruiðankielen
eðistyksessä ja Eriksenin Tromssan oleskelussa.⁵⁸
Kysymys oon oliko Eriksenin lyhyt oleskelu Troms-
sassa syy kainun lasten kieleneðistykshiin. Saattaako
se varsinainen syy olla se ette Eriksen otti enämen
huomiota ruiðankielen opettamisheen heile sillä ko
hän oli saannu usheita muistutuksii ja varoituksii
koulustyyriltä ja suokkanapapilta? Suokkanapapin

56 Lnr. 16, 7.2. 1879. Kopibok 1878–1885. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

57 Lnr. 16, 20.3. 1879. Kopibok 1878–1885. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

58 Lnr. 16, 29.1. 1880. Kopibok 1878–1885. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

ilo oon kuitenkin lyhyt sillä ko vuoden 1880-lop-
pupuolella hän kirjottaa provastile ja muistelee
ette kainulaisila lapsila oon ollu huonompi eðistys
ruiðankielessä ette ko vuotta ennen.⁵⁹ Samhaan
aikhaan oon pispa ja kouluinspektööri tytyväiset
Eriksenin tuloksista, ja pyðethään ette Eriksen saapi
lisäraahaa Finnefondista 1881.⁶⁰

Eriksen saapi ekonomissii probleemii jälkhiin
sitä. 1887 suokkanapappi kirjottaa provastile ja kys-
syy olisko pensuunii Eriksenile jolla oon palkkaa
vain pienestä maapruukista ja oon apuvaksinatööri,
samhaan aikhaan ko hänellä oon viisi pientä lasta.
Kalastajana hän tienaa hyvin vähä.⁶¹ Hän saapi
opettaajan viran takasin 1890-luvun keskipuolella,
mutta hän ei saa koskhaan ennää pyssyyvää opet-
taajan virkkaa Kiistrannin komuunista.⁶² Mie olet-
tan ette pääsyy siiheen ette hänen panthiin poi-
jes kirkkotulkin ja opettaajan virasta oli se ette hän oli
lestaadialinen. Ei ole varma ette häneltä olis ottan-
heet viran jos hän ei olis ollu aktiivinen lestaadialai-
nen. Kaikin kaikista se kuva jääpi ette hänestä tuli
kirkon taistelun uhri lestaadialaisutta vasthaan.

Mikkel Eriksenin assii oon interessantinen sillä
ko se koskee privaattihengen historioaa minkä saa-
ttaa liittää isomphaan yhteytheen. Alussa assiipa-
perit oon kirjoitettu vallon perspektiivistä ja sisälet-
hään pappiin attityyttii kainun kielestä ja lestaadi-
alaisista. Sentähden tämän assiin arkiivimateriaalit
oon subjektiiviset. Samhaan aikhaan näkky kansa
niinsanottu vastamuistelus materiaalisissa. Mikkel

59 Lnr. 16, 16.12. 1880. Kopibok 1878–1885. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

60 Lnr. 16, 9.9. 1881. Kopibok 1878–1885. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

61 Lnr. 17, 4.5;1.6. 1887. Kopibok 1885–1893. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

62 Hanssen 1986: 271.

Miehi Kiistrannista. Takki oli tavalinen puku saamelaisila ja kainulaisila Kiistrannissa. Kuvanottaaja: J.A. Friis 1867. Tromssan museumin kuvaarkiivi.

Eriksen oon marginaalinen usheila erilaisila tavoila: Hän oon kainulainen, minoriteettikielinen ja lestaadialainen. Hänen etnisen ja elämänkattomuksen syystä hän joutuu taistelhuun valtakunnan virkamiesten kansa komuunissa.

2.3 Kategoriseeraus ja minoriteettikieliset dokumentit fattistyyrin arkiivissa

Kiistrannin komuunin fattistyyrin arkiivissa löytyy korrespondanssii ja assiidokumenttii aikakauðesta 1842–1906. Dokumentit oon pääassiielisesti köyhyyðenavun hakemuksii ja niitten hoitamista. Arkiivissa löytyy kansa joitaki preevii Finmarkun amtista. Privaattiihmisiltä löytyy kolmen sorttissii preevii aikakauðesta 1860–1910. Preeviissä privaattiihmiset pyyðethään ruokkaa ja rahhaa elhoonpysymisen varten, het kirjotethaan toisten eðestä tahi het oon ottanheet vaarin köyhistä ja sairhaista ja tarvithaan rahalista appuu siiheen. 1800-luvula ennen ko köyhitten talo tuli, sosiaalinen hoito toimi privaatisela avula, ja ihmiset jotka ei jakshanheet ottaa vaarin ittestä, panthiin privaattihoithoon. Köyhät ja sairhaat olthiin lisätienasti muutammiile. Kiistranti oli jo 1800-luvula yksi Ruiðan köyhimistä komuuniista. Liisäksi fattistyyrin arkiivissa löytyy iso määrä kuvvauksii privaattiihmisistä, heidän sairahistoriasta tahi avuntarpheesta. Nämät assiit oon interessanttiset sillä ko net täyðelisesti muiselhaan privaattiihmisten kokemuksista tietystä aijasta.

Etniset kategoriseeraukset korrespondansissa ja assiidokumentiissa

Etnisyys ei tule usheen suuraa esile Kiistrannin komuunin viralisessa materiaalissa. Esimerkkii kuitenkin löytyy missä etnisen taustan oon mainittu,

erikoisesti jos assiihiin koskeeva oli syntyny Suomessa tahi oli porolappalainen. Tässä yhtheyðessä fookus ei ole vallan kattomuksessa näistä joukoista, mutta minun analyysi koskee sitä millä laila lokaaliset autoriteetit käytethään nimityksii “saamelainen” ja “kainulainen”. Kiistrannin komuunissa sekä saamelaiset ette kainulaiset olthiin pääassiiissa yhdessäpaikassa assuuvat ihmisjoukot, mikä oli pyssyyvän asutuksen pohja komuunissa. Yhtheistä kaikissa yhtheiskunnissa oon se ette het freistathan luoða kokonaisuutta yhtheysheen pitämälä viehrait ja ulkopuolissii poissa. Kiistrannin komuunissa oli kaksi joukkoo miitä lokaaliset autoriteetit marginaliseerathiin: Ruottista ja Suomesta tulheet ja porolappalaiset, usheen mainittu tunturilappalaisiksi. Yhtheiskunnan tarvet kategoriseerata heitä jotka erothaan kokonaisuudesta, näkkyy siinä nimityksessä tahi etnonyymissä etupuolela privaattiihmisen nimme.

Se näyttää siltä ette Kiistrannin komuunin arkiivimateriaalissa 1800-luvulta ei nimitetä sitä pysyvvää saamen tahi kainun ihmisväkkee etnonyymilä tahi generaliseerauksela. Heidän alkupörästä ei mainita milhäänkhään laihiin dokumentiissa. Ylheisesti porolappalaiset oon yhtheiskunnanhierarkian matalimmela pykälälä lokaalisessa Kiistrannin yhtheiskunnassa. Hyvä esimerkki siitä oon “tunturilappalainen” Nils Ravna, ja yksi assii mikä koski häntä 1891. Dokumentiissa lähätetty eðestaksin Kiistrannin ja Kaarasjoven välilä, autoriteetit freistathan saaða selvile miihiin paikkaan hän kuuluu.

Toisessa dokumentissa Kiistrannin fattikomisuuilta opettaaja Nilsenile oon generaliseerattui negatiivissii kuvvauksii porosaamelaisista. Preevissä kysythään kunka kauvon lappalainen, Aslak Iver Olsen oon ollu suokkanassa, ja missä hän

oon ollemissa. Hän kyssyy vielä: “Erikoisesti se oli hyvä saada tietää kunka kauvon aikkaa hän jätti nomaadiolon.”⁶³ Nilsen vastasi takasin ette Aslak Iver Olsen ei ole jättänyt nomaadioloo. Nilsenin mielestä Olsen on ollut Pyssyjojen ja Kentän vaaroissa. Hän kirjotta vielä ette “Toissakevvinä hän oli kauvon sokkee, ja sen syystä häneltä hävis paljon porroi, luultavasti toiset lappalaiset varastethiin net häneltä”. Preevistä ilmestyy ette hän on viimi aikoina luultavasti ollut toisten porolappalaisten kansa, mutta Nilsen eppäilee niitä tiettoi mitä hän on saannu Kaarasjojen autoriteetiilta, mikkä ei mainita Olsenii väenlaskussa. Nilsen olettaa ette tänä vuonna Olsenila on pakko mennä toisten tunturilappalaisten kansa Kaarasjokheen. Preevi loppuu näin ette “Uuðemppaa tiettoo hänestä, jos haluthaan, saaðhaan keneltä vanhemalta tahansa Pyssyjoesta, esim. Treetin Sammulta/Samuel 3de, Niileksen Rastilta/ Rasmus Nilsen tahi Sammun Sammulta/Samuel Samuelson”.⁶⁴

Tässä dokumentissa näkky autoriteettiin attityydi porolappalaista linjoin välissä. Sitä ette “fjeldfin” (tunturilappalainen) nimitystä käytethään usheitä kerttoi etnisen joukon kuvauksessa, näkkee kategoriseraustarvetta. Ei Olsenii eikä toissikkaan porolappaissii kuvata objektiivisesti. Hänen vastauksessa Nilsen paljastaa oman subjektiivisen attityyden saamelaisista, epästabiiiliset, epäluotettaavat ja epäsiliviseerattu kansa, jokka varastethaan toinen toiselta. Painottaessa stabiilii Kiistrannin kansaa Nilsen mainitsee “vanhemppii ihmssii Pyssyjoessa”, jokka tässä olossa on kainulaiset.

63 Lnr. 30, fattigstyret 1891. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

64 Lnr. 30, fattigstyret 1891. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

Vaikka sanankäyttö luultavasti on tietämätön, siitä huomaa opittui, generaliseerattui kuvituksii etnisestä joukosta.

1890-luvula löytyy kansa toinen muu assii Kiistrannin komuunin arkiivissa missä negatiiviset attityydit porolappalaisista tulhaan esile. Assii koskee Ole Nilsen Ravnaa ja hänen omaisuutta minkä myyðhään pakkohuutokaupassa velan tähden. Hän on “fjeldfin”/”tunturilappalainen” ja assuu Kaarasjoessa, mutta hän häyttyy myyðä sen ainuan omaisuuden mikä hänelä on – omat porot. Hän toðistaa omat olot liitheessä ja kirjottaa tällä tavala: “Mie vaphaasti lähätän kunnioitetule fattikommissiunile toðistuksen ophailta ja hyviltä porolappalaisten ja Kaarasjojen pyssyyvän väen miehiltä”.⁶⁵ Niin ko hänen sanat näyethään, hän häyttyy painottaat ette hänen vierasmiehet, jokka on porolappalaiset, on luotettaavii samhaan aikaan ko hän toðistaa omaa uskottavuutta. Pyssyyvän väen ja tunturilappalaisten välinen eroittaminen näkky kansa siinä mitä yksi vierasmies sanoo: “Met allekirjottanheet tunturilappalaiset ja ihmiset pyssyyvästä väestä Kaarasjojen suokkanassa.”⁶⁶ Toishalta tämä eroittaminen saattaa olla kysymys virasta. Tämän saman dokumentin loppupäässä on kolme nimme ja nimitys “tunturilappalainen” parenteesissa, mutta neljenes vierasmies on “opettaaja ja apulainen” ja viidenelä ei ole mithään. Dokumentin loppupäässä lukkee “Ette toðistuksen on sana sanalta tulkittu lapiksi niile tunturilappalaisile jokka on allekirjot-

65 Lnr. 31, fattigstyret 1897. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

66 Lnr. 31, fattigstyret 1897. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

tanheet tođistuksen, ja jokka ei ymmäretä ruiđaa⁶⁷ Vierasmiesten sukunimistä näkkee ette kaikki vierasmiehet oon saamelaiset, sillä dokumentin oon allekirjottanu A. Andersen Siri ja Samuel Johannesen Balto.

Dokumentit Kiistrannista näytethään ette ihmisii jokka oon syntynheet Suomessa, ei generaliserata yhtä negatiivisesti ko porosaamelaisii, vaikka usheita heistä ei räknätä Kiistrannin pyssyvvhään väkheen. 1883 Hammerfestin fattikommisuuni lähättää preevin Hammerfestin kaupunginfouviile missä hajethaan rahhaa kainulaisen miehen, Johan Johannessen Puro niemen/Poroniemen⁶⁸ kotireisule Kiistranthiin. Hammerfestissä hän oon kärsiny rangastusta, mutta dokumentit ei sanota sitä mithään. Preevissä hänen etnisyyttä ei mainita, mutta hän oon 66 vuotta vanhaa mies syntyny Kalajoven suokanassa Suomessa. Hän tuli Ruiđhaan 1860-luvula, mutta hänelä ei ollu permanenttista omaisuutta Kiistrannissa. Viimiset seittemen vuotta hän oon asunu Kiistrannin komuunissa. Preevistä lukkee ette hän oon nainnu joko Suomessa tahi Ruottissa, mutta hän ei tiedä ellääkö hänen vaimo.⁶⁹

Johan Poroniemi/Puro niemi tullee esile arkiivimateriaalissa taas syksylä 1887. Piđätetylä pännälä hän kirjottaa ette hän kärssii kovvaa hättää sillä ko hänelä ei ole muuta ruokkaa ko jauhoi. Käsikirjotuksesta näkky ette Samuel Mikkelsen oon kirjottanu preevin kainuksi.⁷⁰ Kevvälä 1888 kauppamies

Lilleboe lähättää Poroniemen/Puro niemen puolesta preevin Kiistrannin fattikommisuunile. Hän kirjottaa ette “Mie olen ennen tätä saattanu auttaat erilaisila työilä siinä talossa missä mie olen asunu, ja olen kansa saannu jonkulaista kunnioitusta siitä, mutta minun näkö oon nyt niin huono ette minula oon vaikkeusii tulla toimheen vielä kirkhaala päiväläki, se oon selvä ette ei siinä ole niin paljon mitä jaksan tehdä.”⁷¹ Hän asui talossa miihiin komuuni oli pannu hänen. 1880-luvula, niin ko ennen mainittu, oli tavalista ette privaattiihmiset otethiin vaarin köyhistä, ja het saathiin vähäsen kuurttoo fattikommisuunilta. Fattikommisuunin johđattaaja kirjottaa samassa preevissä ette hän itte oon anviisannu Poroniemele jauhoi kauppamieheltä.⁷²

Vähäsen hiljemmin samana vuonna kirjottaa sekä lensmanni Grape ette koulumies Nilsen fattikommisuunin esimies Larsenile ja selittää “köyhäraukan” Johan Poroniemen häđän kestä mätömäksi.⁷³ Poroniemen lähätethään talosta talhoon ennen ko hän viimen tullee Mikkel Erikseenin tykö. Poroniemen assii, sokkeena miehenä Suomesta, näyttää sitä ette hänen matala staattus yhtheiskunnassa tekkee hänen heittopalloksi siiheenaikhaisessa sosiaalisysteemissa. Hän oli juuri kiini ihmisten hyväntahtoisuudesta ja privaattiihmisistä Kiistrannin komuunissa.

1890-luvun lopussa alkkaa sana “kven” usheemasti tulemhaan esile ko kysheessä oon Suomessa

67 Lnr. 31, fattigstyret 1897. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

68 Hans navn skrives i de norske dokumenter både som Poroniemi og Puro niemi.

69 Lnr. 29, fattigstyret 1883. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

70 Lnr. 29, fattigstyret 1887. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

71 Lnr. 29, fattigstyret 1887. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

72 Lnr. 29, fattigstyret 1887. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

73 Lnr. 29, fattigstyret 1888. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

syntynheitä joilla ei ole pyssyvää asumapaikkaa.⁷⁴ Dokumenttiista tulee selvästi esille ette ne jotka ei ole pyssyvää väkkee tahi oon juuri tulheita Suomesta Ruiðhaan, kuttuthaan kvääniiksi. Mutta tämä ei ole kuitenkaan mithään tiukka normi. Fattistyyrin arkiivissa löytyy assii mikä näyttää eron Ruiðassa ja Suomessa syntynheitten kainulaisten välillä. 1903 aukasthaan hoitokoðin Kiistrannin komuunissa. Se oon erikoinen sillä ko se oon ensimmäinen Finmarkussa ja kylä-Ruiðassa.⁷⁵ Hoitokoðin olthiin pääassiissa meinattu samelaisile, mutta se otti kansa vasthaan kainulaissii niin kauvon ko het ei olheet suomensyntynheitä. Tätä näkkee siinä assiissa mikä koskee naista joka oli syntyny Rovaniemessä Suomessa. Hän ilmestyy monta kerttaa ruiðan- ja kainunkielisissä dokumenttiissa 1890-luvula. Hänelä ei ole perettä Ruiðassa ja oon sentähden riippuuvainen Ruiðan fattikassasta. Hänen assiista kirjotethaan näin: “hän, Johanna Larsdatter Huovinen, oon aittoo suomalaista tahi Suomen nasunaalisuutta, ja hän oon ollu nuoin 40 vuotta täälä Kiistrannin suokkanassa, ja sentähden ei ole toðennäköistä ette häntä saattaa lähättää Kiistrannin köyhyskothiin”.⁷⁶ Hänelä ei ollu sitä “oikkeeta” etnisyyttä päästä hoitokothiin. Sentähden hän häytyi jatkaat asumisen ihmisissä jotka saathiin kuurttoo hänen hoitamisesta.

Kainulaiset ja saamelaiset dokumentit

Issoin osa minorigiteettikielisistä dokumenttiistä löytyy fattistyyrin arkiivissa. Se ette saamen- ja

74 Se lnr. 3, fattigstyret 1896–1899. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

75 Petterson 1994: 122.

76 Lnr. 33, fattigstyret 1904. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

kainunkieliset dokumentit löyðythään usheemmin fattikommisuunila missä oon puhetta verosta ja senlaisesta oon kokonhaansa sillä linjala ette siiheen aikhaan issoin kommunikasuuni oon privaattiimisten ja komuunin välillä. Preevinkirjottaajiita oon selvästi kaksi tyyppiä; het jotka itte tarvithaan appuu, ja het jotka oon auttanheet toissii ja tahðot- haan korvausta omista ulvoskuluista. Systeemin toimiminen oon kiini siitä ette viraliset representantit saatethaan minorigiteettikielii. Näin se selvästi oon ollu Kiistrannissa. Näistä numeroista näkkee ette toðennäköisesti ennimet jäljet minorigiteetiista tulhaan löytymhään fattistyyrin arkiiviista. Fattistyyri näyttää olleevan se osa komunihallituksessa missä tavaiset ihmiset oon ushein autoriteettiin yhteyksissä.

Ennimmet kainunkieliset viraliset dokumentit Kiistrannin komuunissa vuosina 1860–1880 oon Samuel Mikkelsen kirjottanu. Se näyttää siltä ette hän oli tärkkee representantti lokaalisele väele. Sen lisäksi ette hän istui komuuninstyyriissä, hän oli faktori ja hiljemmin kauppamies. Samhaan aikhaan hän oli “viralinen kirjottamakykyinen henki” joka kirjotti kainuksi fattikassale toisten eðestä omasta lokaalisesta yhteyksestä. Vuonna 1891 hän sai vielä yhden työalan Kiistrannin komuunissa; suokkanapappi Ihle nimittää hänen omaksi apulaiseksi. Ihlen argumentti oli, niin ko hän kirjotta, se ette Mikkelsen oon hyvä mies joka saattaa sekä ruiðaa, saamee ette kainuu, ja semmoista tarvithaan Kiistrannin pappikunnassa.⁷⁷

Kiistrannin komuuniarkiivin vanhiin kainunkielinen viralinen dokumentti minkä oon löyðetty tässä tutkimuksessa, oon vuodelta 1867. Samuel Mik-

77 Lnr. 17, 5.3. 1891. Kopibok. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

kelsen lähättää räkingin Per Matson Pederin eðestä fattikassale.⁷⁸ Dokumentissa on selitetty mitä ja kunka paljon Pederi on lainannu fattikassasta. Tässä räkingissä Mikkelsen sanna itensä tittelin “rodemestariksi”. Entisissä aioissa rodemestarila oli erilaisii komunaalissii työitä, niin ko erilais-ten kulluin sisäletuomista, niin ko Mikkelsenin teki fattistyyrin eðestä,⁷⁹ Kiistrannin komuunisa. Mak-soselityksiet on kirjoitettu kainunkielelä.

Toinen vanhiin viralinen dokumentti minkä Samuel Mikkelsen kirjottaa toisen eðestä piðätetylä pännälä, on januaarikuusta 1868. Dokumentissa Mikelsen kirjottaa ett Nils Nilsen Osima on sairastunu ja tarttee jauhoi. Sairhauðen syystä hän ei saata maksaat räkingkii.⁸⁰ Se löytyy kansa kolmas dokumentti 1860-luvulta minkä Mikkelsen on kirjottanu 1869.⁸¹ Yhtheensä löytyy 7 erilaista kainun-kielistä dokumenttii 1860-luvulta.

Fattistyyrin arkiivissa löytyy kansa vuodelta 1871 yksi erikoinen preevi fattistyyrin ja sopi-muskommisuunin välisestä korrespondansista. Preevi näyttää ette kainuu käytethiin ruiðan tasala komuuninrepresentanttiin keskivälisessä korre-spondansissa. Preevissä kirjottaa ensisti L. Holm-gren, fattikommunisuuinin johðattaaja, lensmanni Grapele pojasta Claus Persenistä joka on maksanu oman isän velan. Preevin mikä on ruiðaksi, lähä-tethään sitte lensmanni Grapelta Samuel Mikkelse-nile, joka kirjottaa kainuksi ette Claus Persen on maksanu vissin summan Mikkelsenile. Interessant-

78 Lnr. 27, fattigstyret 1868. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

79 *Norsk historisk leksikon* (1974) 1995: 277.

80 Lnr. 27, fattigstyret 1868. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

81 Lnr. 27, fattigstyret 1868. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

tista on se ette Mikkelsen vastaa kainuksi, ja se näyttää ette sekä Holmgren ette lensmanni ymmär-rethiin kainun kieltä.⁸² Samuel Mikkelsen lähättää jälkhiin vuonna 1880 usheita räkingkii, kirjoitettu kainuksi toisten eðestä, lensmannile, joka oli fatti-kommunisuuinin johðattaaja.⁸³

Fattistyyrin johðattaaja, lensmanni Grape, ei näytä vastustaavan sitä ette kainun kieltä käytethiin viralisissa dokumentiissä. Siiheenaikhaset lens-mannit Finmarkussa olthiin pääassiissa syntynheet Ruiðassa. Hänen suku tuli alkupöräisesti ruottin-puolisesta Kaaressuvannosta pohjasesta Ruottista,⁸⁴ ja se saattaa olla syy siiheen ette hän luultavasti ymmärsi sekä saamee ette kainuu. Paljot saamen- ja kainunkieliset preevit lähätethiin hänele. Oliko hän vasta- tahi myötämielinen norjalaistumisheen, ei tule esile hänen preeviissä mikä hän on jättäny Kiistrannin komuunin arkiivhiin.

Fattistyyrin arkiivissa löytyy kansa muutamppii saamenkielissii dokumenttii lähätetty pääassiissa lukkari P. Larsenile 1870- ja 1880-luvula. Räkingit ja hakemukset mikä kaupparmiehet Greiner ja Lillebo on lähättänheet saamenkielisten ihmisten puolesta, on kirjoitettu ruiðaksi piðätetylä pännälä. Vaikka 1890-luvula oli paljon saamenkielissii doku-menttii, 1880-luvun virkamiehet valithiin kainun kieltä saamen kielen sijhaan, tahi se ette kainulai-sila oli usheita kirjottamakykyissii joita saatethiin käyttäät autoritetiin yhtheisessä kontaktissa. Samuel Mikkelsenin lisäksi valithiin kansa, kainun ja saamen miljöistä toissii representattii jotka

82 Lnr. 28, fattigstyret 1871. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

83 Lnr. 29, fattigstyret 1880. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

84 Hanssen 1986: 211.

saatethiin kainun kieltä. Vaikka kruunun kielipoliitikka oli niin ko se oli, se näyttää siltä ette kainun kielelä oli korkkee staattus Kiistrannin komuunissa 1880-luvula. Samuel Mikkelsen joka 1860- ja 1870-luvula käytti kainuu viralisissa yhteyksissä, muutti kuitenkin kielen ruiðaksi 1880-luvula.

Vuonna 1887 hän kirjottaa pari preevii ruiðaksi pappi Ihlele, joka oli päätaiteelija kainun kieltä vasthaan kirkkokielenä 1880-luvula.⁸⁵ 1890-luvula Mikkelsen kirjottaa pääassiissa ruiðaksi. Uskon kuitenkin ette kysheessä ei ollu vain kielipoitiikka mikä sai Mikkelsenin kirjottamhaan ruiðaksi kainun kielen sijhaan, mutta kansa hänen omat motiivit, sillä hän hallitti molemat kielet erinomhaisesti.

Dokumentiistä näkkee ette joka kylässä Kiistrannissa olthiin valittu ihmisen joka kirjotti köyhyysapuhakemuksii fattistyyrile. 1860- ja 1870-luvuila oli Treetin Sammu/Samuel Persen III:de Pyssyjovessa ja Samuel Mikkelsen Lemmijovessa näitä ihmisiä. Samuel Mikkelsenin kuttuthiin, ja itteki kuttui, „rodemestariksi“. Samhaan aikhaan het hoiðethiin räkinkkii ja faktuurii. Sieltä löytyy kansa usheita hakemuksii miitä ihmiset itte jotka tartethaan appuu, oon kirjottanheet, esimerkiksi Johan Erikssen. Nuoin 1890-luvula uusi sukupolvi saapi tämän viran, esimerkiksi Peder Aronsen Lemmijovesta, J. E. Gjermundsen Pyssyjovesta ja Johan Johansen Kentästä. Vuosisaðan muutossa J. F. Josefsenista Pyssyjovesta tuli tämmänen “rodemestari“.

Kiistrannin komuuniarkiivissa löytyy iso määrä kainunkielisii räkinkkii miihiin oon pakko panna merkkhiin. Räkingit oon monesta syystä uniikit. Ensisti räkingit oon sekä kielilisesti ette historialisesti tärkkeet dokumnetit siitä aijasa, ja net

85 Se lnr. 29, fattigstyret 1887. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

muistelhaan jotaki lokaalisista oloista. Toiseksi näistä räkingiistä ei olis ottanheet vaarii nykyaijan hävittämissysteemssä. Tästä näkkee ette dokumentiissa miitä täöpänä kattothaan irrelevantiseksi, saattaa olla iso arvo jälkiaijale. Met elämä kuitenkin yhtheyskunnassa missä oon valttaavii määrii dokumenttii miistä kaikista ei saata ottaat vaarii. Onneksi näitä räkinkkii ei viskattu Kiistrannin komuunissa sillon ko niitä kirjotethiin, muuten emmä olis saanheet sitä tiettoo ette kainun kieltä käytethiin fattistyyrin räkneskaapissa. Eli kainun kieli oon ollu myötä siinä dokumenttiin luomisprosessissa.

Minoriteetinkieliset dokumentit muisteluksina

Se näyttää siltä ette 1870- ja 1880-luvuila oon pieni kausi ko kirjotethiin vähä dokumenttii kainuksi ja saameksi. 1890-luvula taas alkaa tulemhaan iso määrä minoriteetinkielisii assiiodokumenttii. Issoin dokumenttimäärä oon vuosisaðan muutoksessa. Tässä tutkimuksessa en saata tulkita kaikkii näitä dokumenttii ison määrän syystä, mutta mie olen valinnu esimerkiksi dokumenttii mikkä muistelhaan erikoisista oloista Kiistrannissa. Dokumentit saattaa analyseerata samhaan laihiin ko muut narratiiviset muistelukset sillä tekstisttä oon samat elementit niin ko persoonat, teema, tapattuma, paikka, miljö jne. Mie halluun kuitenkin painottaat pääassiissa kainunkielisii dokumenttii.

Enniimet kainunkieliset dokumentit oon selvät ja helppo ymmärttää, ja niitä oon kirjottanhet kaunhiila käsikirjotuksela. Sieltä löytyy kansa preevii missä kirjottaaaja oon valinnu kirjottaa ruiðaksi, mutta kieli oon kelvoton tahi se oon sekotuskieli. Esimerkiksi yhdessä räkingissä kirjottaa fattistyyrin representantti Johan Gjermundsen, joka oon jät-

Vaimo Pyssyjovesta oon juuri färjäny villalankkaa. Paulaharju dokumenteeraisi elämää kainulaisila asumaaloila. Kuvanottaaja: Samuli Paulaharju 1934. Kainun institutin kuvaarkiivi.

täny ison määrän kainunkielissii dokumenttii, ”Fattigiräkningi. 8. vage. Mele. Hørrer, -Isak. Aronsen. Børselv”.⁸⁶ Kieli oon kainun ja ruiðan sekotuskieli.

1890-luvulta löytty kansa iso määrä saamenkielissii dokumenttii. Ero kainun ja saamen kielen välilä oon se ette saamenkieltä luultavasti ei käytetty niin paljon hallituskielenä ko kainunkieltä, vaikka yksitysihmiset joskus saatethiin saada vastauksen

⁸⁶ Lnr. 30, fattigstyret 1893. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

omala kielelä. Esimerkiksi opettaaja ja fattistyyrin representantti Ole Thomassen kirjotti vastauksen saameksi vaimole joka oli ottanu yhteyttä fattikasshaan.⁸⁷ Opettaaja Ole Thomassen saattoi, niin ko monet muutki Kiistrannin virkamiehistä, sekä saamee ette kainuu. Vuosisðan muuttuessa hän lähättää fattikommisuunin sananjohðattajana usheita kysymysii kainunkielelä kainunkielelisile

⁸⁷ Lnr. 30, fattigstyret 1893. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

representantiile missä hän halluu tiettoo erilaisten ihmisten taustasta. Preeviin vastaukset oon kansa kirjotettu kainuksi. Ole Thomassen oli syntyny Yykeänperässä Pohjas-Tromsassa. Hänen Yykeänperän tausta oli synnä hänen kolmikielisytheen, niin ko enimet Pohjas-Tromssalaisetki. Vuonna 1884 hän perheen kansa siirtyi Kiistrantheiin missä hän oli opettaajana kiini 1919 asti. Kiistrannin komuunissa hänen muistethaan “Koulu-Tuomhaana”. Opettaajan viran lisäksi hän oli lammaapuuna, kirkkotulkki ja oikeudentulkki.⁸⁸

Tunnelma hakemuksissa oon usheen nöyrä, mutta varma. Nälkä ja hätä pakotti köyhät olemhaan nöyrii avun saamisessa. Ruvan ja vaatheitten saamisessa nöyryys oli kohta elämäntärkkee heile. Tunnelma autoriteettiin vastauksissa oon neutraalisempi. Vaikka nämät hakemukset ei ole luotettaavii historiar muisteluksii, net kuitenkin saatethaan muistela jotaki sen ajan yhtheiskunnasta, esimerkiksi miksi muutamat ihmiset jouđuithiin fattikasshaan. Yhđessä kainunkielisessä preevissä Johan Erikson kirjottaa ette hän oon köyhtyny ja pyyttää antheeksi siitä. Tunnelma preevissä näyttää ette hän tođelisesti tarttee appuu. Hän oon halukas panemhaan hänen toisen lehmän pantiksi jauhon saamisen vuoksi.⁸⁹ Toinen preeviki häneltä löyTTY missä hän kirjottaa ette hän oon tullu köyhäksi sillä ko hän oon sairastanu vuoden ja ei ole saattanu pyttää kallaa. Tällä kerttaa hän halluu panna purrin pantiksi.⁹⁰ Vaikka hän oli köyhä, hän saattoi itte kirjottaa preevit.

88 ”Inndledning”. – *Lappenes forhold nedskrevet 1896–98 av skolelærer Ole Thomassen om Lyngen og Porsanger herreder*.1999: 9.

89 Lnr. 29, fattigstyret 1882. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

90 Lnr. 29, fattigstyret 1882. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

Dokumentiista tullee esile ette muutammiila jokka itte olthiin fattikommissuunissa, oli pakko saađa appuu fattikassasta jollaki laila. Muutammiila oli pakko saađa appuu itte pyssymhään hengessä, ja toiset taas haluthiin maksoo köyhistä joista het otethiin vaarin. Samuel Mikkelsen oli esimerkiksi persoonasta joka näkyi erilaisissa viralisissa yhtheyksissä Kiistrannin komuunissa, mutta tartti itteki appuu fattikassasta 1880-lopussa sillä ko hän ei jaksanu ottaat vaarii omasta raajarikoisesta pojasta. Minusta näyttää siltä ette ennimiilä saamen- ja kainunkielisilä ihmisilä Kiistrannissa oli kontaktii fattistyyrin kansa kerran tahi usheita kerttoi elämässä. Monet heistä valithiin käyttäät kainun ja saamen kieltä siinä yhtheyksessä.

Kainunkieliset dokumentit muistelhaan kansa ette löyTTY taphauksii missä avuntarvitteevat kirjotethiin preevin valitule ihmisele, joka sitte lähätti hakemuksen fattistyyrile. Vuonna 1898 löyTTY erikoinen taphaus. P. Aronsen kirjottaa Ole Thomassenile ja kuvvaa Karel H. Jüsebsenin (Josebsenin) olot. Hänellä ei ole ruokkaa, ja hän tarttee jauhoi fattikassasta. Aronsenin kieli oon erilainen verrattuna modernhiin suomheen, ja mordernila suomenkielisela lukkiijala oon vaikkeuksii lukkeet hänen tekstin. Paradoksi oon se ette hakemuksessa oon liittymäpreevi minkä Karel oon kirjottanu itte. Preevissä hän pyyttää jauhoi kauppamies Byen kaupasta. Preevissä ei kuitenkhaan luje ette hän oon lähättäny hakemuksen Aronsenile, muttta kontekstista näkkee ette niin se oon. Hänen kieli verrattuna Aronsenin kielheen oon selvästi suomenkaltaista vaikka hän kirjottaa dialektila.⁹¹ Saattaako se olla niin ette Karel Josebsen oli tullu Suomesta

91 Lnr. 31, fattigstyret 1898. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

varhemmin 1800-luvula? Vaikka hän olis saattanu olla siirtolainen, hän oli pyssyyvä puuna, sillä hän yhðessä muussa hakemuksessa monta vuotta ennen sitä oli halukas panttamhaan lehmän.⁹²

1890-luvulta löytyy interessanttinen preevin-vaihto Betsabel Samuelsenin ja fattistyyrin väliltä. Assii alkkaa siitä ko Betsabel Samuelsen ei ole tytyväinen kuurrosta mitä hän oon saanu fattiväasenistä köyhän vaimoihmisen vaarhiin ottamisesta. Tämä preevinvaihto oon kansa interessanttinen sillä ko se näyttää ette ei kaikki privaattihmiset olheet nöyryii. Nöyryys oli kyllä metoodi avun saamisessa, mutta ko joku tunki ette hän ei saannu oikeeta hoitoo tahi sitä appuu mitä hän oikeesti vaati, sitte tunnelma preeviissä ei ollu nöyryyðen näköistä. Ensimmäisessä preevissä Betsabel Samuelsen halluu tiettää kunka paljon fattistyyri oon aikonu maksaat hänele siitä ko hän ottaa vaarin vanhaasta leskestä. Hän ehðottaa ette hän pittää saada 100,20 kruunuu työstä sillä ko vaimoihminen oon niin heikko ette hän häyttyy puhðistaat hänen sängyn joka päivä. Hän kirjottaa kansa ette hän ei halluu ottaat vasthaan jauhoi jos jauhot maksethaan yli 14 kruunuu matalta.⁹³ Jauhommitta “matta” oli iso krouvi palmikoitettu tahi punitettu säkki mitä käytethiin ruisjauhon pakkauksena ko jauho tuli Ruiðhaan pomoorikaupan kautta.⁹⁴ Tässä preevissä oon kuitenkin jotaki epäselvyyttä: Ensisti se oon epäselvä lähättikö Betsabel Samuelsen preevin Gjermundsenile tahi Ole Thomassenile fattistyyrhiin. Eikähän preevissä ole taattumii eikä assiinumeroo mikkä olis saattan-

92 Lnr. 30, fattigstyret 1994. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

93 Lnr 31, fattigstyret 1898. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

94 *Norsk historisk leksikon* 1995 (1974): 228.

heet näyttää koska preevin lähätethiin.

Toinen preevi mikkä kuuluu assiisheen, lähätethiin januaarin lopussa, assiinumero “25”. Täähään preevhiin minkä J. E. Gjermundsen lähättää Ole Thomassenile fattistyyrissä, hän oon kovonnu erilaisten ihmisten avun tarpeita ja räkinckii miitä vaatithaan fattistyyrin kassasta. Hän ottaa kansa Betsabelin assiin esile. Gjermundsen kirjottaa ette 50 vuotta vanhaa leski oon tullu Betsabelin tykö nelje viikkoo ennen joului. Gjermundsen olettaa ette tämän lesken hoitaminen maksaa 60 kruunuu. Hän mainittee vielä lisäksi ette Betsabel oon saannu 2 mattaa jauhoi ja säkin kryynii.⁹⁵

Betsabel kirjottaa uuden preevin, mutta tällä kerttaa hän lähättää preevin suoraan Ole Thomassenile fattistyyrhiin. Hän halluu tiettää synn siiheen miksi rahat mikkä hän olisi pitäny saada ennen joului, ei ole vieläkhään tulheet. Hän oon jo oðottanu nelje viikkoo. Hän kirjottaa kansa ette hän ei halluu oðottaat vielä puoli vuotta. Samassa hän lähättää uuden rahavaatimuksen sillä ko vaimoihminen jota hän hoittaa, oon heikko ja hoitaminen oon raskas.⁹⁶ Koskeeko tämä assii sitä sammaa vaimoihmistä jota Gjermundsen mainitti entisessä preevissä, se ei tule selväksi tässä dokumentissa. Tässä preevissä ei ole taattumii eikä assiinumerookhaan, mutta sisällöstä näkkee ette preevin oon kirjojettu januaarissa 1898 ja ette se liittyy assiisheen minkä Gjermundsen kuvvali ennen.

Jälkhiin ko olen lukenu kaikki preevit mikkä Betsabel oon kirjottanu, mie huomaan ette hän oon kansa ottanu vaarin toisesta leskestä. Preeviistä

95 Lnr 31, fattigstyret 1898. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

96 Lnr 31, fattigstyret 1898. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

saattaa olettaa ette hän oon ottanu vaarin vaimoimisista kuitenkin jo vuoden. Betsabel Samuelsen ei ole tyyväinen fattistyyrin maksamistavoista hänele näissä assiissa. Viimissä preevissä oon assiinnumero, mistä saattaa olettaa ette preevin oon kirjotettu syksylä 1898. Preevin tunnelma oon paha. Ensisti hän ei ole tyyväinen siitä ko hän ei ole saannu tietoo pittääkö hän ottaa vaarin vaimoimisesta vielä yhden vuoden. Hän kirjottaa ette jos fattistyyri oon päättäny niin, sitte päätöksen oon tehneet ilman hänen luppaa. Betsabel vaattii et jos hänelä oon pakko ottaa vaarin vaimoimisesta vielä yhden vuoden, hän halluu sitte sata kruunuu lissää, sillä hän ei ole mikhään koira mikä kaivaa paskaa toisten sängystä sađala kruunula. Lisäksi hän halluu entisen vuoden jauhun rästimakson rahassa, sillä hänelä oon nokko jauhoi. Preevin loppu oon epänormaalinen. Betsabel puhuttellee ittestä “Herra Betsabel Samuelseniksi”; jotaki mitä ei näje muissa kainunkielisissä preeviissä.⁹⁷ Ittestä puhuttelemine tullee luultavasti antamaan mainitetule hengele kunnioitusta niiltä joile hän oon lähättäny vatimuksen, tässä tilassa fattistyyriltä.

Fattistyyri tykkäis ette Betsabel tuli heile liian tyrhiiksi. Oktooberikuussa 1889 Ole Thomassen lähättää preevin Vookista (Honningsvåg) Johan E. Gjermundsenile missä hän kirjottaa assiista. Hän refereeraa Betsabelin preevii ja kyssyy ette saattaako Gjermundsen löytää halvemman paikan leskele. Assii oon tainnu olla hoputusassii, sillä ko Thomassen kirjottaa kysymyksien muusta komuunista. Hän kirjottaa kansa ette ko hän tullee takasin, hän halluu kattoot löyttykö muuta persoonaa hänen kylästä joka saattais ottaa vaarin leskestä.

97 Lnr 31, fattigstyret 1898. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

Hän pyyttää Gjermundsenilä vastauksen niin nopeesti ko mahdollista. Gjermundsen vastaa ette hän ei saata löytää ythään joka saattaa hoittaa lesken halvemmala ko 150 kruunuu. Hän lopettaa preevin sanomala ette jos Thomassen halluu ottaa lesken omhaan kylhään, hän saapi sitte tehdä niin.⁹⁸ Vuonna 1899 Betsabelin assii jatkuu. Hänelä oon vielä hoidossa se ensimmäinen vaimoiminen, joka tuli hänheen vuotta ennen. Gjermundsen kirjottaa Thomassenile ette heilä oon pakko maksaat 150 kruunuu Betsabelile sillä het ei ole löytäneet halvempaa paikkaa.⁹⁹

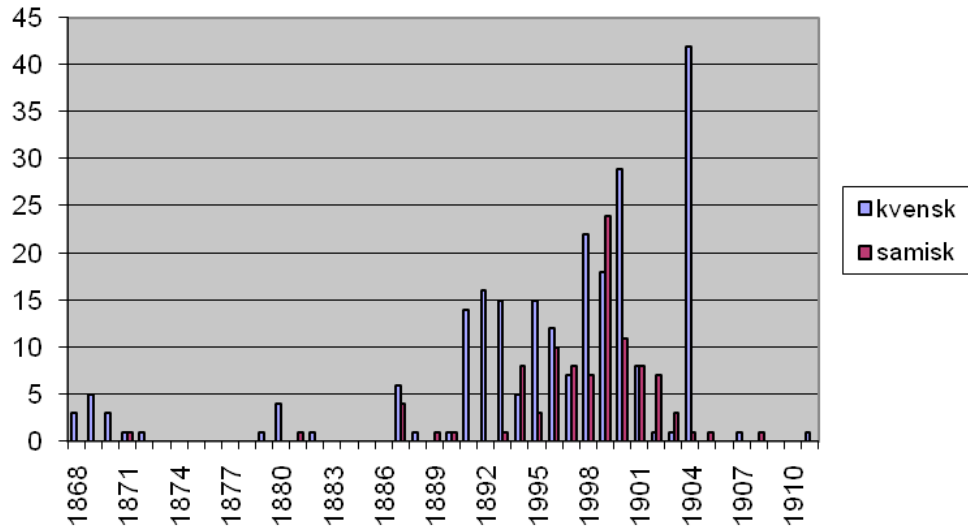
Suokkanapapit ja minoriteettikieliset dokumentit.

Yhteensä löyttyy Kiiistrannin komuunin fattistyyrin arkiivissa nuoin 220 kainunkielistä dokumenttii ja 100 saamenkielistä dokumenttii säilytettynä Kruununarkiivissa Tromssassa. Tarkkaa määrää oon vaikee päättää sillä ko ei ole varma oonko kaikki dokumentit yksinäiset dokumentit. Kuitenki oon sekä saamen- ette kainunkielisten dokumentimäärä yllättävä iso. Sentähden meilä oon pakko tarkastela syitä miksi määrä oon niin iso muutamina vuosina, miitä dokumenttityypii arkiivissa oon, ja millä laila kainun- ja saamenkieliset dokumentit oon arkiveerattu. Sen tähden mie olen laittany diagrammin mikä kuvvaa näitä assiita.

Tabellissa oon tärkkee huomata ette minoriteettikieliset dokumentit saattaa liittät papphiin joila oli virka Kiiistrannissa 1867–1905:

98 Lnr 31, fattigstyret 1898. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

99 Lnr 31, fattigstyret 1898. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

Haamu 1. Kainun- ja saamenkielissii dokumenttii Kiiistrannin komuunin fattistyyrissä vuosina 1867–1905.

Karl Teodor Rode 1861–1870
 Lars Anton Moe 1870–1877
 Peter Vogelius Bugge Deinboll 1877–1881
 Knut Martin Ihle 1881–94
 Jens Otterbech 1894–1902
 Olav Mikal Bolstad nimitetty 1902

Vanhiin kainulainen dokumentti fattistyyrin arkivissa on vuodelta 1867, siltä ajalta ko Karl Teodor Rode oli suokkanapappina Kiiistrannissa. Yhteensä löytyy 13 kainunkielistä dokumenttia vuosikaudelta 1867–1872, mutta vain yksi saamenkielinen. Samuel Mikkelsen on kirjottanu seittemen niistä kolmestatoista kainunkielisistä dokumentiista. Vuosina 1873–1879 ei löydy yhtään kainun- tahi saamenkielistä dokumenttia. Syytä siihen on vaikeeta löytää, mutta arkivista viluu vuosi 1874, ja siinä on vain muutampi dokumentti vuodelta 1875.

Vuodeltä 1879 löytyy yksi kainunkielinen dokumentti minkä Samuel Mikkelsen on kirjottanu, ko taas 1880-luvun mapista löytyy nelje kainunkielistä dokumenttia. Kolme niistä on mainittu Samuel Mikkelsen kirjottanu toisten eðestä. Neljes on Lemmijoven vaimoihminen kirjottanu lensman-nile, missä hän ottaa kontaktii toisen persoonan eðestä.¹⁰⁰ Vuodelta 1882 löytyy yksi kainulainen dokumentti arkivista.

Seuraava iso sekä saamelais- ette kainulaisdokumenttimäärä löytyy vuodelta 1887. Niinä aikoina Knut Martin Ihle toimi suokkanapappina komuunissa. Fattistyyrin arkivissa löytyy 6 kainulaista ja 4 saamelaista dokumenttia. Mie oletan ette syy siihen miksi justhiin sinä vuonna löytyy usheita minori-teettikielissii dokumenttia on se ette fattistyyrissä

100 Lnr. 29, fattigstyret 1880. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

oli yksi tahi usheita ihmissii jokka saatethiin sekä saamee ette kainuu, ja sentähden avuntarvitteevat ihmiset itte otethiin yhteyttä fattistyyrhiin omala äitinkielelä. Nelje kainunkielistä ja kaikki saamenkieliset preevit oon nimittäin lähätetty fattikassan sananjohdattaajale, lukkarile/tulkile Per Larsenile joka luultavastiki saattoi kainuu.¹⁰¹ Dokumentit näy-tethään pääassiissa privaattipersonitten tarpheita saada lainhaan ruokkaa ja rahhaa fattikassasta. Jälkhiin tätä vuotta ja kiini 1891 asti alkkaa löytymhään enämmin kainunkielissii dokumenttii joka vuosi.

Vuosilta 1891–1892 löytyy nuoin 30 kainunkielistä dokumenttii, mutta ei ythhään saamenkielistä. Nämät dokumentit oon pääassiissa maksonmääräyksii Kiistrannin fattikommisuunista. Se näyttää siltä ette kainunkielinen Johan Hansen toimi fattikassan varttiijana, sillä hän oon kirjot-tanu kokonhaansa 24 maksonmääräyksen alle.¹⁰² Vuodesta 1893 ei löydy ythhään dokumenttii minkä Johan Hansen oon allekirjottanu.

Se oon paradoksi ette sinä vuosikautena ko Knut Martin Ihle oli pappina Kiistrannissaa, löytyy paljon kainunkielissii dokumenttii. Se oli justhiin hän joka oli vasthaan sitä ette jumalanpalvelukset tulkittais kainuksi niin ko „Mikkeli Eriksen“- assii näyttää. Samhaan aikaan hän antaa tiedon komuunin opettaajile ette „instrux 1880“ ei tarvita tulkita yhtä tiukkaasti ko autoriteetit vaatithaan. Minusta se näyttää ette vaikka Ihle vastusti kainunkielele tulkittemista, hän ei kuitenkaan ollu suorasti negatiivinen kainunkielele.

Vuonna 1894 kainun ja saamen dokument-

timäärä alkkaa selvästi nousemhaan. Vuotta ennen oli vain yksi dokumentti saameksi ja kainuksi, nyt määrä oli noussu 5 kainulais- ja 7 saamelaisdoku-menttiin. Aikakautena 1894–1902 kainunkielinen dokumenttimäärä oon 119, samhaan aikaan ko saamenkielisten dokumenttiin määrä oon nuoin 83. Näiltä vuosilta löytyy kaikinlaissii kainunkielissii ja saamenkielissii dokumenttii: maksonmääräyksii, preevii privaattiihmisiltä, viralissii preevii j.n.e., vaikka saamenkieliset dokumentit oon pääassiissa privaattiset kysymykset fattikasshaan. Usheet doku-mentiista oon lähätetty fattistyyrin sanajohdat-taajale, Ole Thomassenile, joka vastaa saameksi ja kainuksi. Vuosina 1902 ja 1903 dokumenttimäärä laskee kovasti vaikka Ole Thomassen oon jatkuu-vasti fattistyyrissä. Yhtheensä fattistyyrin arkiivissa oon vain kaksi kainunkielistä ja kahdeksen saamenkielistä dokumenttii. Vaikka vuonna 1904 löytyy 42 kainunkielistä kassanhoitodokumenttii fattistyyrin arkiivista, tämä vuosi näyttää olleevan poikkeus, sillä jälkhiin 1903 löytyy vain juuri harva saamen- ja kainunkielinen dokumentti. Synä siiheen ette vuonna 1904 löytyy niin monta kainunkielistä dokumenttii, oon se ette varttiija oli kainunkielinen ja kainuu käytethiin kirjottamakielenä sinä vuon-na.¹⁰³ Vuonna 1905 hän käyttää tyhä ruiđaa.¹⁰⁴

Ko tutkima diagrammii, näjemä ette vuosina 1894 ja 1902 oon tasanen lissääntyminen kainun- ja saamenkielisissä arkiividokumentiissä, ja sen kärki oon vuosisaðan vaihdossa. Tämä minoriteettikiel-ten dokumenttiin lissääntyminen oon ristiriidassa senaikhaisheen viralisheen ruiđan minoriteettipoli-

101 Lnr. 29, fattigstyret 1887. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

102 Lnr. 30, fattigstyret 1891; 1892; 1893. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

103 Lnr. 39, fattigstyret 1904. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

104 Lnr. 39, fattigstyret 1905. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

tiikkhaan. Kiistrannin komuunissa näyttää kuitenkin olleevan jonkulainen kielitoleransi. Tämä linja alkaa justhiin samhaan aikaan ko Jens Otterbech oon suokkanapappina Kiistrannin suokkanassa; nimittäin vuodelta 1894 kiini 1902 saakka. Minun mielestä tämä ei ole sattumaa. Otterbech argumenteerais kovin ruiðalaistumista vasthaan, mutta meinais ette se pyhhin ja korkkein mitä ihminen omistaa, oon oma äitinkieli.¹⁰⁵

Minusta se näyttää ette minoriteettikielisen dokumenttimäärän erilaisina vuosina saattaa liittävät siiheen kuka oli suokkanapappina komuunissa sillon ko dokumentit kirjotethiin. Sen lisäksi pappi oli luonnolinen representantti erilaisissa komuunin hallitusosissa. Roden aikana usheet representantit, niin virkamiehetki, käytethiin kainun kielä komuunin hallittemisessa. Silloin ko Moe ja Deinboll olthiin pappiina Kiistrannissa, löytyy vähä kainun- ja saamenkielissii dokumenttii fattistyyrin arkiivissa. Dokumnttimäärä nousee ko Ihlen valithaan suokkanapapiksi. Diagrammista näkkee kuitenkin ette ei kirjotettu paljon dokumenttii niinä ensi vuosina ko hän oli pappina Kiistrannissa. Minusta näyttää ette hänen ymmärrys saameesta ja kainusta nousi aijan päälle sillä jälkhiin vuotta 1887 alkaa tulemhaan lissää dokumenttii. Isoin dokumenttimäärä löytyy sillon ko Otterbech oli pappina Kiistrannissa. Jälkhiin ko hän jätti viran, dokumenttimäärä vähentyi kovasti.

Minoriteettikieliset dokumentit ja arkiivi

Se tosiassii ette Kiistrannin komuunin arkiivista löytyy niin iso saamen- ja kainunkielinen dokumenttimäärä oon sensasuuni. Mutta se oon kuitenkin

yllättävää ette sitä ei tunnettu, sillä ko mie en ole ensimmäinen joka olen tarkastellu tätä arkiivii. Arkiivi oon jo järjestetty ja katalogiseerattu arkiivi, mutta kataloogiissa ei mainita ette arkiivissa oon minoriteettikielissii dokumenttii. Toiseksi usheet historiantutkijjat oon tarkastelheet tätä materiaalii, esimerkiksi oon kans kirjottanheet Porsangin kyläkirjan. Ei Kiistrannin/Porsangin kyläkirjassakhaan ole mainittu tätä kulttuuriaareta. Luultavasti tutkijjat ei ole ymmärtänheet ei saamee eikä kainuu, ja ei ole saattanheet eroittaa näitä kahta kielä. Ko het ei ole ymmärtänheet kielä, het oon luultavasti ajatelheet ette dokumentit ei ole relevantit eikä tärkkeet. Tällä tavala arkiivin työntekijjat ja tutkijjat oon tietämättä olheet myötä „institusuunaliseeratussa unheettamisessa.“ Tämä oon jonkulainen kontrolli toisten muistosta ja historiasta, jotaki mikä JanMohamedin ja Lloydin puolesta oon yksi pahhiimmista tavoista minoriteettiin hävittämisessä.¹⁰⁶

Se löytyy kuitenkin muita selityksiiki miksi dokumenttii ei ole registreerattu ennen, jotaki mikä tekkee näkymättömyyden varomattomuuksi. Kruunun tasala sentraaliset reekelit ja instruksit tehðään sentraaliadministrasuunissa Etelä-Ruiðassa. Sielä heilä ei ole tarheelista tiettoo pohjasen väestä ja kulttuurista, vaikka minoriteettii löytyy Etelä-Ruiðassaki. Pohjas-Ruiða erroo kuitenkin Etelä-Ruiðasta siinä ette usheet komuunit olthiin kolmekieliset ennen ruiðalaistamista. Pohjas-Ruiðan arkiiviit piðettäis peilata niitä erikoissii kulttuurissii ja kielilissii olloimaan pohjasimessa osassa. Minun mielestä arkiivinstitusuuniila olisi pitäny olla rutiinii arkiivinkuvvauksessa mikkä määrähään ette minoriteettikieliset dokumentit pitäisi registreerata erikoisesti kataloo-

105 Otterbech 1917: 8.

106 JanMohamed & Lloyd 1990: 6.

giissa vaikka ruidan arkiivijärjestys ja kataloogiseeraus oonki perustettu arvoneutraalishiin prinsipiin. Siitä syystä ette minoriteettikielissii dokumenttii ei ole mainittu, arkiivi-instituusiunit oon auttanheet säilyttää ja jatkaat kainulaisten ja saamelaisten marginaaliseerausta.

Tämä tutkimus näyttää ette se ymmärrys ette arkiivit oon“valmhiiksi luotu“, toimii marginaaliseeraavana minoriteettiin oloissa. Ruidassa arkiivi-instituusiunit oon kattottu arkiivijärjestyksen ja kataloogiseerauksen arvoneutraaliseksi. Arkiivinhoitajaat ei kuitenkaan ole neutraaliset; het valitthaan erikoisesti ja heidän vaalila oon merkitystä siiheen millä laila arkiivin säilytethään ja kuvathaan, ja jälkhiin millä laila tutkimusta tehään. “Neutraalisuus“ oon uudestiluominen siitä vallasta mikä leimaa arkiivin. Minoriteetit jäädhään äänittömäksi arkiivhiin mikkä oon perustettu “arvoneutraalisheen“ arkiveeraussysteemiin. Tämä färjää sitte meidän ymmärryksen minoriteetiista, sillä ko “äänen“ ymmärrethään privileegiumiksi, mikä peilaa ittetoðistusta ja valttaa, vasta ko hiljaisuutta taas kattothaan passiiviteetiksi mikä näyttää sorttoa ja ekskludeerausta.¹⁰⁷ Arkiivin ei kuitenkaan ole luotu valmhiiksi, mutta sen oon haamotettu säilyttämisen, poistamisen, järjestämisen, kuvvaamisen, aukasemisen ja presenteeramisen työn kautta, toisin sanottu kaikkien kautta jotka otethaan ossaa arkiivityön erilaisissa osissa.

Kokkousdokumentit ja veromellingit

Kiistrannin komuunin sopimuskommissuunin ja verotuskommissuunin arkiivit oon kaðhelta erilaiselta arkiiviluojalta, ja net oon järjestettyki eriks-

heen. Siksi ko näissä arkiiviissä oon vähä materiaali, mie olen valinnu käsitellä net yhdessä. Minoriteetit tulhaan vähä esile materiaalissa, luultavasti siksi ko isot määrät dokumentiista oon hävinheet. Kuitenki löyttyy näistä dokumentiista saamen- ja kainunkielissii dokumenttii.

Sopimuskommissuunin arkiivissa Kiistrannin komuunissa oon pääassiissa sopimusvalituksii vuosikauðelta 1876–1900. Arkiivissa oon kymmenen vuotta 1877 ja 1886 välilä mikkä viluthaan kokonhaansa. Lisäksi viluthaan vuoðet 1889–1891. Koko arkiivi oon säilytetty yhdessä poksissa.

Yksi sopimuskommissuunin vanhiimmista dokumentiista oon kainunkielinen. Samuel Mikkelsen oon sopimuskommissuunin jäsen, ja hän oon vastuulinen sopimusvalituksen kokkousdokumenttiin kirjottamisesta ja toðistamisesta. Yksi näistä dokumentiista oon kirjetettu kainun kielelä:

Til Herr J.E Greiner

Stämingi on lujitettu Sinä 26:de Septenber 1875, Kelo 8. Illala, Jahn Aslaksen paikasta hänen hūonhesä Jahn Aslaksen Kulden.

Stämengin Dodistajað: Samuel Mikkelsen

Anders persen

M:p:P¹⁰⁸

Dokumentissa Mikkelsen kirjottaa ette kokkous teki päätöksen Jahn Aslaksenin virasta niin ette hän itte kuuli sen. Reunassa oon kirjetettu ette ”Hän itse ei ollut kodona”. Kenheen Mikkelsen näyttää kommentaarissa tahi mitä se merkittee, oon vaikke tulkitä ko ei tunneta preevin oloista. Dokumentti oon kuitenkin jonkulainen kokkousreferaatti. Tästä näkkee ette Kiistrannin sopimuskommissuunissaki oon

107 Kurz 2006: 87.

108 Lnr. 50, forlikskommissjonen 1875. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

käytetty kainuu kielenä jonku verran. Mikkelsen oon hyvin mahdollisesti kirjottanu muitaki dokumenttii 1870-luvula, mutta mie oletan ette nämät dokumentit oon kaðonheet toisten dokumenttiin kansa. Mikkelsen istuu sopimuskommisuunissa kiini 1900-luvule asti, mutta niin ko met näjemä muissa Kiistrannin styyriissä, missä hän kansa oli jäsentenä, hän muuttaa kielen ruiðaksi 1880-luvula. Sopimuskommisuunin arkiivissa löyttyy kansa kolme saamenkielistä dokumenttii mikkä ei näytetä olleevan administrasuunin dokumenttii.

Kiistrannin komuunissa oon selvä raja komuunin kassanhoittaajan arkiivin ja verovouðin arkiivin välissä, mikä normaalisesti ei ole tavalista. 1800-luvula se oli tavalista maakomuunissa ette vouti ja hänen representantti, lensmanni, olthiin matrikkeliveronkokkoajat. Kaupungiissa kemnerilä tahi magistraatila oli se teko. Tämän assiin muutethiin vasta 1882 verolain kautta. Nyt kemnerilä/komuunin kassanhoittaajala oli oikeus kovota verroo samhaan aikhaan ko hänelä oli oikeus pakkokovota komuuninverroo. Maakomuuniissa lensmanni saattoi kovota matrikkeliverroo jos komuuninstyyri pääti niin. Se oli kuitenkin tavalista ette kemneri/komuuninkassanhoittaja otti kaikki veronkokkomisen omhaan halthuun, tahi komuunila oli oma veronkokkomisvirka komuuninkassanhoittaajan alla.¹⁰⁹

Kiistrannin komuunin säilytetty arkiivi ei ole olheenkhaan iso. Arkiivhiin vuosilta 1876–1905 kuuluu kokonhaansa kolme kassaa missä yhdessä oon verotusprotokolla vuosilta 1861–1883. Usheita vuosilukkui vailuu arkiivista. Vaikka määrä oon pieni löyttyy kuitenkin 4 kainunkielistä ja viisi saa-

menkielistä dokumenttii. Yksi niistä kainunkielistä dokumenttiistä oon arkiiveerattu verotusprotokollan kansa.

Kaksi kainunkielistä dokumenttii mainithaan ette kainukielelä oli erikoinen tila Kiistrannin komuunissa 1800-luvula, samhaan aikhaan ko net kuurothaan sitä oletusta ette ennimet Kiistrannin virkamiehistä 1800-luvula saatethiin sekä saamen ette kainun kieltä. Nämät kaksi veronvalitusdokumenttii lähätethiin Finmarkun amtile hoitamiseksi. Kiistrannin laintulkki oon kääntäny kainun kielen ruiðaksi. Dokumentit käänethiin sillä ko Finmarkun amtin hallitus ei saattanu lukkeet kainuu, mutta käännösprosedyyri Kiistrannin komuunissa oli jouttaavaa, sillä ko virkamiehet mahdollisesti itte saatethiin lukkeet dokumentit. Nämät kaksi dokumenttii, mikkä lähätethiin ulkopuolele Kiistrannin komuunii, oon *ainut* dokumentit mikkä oon käännetty kainusta koko Kiistrannin komuunin arkiivissa.

109 Mykland 1987: 88–89.

RAISI –

KOVAN KIELIPOLITIIKAN KOMUUNI

Monet käydhään arkiivissa hakemassa tiettoa omista esivanhiimista ja suvuista. Arkiividokumenteissa het saatethaan löyttää erilaisii muisteluksii omasta alkupörästä. Toiset käydhään arkiivissa hakemassa historialisii lähtheitä privaatisista ja viralisista organisasuuniten aktiviteetiista. Dokumentit ei kuitenkhaan muistela koko tottuutta. Eri-laisista syistä marginaalisten joukkoin dokumentit saatethaan olla poissa.¹ Tämä on yksi niistä syistä siiheen ette marginaalisii joukkoi tahi minoriteetti on kattottu äänittäimäksi. Yksi niistä issoimmista probleemiista ruiðan arkiiviissa on kuitenkin se ette minoriteetiila tahi toisila joila on tietointeressii minotiteetiista ei tieðetä minkälaista tiettoa arkiiviissa toðelisesti löytyy. Kataloogiisa ei ole mainittu sitä löytyykö arkiiviissa dokumenttii etnisistä minoriteetiista.

Raisin komuuniarkiivi aijasta ennen 1945 ei ole laaja. Isot osat siitä vanhiimmesta materiaalista aikakaudesta 1886–1945 on näkösesti havinheet. Mitä on tapattunu Raisin arkiivile, on myste-

eristä. Koko Raisin asutusta nimittäin ei poltettu toisen mailmansoðan aikana. Sota ei koskenu Raisin vankkaa, Rässikäistä ja Hansinkenttää missä komuunin administrasuuni on. Oon mahðolista ette osa arkiivimateriaalista on hajotettuna komuunin toisissa hallittemispaikoissa tahi on privaattisessa säilytyksessä.² Komuunin hallituksen kokkouskirjoissa jälkhiin sottaa tullee kuitenkin esile ette komuunistyryrilä on pakko löyttää uutta assii-listoin ja viralisten dokumenttiin kirjutustappaa, sillä ko materiaali kirjutettu ennen sottaa, ja mikä olis saattanu olla mallina, ei ole ennää löyttävissä.³ Jälkhiin 1945 arkiivimateriaali on viljavasti.

3.1 Koulu ja etniset minoriteetit

Nykyinen Raisin komuuni oli osa Kieruan komuunista kiini 1886 asti. Tämä on syynä siiheen ette Raisin arkiivimateriaali ennen 1886 pääassiissa säilytethään Kieruan komuunin arkiivissa. Riikinantikvaarin päätösten tähðen Kruununarkiiviila on depoovastuus koulukommisuunin arkiiviista 1889

² *Nordreisa kommune*. Arkivkatalog: 10.

³ *Nordreisa kommune*. Arkivkatalog: 10.

¹ Carter 2006: 216–217.

asti.⁴ Sentähden materiaalit ennen vuodesta 1889 olisi pitäneet löytyyt Tromssan Kruununarkii- vissa, mutta Kieruan komuunin arkiivimateriaali- aijasta ennen 1889 ei ole tuoneet Tromsshaan. Raisin komuunin arkiivissa löytyy kuitenkin joitaki materiaali- aijasta ennen 1886 mikkä kuuluthaan Raisile niin ko usheet Kieruan koulu- ja karak- teeriprotokolloista säilytethään Raisissa. Raisin koulustyyrin arkiivi sisältää neuvotteluprotokol- loi, kokkousprotokolloi, protokollan liitheitä, karakteri- ja päästöprotokolloi, kopiokirjoi, pre- evijournaalii, korrespondansi- ja assiipaperimap- pii, opettaajile viranantamiskirja, määräyskirjoi ja inventaarilistoi.

Etnisyys koulukarakteriin takana

Raisin koulustyyrin arkiivissa löytyy karakteri- protokolloi erilaisista koulukretsistä vuosikaudelta 1879 – 1895. Vaikka karakteriprotokollat oon koululaisten karakteriista, niissä mainithaan kans koululaisten poissaolot. Kõieltenin koulun ”Karak- teeriprotokolla 1879–85” Kieruan koulukretsissä kirjotethaan vuonna 1884 parista assiista missä opettaaja mainitsee etnissii elementtii huomautuk- sessa. Ensi assii koskee kahta 13 vuotista tytärtä jotka ei saateta lukkeet eikä kirjottaat ruiðaa. Syynä siiheen miksi het ei saateta ruiðaa, oon se ette het ei ole seuranheet koulun opetusta.⁵ Toinen assii oon erikoisempi, ja se assii koskee poikkaa jolla ei ole halu käyðä kouluu. Opettaja oon kirjottanu seu- raavan syyn siiheen: ”Ei halluu käyðä kouluu sillä

hän pölkkaa ruiðan oppimisesta.”⁶ Opettaja ei mai- nitte pojan etnisyyttä, mutta oletan ette hän oon kainulainen. Tämä taphaus oon kuitenkin interessan- tinen sillä ko se näyttää ette vastustethiin jonkuver- ran ruiðankielen opetusta.

Hansinkentän koulussa Raisin koulukretsissä koululaisila oli pääassiissa ruiðankielinen tausta. Etnisyyttä kuitenkin mainithaan joskus. Oletama ette etnisyyttä mainithaan jos sillä oli merkitystä koululaisen oppimisessa tahi saattoi selittää toissii assiita. Löytyy pari assiita vuosilta 1879 ja 1884 ette koulaisten kainulaistaustaa mainithaan. Koululaisila oon luultavasti ollu kieliprobleemii. Se oon kuitenkin yllättävä sillä niilä koululaisila oli ylheisesti hyvät karakterit.⁷

Kouluprotokolloissa ei ole nähtävästi usheen mainittu koululaisten etnisyyttä. Sillon ko etni- syyttä mainithaan, sillä oon selittävä merkitys. ”Karakteriprotokollassa 1892–1900” oon juuri kerran mainittu ette poika Sammalvankan koulussa ”ei piðä lukkeet ruiðaa.”⁸ Karakteriprotokollassa ei kuvata sen enämen oonko hänelä kainulainen tahi saamelainen tausta tahi miksi hän ei luje ruiðaa. Protokollasta ei saa selitystä mitä se sätninki mer- kittee. Sammalvankan kattothiin kyläksi missä pääassiissa oli ruiðalaista asutusta.

Kerran Kevän koulun ”Karakteriprotokollassa 1886–1889” kirjottaa opettaaja ette poika ei tule kouluuon sillä ko hän lukkee kotona.⁹ Vaikka siinä

4 Nordreisa kommune. Arkivkatalog: 42.

5 Lnr. 288, 1884. Karakterprotokoll 1879–1885. Nordreisa kommunearkiv. Nordreisa kommune.

6 Lnr. 288, 1884. Karakterprotokoll 1879–1885. Nordreisa kommunearkiv. Nordreisa kommune.

7 Lnr. 288, 1879 og 1884. Karakterprotokoll 1879–1885. Nordreisa kommunearkiv. Nordreisa kommune.

8 Lnr. 288, 1900. Karakterprotokoll 1892–1900. Nordreisa kommunearkiv. Nordreisa kommune.

9 Lnr. 288, 1891. Karakterprotokoll 1886–1889. Nordreisa kommunearkiv. Nordreisa kommune.

Anoppi ja minniitä Raisissa. Kuvanottaaja: Samuli Paulaharju 1927. Tromssan museumin kuvaarkivi.

ei tule esile miksi vanhiimet on valinheet niin, syy siiheen saattaa olla heidän uskonnollisuus. Usheet lestaadialaiset piðethiin nimittäin ruiðan opettaajita epäuskonnollisena, ja het tunnethiin ette opettaajat ei saattanheet opettaat uskontoo kunnollisesti heidän lapsile. Raisin lestaadialaiset olthiin tavalisesti kainulaissii. Kieruan suokkanapappiviran arkiivissa löyttyy kuvvaus mikä toðistaa tämän oletutksen. 1930-luvula kirjottaa sillonen suokkanapappi Kieruan "Kuttumuskirjassa/Kallsbok" ette kielivaikkeukset on pienenheet Naavuossa ja Rai-

sisssa viimi aikoina. Lestaadialaisuus on kuitenkin estäny koulutyötä suokkanassa. Lestaadialaiset ei hyväksytä muuta kirjallisuutta ko uskonnollista, sillä het ymmärrethään muuta kirjallisuutta "kelvottommaksi". Suokkanapapin mielestä tämä tapattui erikoisesti 1920-luvula, mutta 1930-luvula se oli jätetty aikakausi.¹⁰

Näkösesti sekä kainulaisten ette lestaadialaisten koulun vastustaminen vähennee kokonhaansa

¹⁰ Lnr. 48. Kallsbok: 23. Skjervøy sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø

kahden mailman soðan välisenä aikana. Luultavasti molemmat joukot tulthiin intergreeratuiksi ruiðan olhoin. Vanhiimet piðethiin vielä lapsii kotona, mutta ei etnisistä, kielisistä tahi uskonnolisista syistä.

Etninen negliseeraus koulussa

Poissaoloprotokollhiin tahi koulupäiväkirjhoin kirjotethiin koululaisten poissaolot. Opettaja kirjotti usheen miksi koululainen ei tullu koulhuun. Poissaoloprotokollissa lukkee ette poissaolon syyt oltihiin usheen sahraus, köyhyys, ruvan ja vaatheitten hätä tahi vanhiimet tarttethiin lapset auttamhaan kotona, mettässä tahi merelä. Muutammiti opettaaja kirjottaa ette poissaolon syy oon pirulusuutta ja laiskuutta, niin ko se oli Kiistrannin materiaalissa. Poissaoloprotokollat muistelhaan kuitenkin jotaki interessanttista. Sieltä löytyy poissaolostatistiikka erilaisista Raisin kouluista 1916–1940. Vaikka lasten etnisyyttä ei mainita poissaoloissa, kainulaisten ja ruiðalaisten lasten väliset erot tulhaan esile ko verttaa poissaoloprosenttii Sapen ja Kellarin koulukretsissä Raisinvankassa koulhuin missä majoriteetti oon ruiðankielinen niin ko Sammalvankan ja Solvollin koulukretsissä. Vuonna 1917 Hansinkentän ja Kevän yhðistethiin yhteen ishoon kretshiin, ja uuden koulukartanon rakennethiin Solvollile vuonna 1919.¹¹ Poissaoloprotokollissa saamen kulttuuri Raisissa oon näkymätön, vaikka usheila asukhaila oli saamen esi-issii. Statistikka koskee 1.–3. klassilaisii mainituissa kouluissa.

Kellarin kretsin kouluissa oon iso poissaoloprosentti ko sota syytty. Opettaja kirjotti protokollhaan ette ”lapset ei tulheet koulhuun ensi viikkoina.

11 Hansen 1957: 163.

Het kiskothiin potaattii, kovothiin marjoi ja vanhiimet ei perustanheetkhaan lähättää lapsii koulhuun. Haluttomuutta löytyy kouluu ja kaikkii autoriteettii vasthaan niilä joila oon interessi herättää kaaosta.”¹² Sota oon näkösesti koskettanu samhaan laihiin ennimiishiin koulhuin kysymättä koululais-ten taustasta.

Statistiikasta näkkee ette poissaolo oli isompi kainun aloila ko ruiðan aloila. Vuosina 1916–18 poissaolo oli likelä 40 % Kellarissa ja Sapessa, ko taas poissaolo oli nuoin 25% Sammalvankassa. Tästä näkkee mahdollisesti jotaki vanhiimitten kannasta kouluu vasthaan. Solvollin kretsissä statistiikka alkkaa vasta 1920-luvun lopussa, ko taas Sapesta ei löydy tietto 1920-luvulta. Statistiikka näyttää ette poissaolo Solvollin koulussa oon 11–12 % vuosina 1929–30, ko taas poissaolo oon 17 % Kellarin koulussa. Sammalvankassa poissaolo oon alle 10 %. Näistä tieðoista näkkee ette poissaolo oli yleisesti isompi Raisinvankassa ette ko muuala komuunissa, ja kainunkielisilä aloila poissaolo oli isompi ko ruiðankielisilä asutusaloila.

Poissaolo oli probleemi mitä vasthaan koulu häytyi taistela. Arkiivimateriaali ei kuitenkhaan muistele sitä ette vanhiimet valithiin pittää lapset kotona ”etnisistä syistä”. Lensmannin arkiivista tullee esile ette jos poissaolo kesti kauvon, assiin raportteerathiin lensmannile. Sekä Kieruassa ette Raisissa poissaolot oon näkösesti olheet problemattista, mutta ei niitä saata liittää suoraa koululaisten etnisyytheen.¹³ Raisinvankassa kainulaisvan-

12 Fraværsprotokoll. Kjelderens folkeskole 1916–45 og Sappen folkeskole 1917–25. Nordreisa kommunearkiv. Nordreisa kommune.

13 Se Inr. 76. Etterforskningsprotokoll. Lensmannen i Skjervøy. Statsarkivet i Tromsø.

hiimmila oli, Hansenin mielestä, jotaki vastuutta koulhuun. Niin ko olema nähneet Kiistrannissa, saamelaiset olhiin negatiivisemmat koulule ette ko kainulaiset. Kainulainen väki hyväksyi sekä koulu-politiikan ette ruiðankielen vastustamatta liikkaa. Raisin kainulaiset olthiin negatiivisemmat ruiðalaistumisheen ja het vastustethiin sentähden koulun määräyksii enämmin ko Porsangin kainulaiset. Oletan ette sen aijan minoriteettipolitiikka ylheisesti koski kovemmin Raisin kainulaishiin ette ko Porsangin kainulaishiin.

Kiistrannin/Porsangin ja Raisin arkiivimateriaaliin keskinäiset vertailut viitataan sinnepäin ette ko minoriteettiin integreerausfaktori oon iso, sitte kans kansan vastuus oon pienempi. Vaikka ruiðalaistuminen oliko olemassa Kiistrannissa, kainulaiset olthiin kuitenkin osana komuunin administrasuunissa. Raisissa, päinvastoin, kainulaissii tietoisesti piðethiin ulkopuolela yhtheiskunnan viralista elämää. Kiistrannin kainulaiset asukkaat hyväksythiin valtakunnan kielipolitiikan, rajoituksii kouluissa ja muita assiitaki yhtheiskunnassa vastustamatta, ko taas Raisin kainulaisila oli tendenssii vastustamaan. Kiistrannin saamelaiset vastustethiin koulun kielipolitiikkaa. Saamelaisei ei inkludeeranheet komuunin hallitukseheen samhaan laihiin ko kainulaissii, vaikka ei heitä ekskludeeranheetkhaan kokonhaansa.

Kainunlaiset koululapset Raisinvankassa: Koulustyyrin kopikirja

Raisin komuunin ”Koulustyyrin kopikirja” sisältää koko aikakauden 1913–1945. Siinä oon refereerattu assiita mikkä oon olheet esilä koulustyyrissä, päätöksii miittä oon tehneet siinä ja preevitten sisältöä ja selitykset mikkä oon lähätetty erilaisile instanssiile

tahi ihmisile komuunissa, fylkissä tahi staatissa. Assiit missä etnisyyttä oon mainittu, koskethaan pääassiissa kainulaissii ja Sapen koulukretsii.

Ensi kerran ko Raisin kretsissä mainithaan kainulaisuutta, oon preevissä Kirkkodepartementthiin vuonna 1917. Alkupöräsesti se assii koski gymnas-tiikkaa faakina Raisin kouluissa. Rakennukseliset ja klimaattiset olot olthiin syninä siiheen, referaattikirja näyttää, ette se oli mahðotonta opettaat gymnas-tiikkaa vuoden talviosassa. Sentähden Raisin koulustyyri ehðottaa ette löytyy tärkeempii faakkii miile saattaa anttaat sen aijan mikkä kuului gymnas-tiikale ennen. Koulustyyri jatkaa:

Erikoisesti alleviivaavaa oon se ette kylä oon osa kielisekotetusta distriktistä missä kainunkielen häyttyy sannoot valtakieleksi. Ruiðankielen käyttö oon raskas ja pieni, ja jos mahðolista, pitäisi saada isomman tiimamäärän.¹⁴

Lisäthiinkö ruiðankielen opetuksen tiimamäärän, se ei tule esile dokumentista. Koulu jatkaa kieliproble-mittun taistelun.

Kiistrannin komuunissa oli vaikeuksii saada opettaajat pysymhään saamenkielisilä aloila Smervuonon koulukretsissä. Raisissa kainulaiset näkösesti oon isompi haastet opettaajile ja kou-lule ette ko saamelaiset. Yhðessä preevissä amtile koulustyyri tiedottaa Sapen-Kellarin koulukretsii oloista. Siinä selitethään ette oon vaikeeta saada opettaajat pysymhään. Kretshiin kuuluu iso ala Raisinvankasta. Preevissä jatkethaan ette Sapen kretsissä interessi koulhuun oon hirmunen huono. Lisäksi opettaajat kohðathan muita haasteita niin

14 Lnr. 106, 1917. Kopibok for skolestyre, nr. 35. Nordreisa kommunearkiv. Nordreisa kommune.

ko kieliprobleemii, ja se oon syy siiheen ette opettaajat hajethaan muita kouluu muista paikoista.¹⁵

Toisesta muusta referaatista lukkee ette iso geograafinen kouluuala, köyhyys ja kieliprobleemit oon tärkeet syyt siiheen ette rakennethiin internaattikoulun Sappheen vuonna 1928. Raisin koulustyyri selittää Fylkinkoulustyyrile ette koulutiet oon liian pitkät paljoile lapsile Sopen-Kellarin koulukretsissä. Juuri muutampi harva koululapsista jaksaa päästä kothiin jälkhiin kouluaiikkaa. Sentähden heilä oon pakko olla yötä koulun likelä. Koulustyyri ehđottaa ette internaatin rakentaminen tällä alala saattais olla tämän probleemien vastaus. Tämä ei ole kuitenkhaan ainoa vaatimusmotiivi saađa internaatin Raisinvankkhaan. Internaatti oli kansa näkösesti kieliprobleemitten vastaus. Koulustyyri kirjottaa:

Sopen lapset jokka kasuthaan ylös kainulaisissa kođissa missä oon kainu äitinkielenä, tulhaan olemhaan, jos yhtheenpano, ruiđalaisten lapsin kansa ja niin sitte oppimhaan valtakunnan kielen paremmin ja helpommasti ko Sopen koulussa missä kainu hallittee yksin koulutiimoin ulkopuolela.¹⁶

Jos met verttaama internaattidiskusuunit Raisissa ja Kiistrannissa, erot oon siinä ette etnisyyttä ja kieliprobleemii ei mainita faktoarina Kiistrannin komuunin dokumentiissa, vaikka etniset olot kans näkösesti pelathiin roolin sielä. Raisissa kainunkieltä kattothaan isommaksi probleemiksi ko Kiistrannin komuunissa. Pohjas-Ruiđan internaattiin

15 Lnr. 106, 1919. Referatkopibok, nr. 16. Nordreisa kommunearkiv. Nordreisa kommune.

16 Lnr. 106, 1920. Referatkopibok, nr. 9. Nordreisa kommunearkiv. Nordreisa kommune.

rakentaminen oli selvästi liitetty ruiđalastamisheen.

”Koulustyyrin kopikirjassa” oon yksi erilainen assii 1920-luvulta koulukretsinformannin taustasta. Referaatista tullee esile ette oon moittittu kouludirektöörile ette kretsinn formanni ei ole ruiđan kansalainen. Raisin koulustyyri puolustaa kretsinformannii ja kuvvaa hänen seuraavasti:

Hän oon syntyny ja kasunu ylös Raisissa ja ei ole koskhaan pannu jalkkaa valtakunnan rajoin ulkopuolele. Totisesti hänen vanhiimet oon siirtynheet ruottin Lapista. Erling Andersen sannoo hänen ulkomaalaiseksi luultavasti sillä ko hän, sillon ko vaalit olthiin, ei ollu saanu vielä kansalaisuutta. ”Landsskole”-laissa ei kuitenkhaan ole ythään määräystä siitä ette koulukretsinn jäsenilä pittää olla kansalaiuuden oikeus, minun tiethoon.¹⁷

Referaatista ei kuitekhaan luje mikä etninen tausta kretsformannila oon, mutta hän oon luultavasti kainunsukuinen, mutta saattoi ruiđaa. Erikoista hänen assiissa oon se ette moittithiin hänen alkupörää vaikka hän oli syntyny ja kasunu ylös Raisissa. Referaatista ilmestyy ette reekelit ei sanota mithään ette styyrin jäsenilä pittää olla ruiđan kansalaisuus. Oletan ette Raisissa oli tietty politiikka mikä halusi jättää kainulaiset ulkopuolele määräyksistä. Tämä ei vain koske tyhä koulustyyrii, mutta hallitusta ylheisesti komuunissa.

Näyttää siltä ette Raisin komuunila ja Kiistrannin komuunila oli erilaiset praksiisit kainulaisten ja saamelaisten kansa. Raisissa saamelaissii ei mainitakhaan dokumentiissa, ja sillä tavala komuuni

17 Lnr. 106, 1926. Referatkopibok, nr. 102. Nordreisa kommunearkiv. Nordreisa kommune.

tekkee sen minoriteettijoukon näkymättäiseksi, vaikka isola osala oli saamelainen tausta. Kiistranin komuunin arkiivin säilytetyissä dokumentiissa ei kattottu kainulaista etnisyyttä eikä kieltä minkäänlaiseksi esteeksi ko valithiin representantti erilaisiin toimiin. Raisissa päinvastoin intoleranssi oli näkkyvämpi. Ihmissillä joilla oli muu ko ruiðalain etnisyys, oli vaikeuksia vaalissa erilaisiin styryihin jos het ei puhunheet ruiðan kieltä.

Raisin kieliolot olthiin vielä 1930-luvula näkösesti probleemiset. Sen näkkee dokumentista vuodelta 1931 missä Raisin koulustyyri lähättää selityksen Raisin kielioiloista Kirkkodeparttementile. Koulustyyri pyyttää departtementin ottamaan huomioon ette Raisin komuunila oon issoi vaikeuksia miitä oon pakko taistela. Sentähden koulun työ oon vaikee jo siksi oon vaikee saada niitä tuloksii miitä toivothaan. Selityksessä sanothaan kansa köyhyyden isoksi probleemiksi Raisissa. Komuuni näkkee ette se oon mahdotonta saada nuortenkoulu komuunihin, sillä ei vanhiimila ole vara antaa lapset käyðä kouluu jälkhiin kansankouluu.¹⁸

Kopikirjassa oon kansa kaksi assiita missä kainunkieli näkösesti oon probleemi koulustyyrile. Vuonna 1933 Raisin koulustyyri vastustaa sitä ehdotusta ette valtakunta halluu vähenttää lukutiimamäärän. Het vastathan Kirkkodeparttementile ette suomen kieli estää koulutyötä komuunissa. Koulustyyri pyyttää ette Kirkkodepartementti ottaa huomioon ette vähemmän lukutiimoi tullee olemhaan kuoleman tuomio koulutyöle heiðan komuunissa.¹⁹ Viimi dokumentti ennen sottaa oon

18 Lnr. 106, 1931. Referatkopibok, nr. 17. Nordreisa kommunearkiv. Nordreisa kommune.

19 Lnr. 106, 1933. Kopibok for skolestyre, nr. 25. Nordreisa kommunearkiv. Nordreisa kommune.

vuodelta 1938 missä Raisin komuuni hakkee rahhaa Kirkkodeparttementila kouluajan piðentämisen varten komuunissa. Tällä kerttaksi heiðan selitys oon se heilä oon isot kieliprobleemitaistelut. Het hajethaan 80 % lissää opettaajiile piðentämhaan koulu-aikkaa 20 viikoksi joka klassile.²⁰

Raisin koulustyyrin arkiivista näkky selvästi millä laila komuuni oon systemaattisesti taistelu kainunkieltä vasthaan kiini toisheen mailmansothaan asti. Vaikka arkiivi ei ole laaja, sen näkkee niistä harvoista dokumentiistä. Koulustyyrin arkiivista näkkee kansa ette minoriteetit oon olheet poissa sekä komuunin arkiivinluomisessa ette arkiivinlaittamisessa, ja samhaan aikhaan arkiivissa oon vähä minoritetiin omista perspektiivistä. Mutta sentähden met saatama lukkeet linjoin välistä ette vanhiimet ei ole olheet passiiviset osanottaajat kielipolitiikassa. Dokumentiista näkkee ette kainulaiset olthiin kielipolitiikkaa vasthaan jos se oli liian väärin heile.

3.2 Mettäprüuki ja uudestirakentaminen komuuninhallituksen arkiivissa

Raisin komuuninhallituksen arkiivi oon se osa komuuninjoðattamisesta missä löytyy enniitten materiaali aijasta ennen 1945. Lisäksi löytyy muutammiita neuvotteluprotokollii ja preevijuurnaalii. Raisin komuuninhallitusarkiivin oon panheet kokkoon sananjoðattaajan, komuuninhallituksen ja komuunistyyrin arkiiviista. Vaikka komuunistyyrin arkiivi oon laaja verrattuna toishiin joðattamisosiin arkiivhiin, sieltä viluu dokumentti vuosilkaudelta 1922–1935.

Jälkhiin sottaa dokumenttimäärä noussee yht-

20 Lnr. 106, 1938. Kopibok for skolestyre, nr. 19. Nordreisa kommunearkiv. Nordreisa kommune.

heiskunnan struktuurin byrookraattiseerauksen ja moderniseerauksen kansa. Vaikka komuuniarkii-
vin dokumenttimäärä äkilisesti noussee, sielä oon
kuitenki tavalisesti vähä dokumenttii alan etnisistä
joukoista. Joskus saattaa dokumenttiin linjoin välistä
lukkeet ette assii kysymyksessä oon minoriteetiista.
Dokumenttii löyTTY kansa missä olis ollu luonnolista
mainita saamen ja kainun asutusjoukko, mutta net
oon jätetty pois. Tämä näkymättömäksi tekeminen
näyttää ette saamelaisii ja kainulaissii kattothiin
integreeratetuiksi ruiðan valtakunthaan, samhaan
aikhaan ko heiðan kulttuurii ja historiaa kattothiin
irrelevanttiseksi ja ei tärkkeeksi alan historiale.

Mettäpruukkii koskeevii dokumenttii

Raisinvankan kainulaiset oon pitkin aikkoii olheet
kiini mettästä. Kainulaiset olthiin muun myötä
tunnettu tervanpolttaajina ja tukinsahhaajina. Sen
lisäksi usheet kainulaiset raivathiin ittele omat talot
metthiin. 1700-luvula ja 1800-luvun ensiosassa
maaverot ja kirkkoverot olthiin pienet, samhaan
aikhaan ko mettäoikeuðet olthiin laajat vaikka
Raisinvankan mettä oli privaattinen. Vähitellen
mettänhakkaaminen lisääntyi, ja se vaivaisi autori-
tettii. Raivaaminen tuli vielä vaikeemmaksi siitä
jälkhiin ko valtakunta osti koko mettäalan vuonna
1866. Mettänhakkaamisen ja talonraivaamisen
reguleerathiin kovin jälkhiin ostoo. Samhaan
aikhaan maanostoki tuli vaikeemmaksi vaikka
Leilendingsvesenets Opphevelsenin foreeninki oli
saannu ehðotuksen läpi ette kaikila joila oli lainattu
talo, saathiin mahdollisuuden ostaat sen ittele ko
talon olthiin takseerattu. Uussii lakkii ja reguleer-
auksii kattothiin rikotetuiksi luppauksiksi, ja net
ei olheet maapruukaritten mieltä. Nämät uuðet
reekelit koskethiin erikoisesti Suomesta ja Ruottista

juuritulheita, ja siitä nousi kovvii protesteerauksii
asukkhailta.²¹

Mettäala minkä valtakunta nyt omisti, oli iso. Se
sattaa olla syynä siiheen ette epäluottamus auttori-
teetiile nousi niin kovin jälkhiin ko valtakunta osti
Raisinvankan mettän ja teki kovat reguleeraukset.
Eihän se suinkhaan ollukhaan sattumaa ette valta-
kunnala oli interessii tälle alale, sillä se oli iso osa
raja-alasta Suomheen päin. Raja-alan omistamisen
kautta, valtakunta sai kontrollin yli Suomen rajan ja
alan kainulaisväjen.

Okkupeerauksen aikana Raisinvankan mettän
hajotethiin kokonhaansa.²² Se oon selvä ette se oli
okkupeerausvalta mikä hakkais mettän. Soðala
oli sentähðen elatuksilissii konsekvenssii Raisin
kainulaisile jotka ennen sitä olthiin olheet kiini
kombinasuunielatuksesta, maa- ja mettäpruukista.
Jälkhiin sottaa väki oli luultavasti vielä enämen kiini
maapruukista. Muutokset maapruukissa kuvathan
yhðessä uuðestirakentamisaijan raportissa:

Pienemppii firmoi joita saattaa mainita oon kaksi
höylää ja kuusi sahapruukkii. Sahapruukit oon
pakko sannoot provisooriseksi ja kiini uuðesti-
rakentamisesta. Ko se oon valmis, ei niilä ole
suinkhaan mithään tulevaisuuden mahdollisuutta.
Tyskäläisten totaalinen mettänhävittäminen tul-
lee tuomhaan kovvii alasleikkauksii, ja piian vielä
kokonhaansa loppu pötäjän merkittemisheen.²³

21 Hansen 1957: 42–45.

22 Lnr. 10. Forhandlingsprotokoll 1946, 75. Nordreisa
kommunearkiv. Nordreisa kommune.

23 Lnr. 224, formannskapet. Kommunens historie og litteratur
1946–1962. Nordreisa kommunearkiv. Nordreisa kommune.

Raisin komuuni alotti metttäuuđistamisplaanin jälkhiin sottaa. Raisinvankan ihmiset olthiin näkösesti vieläki kiini metttäpruukista, sillä ko heidän pienet maapruukit ei tuonheet riittävästi sisäletulloo. Vuonna 1953 Raisin sananjohđattaaja käänttyy Tromssan fylkinmannin puolheen sillä ko metttätyöt oon topattu Raisinvankassa ja merkittee paljon negatiivisti alan ihmisile.²⁴ Se näyttää kuitenkin siltä ette sylipuuksi loppui talvela 1953. Marsikuussa 1953 sananjohđattaaja lähättää nimittäin preevin fylkin ”forsyningsnemnd”-ile ette työ tällä kerttaa oon valmis, mutta jos oon mahdollista saađa lissää sylipuun leveerauksii tulevaisuuđessa, hän halluu saađa tiettoo siitä, niin ette hakkamisen saattaa aloittaa. Hän jatkaa ette Sapen samvirkelaaki saattaa toimiit oostaajan ja myyjän välíosana puukaupassa Raisista.²⁵

Uuđestirakentamista 1940- ja 1950-luvula koskeevii raporttii

Komuunin hallituksen arkiivissa löyttyy kolme interessanttista raporttii saamelaisen ja kainulaisen presenteerauksesta Raisissa jälkhiin sottaa. Saamelaiset ja kainulaiset mainithaan dokumentiissa, mutta heistä sanothaan ette het oon joukot mikkä oon hävviimässä, tahi oon jo sekkaantuinheet ruiđalaishiin. Tätä näkkee pääassiissa siitä tekstiin sanankäytöstä ja sanavaalista. Huomattaava oon ette 1940- ja 1950-luvun viraliset tekstit oon näkösesti varovaisemmat kuvvaamhaan etnisii joukko negatiivisesti. Mutta kuitenkin löyttyy negatiivissii näkemyksii etnisistä joukoista.

24 Lnr. 276, formannskapet. Skogbruksaker, skogsved 1949–1956. Nordreisa kommunearkiv. Nordreisa kommune.

25 Lnr. 276, formannskapet. Skogbruksaker, skogsved 1949–1956. Nordreisa kommunearkiv. Nordreisa kommune.

Yhđessä raporttissa, minkä oon kirjotettu luultavasti 1940- tahi 50-luvula, kirjotethaan komuunin eđistysmahđolisuuđesta sekä työelämässä, kommunikasuuñissa, virranhoiđossa ja turistitrafikikissa. Rapportila ei ole muuta tittelii ko ”Raisi”. Sillä ko komuunin olot jälkhiin okkupeerausvallon hajottamista komuunissa kuvitethaan siinä raporttin alkuosassa, net vanhingot mikkä oon tehty ja net uuđet olot siitä jälkhiin, mie liitän tämän raporttin uuđestirakentamisheen. Rapportti oon näkösesti yksi usheista valtakunnan selityksistä missä karotethaan minkäläista vaikutusta sođala oon ollu Raisile, ja millä laila saattaa uuđesti rakenttaat komuunin. Vaikka alan kielelinen ja kulttuurinen moninaisuus ei ole suoraa liittyny sothaan, sillä oon kuitenkin iso rooli komuunissa. Niin ko ylheisesti Ruiđassa, kielilissii ja kulttuurilissii olloi ei kattota tärkeiksi niinä aikoina. Saamelainen ja kainulainen kulttuuri nävythään kuitenkin työelämän eđistyksessä missä komuunin maapruukihistorian oon kuvitettu. Rapportti ei kuitenkhaan mainitte sitä ette alala oon sekä kainulaiset ette saamelaiset asunheet ennen ruiđalaissii. Kainulaiset ja saamelaiset nävythään tekstissä jonkulaisena ”eksootisena” osana, mutta ei tärkeinä osina alan historiasta.

Kaksi muuta raporttii oon dramaattisemmat ko kysheessä oon tiettoo Raisin kainulaisväjestä. Vuonna 1946 tehthiin tutkimuksen Pohjas-Ruiđan ”poltetuista paikoista”. Tutkimus koski Pojhas-Tromssan ja Finmarkun reguleeraustyötä missä kovothiin statistiikkaa ja tiettoo. Raisissa tutkimuksen tehtiin valtakylistä, Hansinkentästä ja Rässikäisestä, ja siitä tuli oma raportti molemmiista kylistä. Rapporttiista saapi lukkeet ette ei kumpikhaan kylä, ei Hansinkenttä eikä Rässikäinenkhään, kuulunheet kategorihaan, ”poltethuin paikhoiin”, mutta sođala

oli ollu merkitystä sieläki.²⁶ Rapportiissa kirjetet-
haan komuunin historian melkkeen identtiseksi ja
mainithaan sekä saamelaiset ette kainulaiset.

Rässikäisen väjen kuvathaan tällä laila raportissa:

Ensimmäiset asukkaat jotka tulthiin Raishiin
olthiin lappalaiset. Het tulthiin meren kautta,
ja asetuthiin asumhaan rantaaloile Sokkuvu-
onhoon, Vuokkulahteen ja Rässikäisheen.
Nämät merilappalaiset asuthiin ranta-aloila, het
ei muuttanheet pohjasenpuolele Övergaardin
taloo, Rässikäisen syrjässä. Nuoin 1715 tulthiin
ensi suomalaiset ja ruottalaiset tänne. Het tult-
hiin vaaran yli vankkaa alas ja asetuthiin asum-
haan Hansinkentän ympärile. Ruottalaiset tult-
hiin Tornionlaaksosta. Ruotti oli silloin Suomen
alamaisena, ja ruottalaiset puhuthiin sekä suo-
mee ette ruottii. Sekä suomalaiset ette ruottalai-
set olthiin köyhää kanssaa jotka huonoin aikoin
tähden ei jaksanheet elläät omila kotipaikoila, ja
menthiin yli rajan siinä toivossa ette jaksettais
löyttäät elonkeinon sieltä. Het sekkaannuthiin
merilappalaishiin, ja joskus jälkhiin sitä, nuoin
1770, ruiðalaiset tulthiin tänne.²⁷

Tämä osa paljastaa usheita väärinymmärryksii ja
vailuuvii tiettoi pohjasalan minoriteetiistä. Ensiksi
käytethään sanoi suomalainen, kainulainen, lappa-
lainen ja ”finne” tietämättä mitä sanat merkithään,
vaikka niinä aikoina ei saattanukhaan oðottaat sitä
ette sanat etnisesti selitithiin sama tarkhaasti ko
nykyaikana. Tämä raportinosa näyttää ette tämä

26 Lnr. 224, formannskapet. Kommunens historie og litteratur
1946–62. Nordreisa kommunearkiv. Nordreisa kommune.

27 Lnr. 224, formannskapet. Kommunens historie og litteratur
1946–62. Nordreisa kommunearkiv. Nordreisa kommune.

assii ei ollu relevanttista tässä raportissa.

Toiseksi raportista paljastuu usheita virheitä
kainulaisten ja Torniolaksoson historiasta. Ei ollu tyhä
ruottalaissii joita tuli Tornionlaksosta. Ennimmet
kainulaiset jotka tulthiin Ruiðhaan 1700-luvula,
tulthiin Tornionlaksosta. Tornionlakso oli suom-
enkielinen ala minkä jaethiin Ruottile ja Suomele
1809. Tämä ei ole kuitenkaan issoin vika rappor-
tissa. Viat tulhaan selvin esile ko väitethään ette ”
Ruotti oli silloin Suomen alamaisena, ja ruottalaiset
puhuthiin sekä suomee ette ruottii”. Ensisti luulin
ette tässä on piian kirjetusvika, mutta tämä vika
toistuu Hansinkentän raportissa. Tämä vika ei ole
epävaaralinenkhaan, sillä ko se väittää ette kainulai-
set oon kolonistit ja Suomi oon kolonivalta. Kahden
mailman soðan välisessä aijassa kainulaissii ja Suo-
mee kattothiin vaaraliseksi Norjan valtakunnan tur-
valisuuðele. Se vaimoihminen joka oon kirjottanu
raportit Raisista, oon luultavasti ollu työntekkiijä
jolla oli vähä tiettoo kainulaisista ja heiðän histoo-
riasta. Tämä peilaa oletettaavasti ruiðan autoriteeti-
tiin ylheistä tiettoo Ruiðan minoriteetiistä 1940- ja
50-luvla.

Vaikka nämät kaksi raporttii oonki kirjet-
ettu samantapisela tavala, niissä oon kuitenkin
muutampi ero. Raportin osassa mikä koskee
Hansinkenttää, oon kirjetettu vähäsen emämpi
saamelaisista ja saamelaisten, kainulaisten ja ruiða-
laisten ”rotusekoituksesta”: ”Aikkaa myöðen het
sekkaannuthiin kaikin, ja tääpäna ei ennää eroi-
teta niitä erilaissii rottui Hansinkentässä, vaikka
täälä ellää vielä ihmissii joitten vanhiimet olthiin
lappaiset.”²⁸ Vaikka tämä raportin osa kirjottaa posi-
tiivisesti ”rotusekoituksesta”, ette kaikin oon sek-

28 Lnr. 224, formannskapet. Kommunens historie og litteratur
1946–62. Nordreisa kommunearkiv. Nordreisa kommune.

kaantunheet keskenänsä, raportti kuitenkin näyttää ette saamelaisten ja kainulaisten ruiðalaistuminen oon onnistunu. Tämä tullee esile jälkhiin raportissa missä oletethaan ette etniset minoriteetit oon huonot elementit komuunin ehðistyksessä. Erityisesti se koskee kainulaissii.

Hansinkentän raportissa oon vielä selvempi kuva siitä ette kainulaiset oon huono väkijoukko komuunin historiassa. Raportti oon samannäkönen ko Rässikäisen raportti, mutta raportit ei ole kuitenkaan identtiset:

Se fakta ette iso osa asutuksesta täälä oon siirtynheitä kainulaissii, oon tuottanu tiettyi kieli-vaikkeuksii. Kiini nuoin 50 vuotta asti kouluissa annethiin opetusta suomen kielelä ylhäälä Raisin-vankassa. Vuonna 1896 määräthiin laila ette opetus piti olla ruiðan kielelä. Tästä lähti paljon vaikeuksii. Usheissa paikoissa lapset ei saattaneet ruiðaa. Alusta oli pakko opettaa molemmiilä kielilä. Tästä lähti paljon vaikeuksii ja tytymättömyyttä.²⁹

Tässä komuunin kielenkuvvauksessa kattothaan vaikeuksii autoriteettin näkökulmasta. Olihan se tietenki vaikee opettaajile jotka raporteerathiin kielivaikkeuksista systeemile. Lapsile ja heidän vanhiimile suomen kielen opetus oli tärke. Raportin osassa oon kans sana mitä oon tietoisesti käytetty poliittisissa yhteyksissä, vaikka tämä sana tässä yhteydessä oon ylheinen käyttö kainulaisista. Ko oon ollu puhetta kainulaista, oon ollu tärkeetä alleviivata ette het olthiin vieras kansa Ruiðassa, het olthiin siirtolaiset.

29 Lnr. 224, formannskapet. Kommunens historie og litteratur 1946–62. Nordreisa kommunearkiv. Nordreisa kommune.

Kuvvaus minoriteetiista näissä raportiissa näyttää autoritetiin näkemystä pohjasten minoriteetiista. Tieto minoriteetiista näkösesti ei ole relevanttinen, sillä niitä tavalisesti kattothiin irrelevanttiseksi. Linjoin välistä huomaa ette komuunin kieliprobleemit oon ylivoitettu, ja ette minoriteetit oon onnelisela tavala sekkaantunheet ruiðan väjen kansa. Tätä «onnelista» assimileerausta oletethiin ennen tarpheeliseksi komuunin moderniseerauksessa. Assimileerausta ei ajettu pahhuden vuoksi, mutta luulo oli ette se oli hyvä nostaat etniset joukkot kielelisesti ja kulttuurilisesti samale tasale ko pääväkiki. Vaikka minoriteettiassii tääpänä ajethaan muula tavala, virheitä kuitenki vieläki tehämä. Vaikka meilä oon hyvvi meininkii minoriteettiin hoiðossa, se mahdollisuus löytyy kuitenki ette niitä saattaa jälkhiin paljastaa kulttuuriseksi ja kieleliseksi virheiksi.

3.3 Kategoriseeraus ja kotipaikka-oikeus fattistyyrin arkiivissa

Raisin fattistyyrin arkiivi ennen toista mailmansottaa oon hirmuinen pikku. Arkiivissa oon yksi preevisjurnaalilooa aikakauðelta 1886–1933, yksi preevidokumenttilooa 1904–1918, yksi määräyskirja, ja preevidokumenttilooa 1934–1946. Jos verttaama tätä materiaalimäärä Kiistrannin arkiivhiin, näjemä isot erot. Kiistrannin komuuni-narkkivin pittuus oon 1,4 m missä oon preevii ja assiidokumenttii ja räkneskaappii. Sentähden oonki luonnolista ette Kiistrannissa löytyy enämen materiaali etnisistä minoriteetiistä ko Raisissa. Kuitenki löytyy Raisissa joku dokumentti etnisistä minoriteetiistä, vaikka niitä oon juuri muutampi harva. Lisäksi Kiistrannin komuuniarkiivissa löytyy paljon kainun- ja saamenkielissii dokumenttii.

Esimerkki etnisestä kategoriserauksesta tohturinattestissa

Raisin fattistyyrin arkiivista löytyy vähä etnistä materiaali. Net pari dokumenttia mitä mie löysin, ei kuvata kysheessä persoonan etnisyyttä, mutta muistelhaan vanhiimmitten etnisyydestä. Net kaksi dokumenttia on lääkitödistukset vuodelta 1906.

Ensimmäinen dokumentti on erikoinen verattuna muihin viralishiin dokumenttiin 1900-luvun alussa. Nimittäin löytyy vähä dokumenttia mikkä kuvataan ihmisten merisaamelaistaustaa. Tavallisin kuvaustapa etnisestä taustasta oli etnonyymiä niin ko ”lappalainen”, ”tunturilappalainen”, ”kainulainen” ja ”ruiðalainen”. Dokumentti on kans interesttinen merisaamelaisten puolesta. Sana ”merilappalainen” (sjöfinn) oli vähä käytössä viralisissa dokumentissa, vaikka sen juuret löydytään jo 1500- ja 1600-luvula. Verolistoista löytyy sekä ruiðan-tanskan ja ruottin puolelta sana ”lappalaiset” (finner) missä ”meri” (sjø) on etuosana.³⁰ Lars Ivar Hansen ja Björg Evjen kysythään onko se mahdollista ette merisaamelaissii kansanlukemisraportissa on kategoriseraattu ”sekotus”-nimelä. Heiðän mielestä merisaamelaissävi oli se ensimmäinen verattuna toishiin saamelaisjoukkoihin joka jo varhain sekkaantui ruiðan väkheen.³¹ Fattistyyrin arkiivin dokumentissa lukkee ette kysheessä olleevan vanhiimet olthiin ”merilappalaiset”. Persoonaa on raavas vaimo jonka jälkhiin miehen kuolemaa panthiin psykiatrisheen sikhuushiin. Dokumentissa muistelhaan sekä persoonan elämän ette sairauðen historian.³²

30 Hansen & Evjen 2008: 19.

31 Hansen & Evjen 2008: 35.

32 Lnr 384, fattigstyret 1906. Nordreisa kommunearkiv. Nordreisa kommune.

Toisessa dokumentissa mainithaan kans persoonan vanhiimmitten etnisyyðen. Dokumentissa lukkee ensisti vanhiimmitten nimet ja sitte kommentaari: ”molemmat kainulaiset”, mikä merkittee ette vanhiimet tõðennäkösesti on tulheet Raishiin jopa Pohjas-Ruottista tahi Suomesta. Assii koskee psykiatrista raajarikolista parikymmentävuotista poikkaa. Vaikka pojan tervheystila ei ole perinnölistä tauttia, dokumentissa kuitenkin mainithaan ette äitin suvussa on usheita melisairhaita, vaikka sairaus ei löyðy likisuvussa.³³

Näistä kahðesta dokumentista ei näje mihään millä laila persoonan etnistä taustaa kuvathiin Raisissa, sillä analyysii ei saata kiinnittää tyhä kahtheen dokumenttiin. Niitä saattaa kuitenkin käyttää kategoriserausesimerkkiinä persoonan psykisestä kunnosta oliko syy siiheen tauti tahi jotaki myötäsintynyt. Kunka paljon tieto persoonan etnisestä taustasta merkitti diagnooshiin, on vaikke sannoot, mutta kategoriserauksela ei tarte olla negatiivinen meininki. Tieto sairaan alkupörästä saattaa olla selittävä heile jotka hoiðethaan persoonaa. Taustatieðon kautta tervheysväki saapi tietto persoonan kulttuurisesta, sosiaalisesta ja kielisestä ylöskassuumismiljöistä. Tällä tieðola saattaa olla merkitys hoiðole ja hoitometoodeile.

Ei-haluttu ”noita” Raisissa: Kotipaikkaoikkeusta koskeevii dokumenttia

Paljot kainulaista jotka olthiin tulheet asumhaan Ruiðhaan, ei olheet ruiðan kansalaissii. Tämä oli probleemi jos het jouðuthiin fattikasshaan tahi tehthiin jotaki pahhaa. Vaikka Ruiða oli jättäny passipakon vuonna 1860, Ruiða Ryssän kansa tehthiin

33 Lnr 384, fattigstyret 1906. Nordreisa kommunearkiv. Nordreisa kommune.

keskinäisen sopimuksen minkä kautta het saatettiin ajaat ei-halunheita ihmisii valtakunnasta. Sopimus koski usheen heitä jotka tarttethiin appuu fattikassasta. Ja sillä ko sopimuksen olthiin liitetty kotipaikkaoikkeuksheen, se antoi autoriteetile vaphautta erilaisista syistä lähättää ei-halunheita ihmisii valtakunnasta.³⁴

Raisin komuuniarkiivista löysin vain yhden konkreettisen assiin missä kysymys oli kolmen yksinäisten vaimoin ja yhden avioparin kothiinlähättämistä. Tässä assiissa hoiðethaan monta yksinäisassiita. Kothiinlähättämiskysymys alkaa 1905. Ensimmäisessä assiipaperissa Tromssan amtmanni lähättää selityksen kolmen hengen kotipaikkaoikkeudesta Raisissa. Assiidokumentissa hoiðethaan kaksi ensimmäistä persoonaa samhaanaikhaisesti. Dokumentti näyttää ette Raisin fattistyyri oon väittäny ette kahðela vaimoihmiselä ei ole kotipaikkaoikkeutta Ruiðassa. Amtmannin konklusuuni oon kuitenkin ette tunnetuista tieðoista niilä persoonila oon kotipaikkaoikeus Raisissa. Molemmat olthiin muuttanheet Raishiin 1880, ja niin ko dokumentti sannoo: ”nihiin aikhoiin, kiini 1886 asti, saathiin sekä ulkomaalaiset ette sisämaalaiset kotipaikkaoikkeuden kahden vuoden oleskelun jälkhiin komuunissa.”³⁵ Jonku yksinäisen vaimon kyllä lähätethiin takasin Suomheen ilman toðelisetta syyttä, mutta tämässä assiissa vaimoihmiset saathiin oleskeluluvan.

Toinen assii koskee avioparrii Raisissa. Assiin lähätethiin eðestakasin Raisin fattistyyrin, Yykeän fattistyyrin, Tromssan amtmannin ja Kirkkodepartmentin välilä. Assiin hoitaminen kesti yhteensä kuusi vuotta, ja siitä näkkee ette siinä taphauksessa

34 Niemi 2003: 143–144.

35 Lnr. 384, fattigstyret 1910. Nordreisa kommunearkiv. Nordreisa kommune.

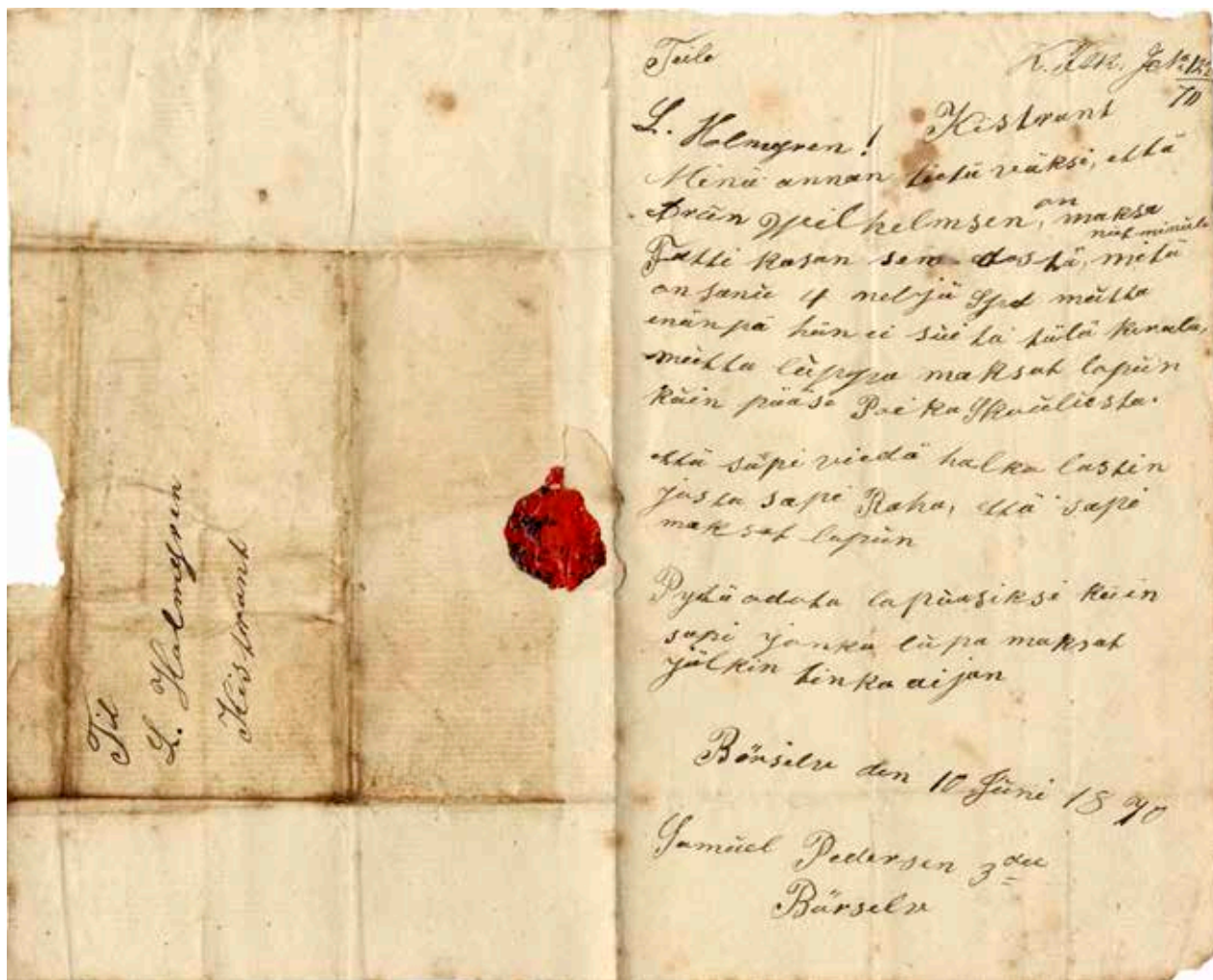
ruiðan autoriteetit ei käytetty ”luvalista jouttaavaa vaphautta”. Ensimmäisessä dokumentissa ei mainita vaimon nimme assiinhoiðossa. Assii alkaa näin:

Kysymys K.B:stä näyttää ette hänelä ei luultavasti ole mithään kotipaikkaoikkeutta Raisissa, sillä hän oli luultavasti yli 60 vuotta ko hän muutti sinne. Mutta se taittaa olla kysymys oliko hän sitä ennen saannu kotipaikkaoikkeuden Yykehään. Kysymyksii hänen oleskelusta siinä komuunissa pittää vissimästi hakkeet sieltä.³⁶

Dokumentti näyttää ette siirtolainen piti olla alle 60 vuotta ennen ko sai kotipaikkaoikkeutta komuunhiin. Tämä koski sekä ulkomaalaisii ette niitäki jotka olthiin kansalaiset. Ennimet pohjasruiðan komuunit olthiin köyhät, ja niilä ei ollu vara ottaat vaarin kaikista jotka haluthiin appuu. Tällä tavala komuunit rajoitethiin määrää niistä jotka tarttethiin appuu lähättämälä yli 60-vuotiset takasin siiheen komuunhiin missä heilä oli se viimi kotipaikkaoikeus.

Assii näyttää olleevan vaikkee sekä Raisin ette Yykeän komuniile. Dokumentiistä näkkee ette mies oli syntyny vuonna 1825 Ruottin Pajalassa. Hän oli siis ruottin kansalainen. Hän tuli jo Ruiðhaan ennen 1870 ja asettui asumhaan vaimon kansa Kaivuonhoon Yykeän komuunhiin. Yykeästä ei kuitenkaan löytyny dokumenttii hänen oleskelusta komuunissa, ja se teki hänen oleskelun sielä epäselväksi. Raisin fattistyyrissä oletethiin ette hän tuli Raishiin vuonna 1886, ja hän oli liian vanhaa saamhaan kotipaikkaoikkeutta Raishiin. Assiista noussee riita Raisin ja Yykeän fattistyyriin välhiin. Usheita preevii lähätethään eðestakasin, mutta assii näyttää olle-

36 Lnr. 384, fattigstyret 1910. Nordreisa kommunearkiv. Nordreisa kommune.

Kainunkielinen dokumentti vuodesta 1870. Samuel Pedersen 3:de/treeti Pyssyjoessa toimi jonkulaisena välimiehenä joka lähätti räkinkii ja rahavaatimuksii fattistyyrin johdattaajale. Lnr. 28, fattistyyri 1870. Kustrannin komuuniarkiivi. Kruununarkiivi Tromssassa.

evan epäselvä. Autoriteetiilla otettiin kans yhteyttä Kierunhaan, mutta ei löytynyt dokumentteja mikkä olis saattaneet selittää asiin. Sentähden fattistyyrit näissä komuuniissa oletettiin ette miehelä ei olheenkhaan ole kotipaikkaoikkeutta Ruiðassa, ja net haluthiin lähättää sen yli 80-vuotisen miehen vaimon kansa takasin Ruotthiin. Viimen tullee esile lissää tiettooa, ja tunnustethaan ette miehelä oon kotipaikkaoikkeus kuitenkin Yykehään.³⁷

Kaikki probleemit ei olheet kuitenkin selvitetty ko tuli selvä ette miehelä vaimon kansa oli kotipaikkaoikkeus Yykehään. Kysymys sitte oli koska hän muutti Raishiin. Vuonna 1909 Raisin fattistyyri lähätti pitkien selvityksen Kuninkhaaliseen kirkkodepartementtile. Assiin selvittämän vuoksi Raisin fattistyyri aloittaa oikeudellisen kulustelun komuunissa. Styry puhuu Raisin fattikassan silloisen sananjohdattajan/komuuninkassanhoitajan ja kirkonpalvelijan kansa. Heiðän selityksistä tullee esile assiihin interessantinen osa, mikä oon saattanu olla yksi niistä syistä ette autoriteetit haluthiin lähättää hänen takasin Ruotthiin. Het meinathan ette mies tuli ensi kerran Raishiin 1885. Het muistelhaan näin:

(--) ette kysheessä olleeva mies teki matkoi eri paikkoihin ”noitana”. Huhut tästä ihmheelisestä miehestä tulthiin kansa Raisin Sökkuvuonhoon, mistä heti lähätethiin kuttun hänele, ja hän tuli sinne vuonna 1885. Ko hän oli saannu ymmäryksen siitä ette Sökkuvuonolaiset tykäthiin hänen ”visitistä”, hän reisaisi samana vuonna takasin Yykehään.³⁸

37 Lnr. 384, fattigstyret 1910. Nordreisa kommunearkiv. Nordreisa kommune.

38 Lnr. 384, fattigstyret 1910. Nordreisa kommunearkiv. Nordreisa kommune.

Tämä vierasmiesten toðistus näyttää selvästi ette sekä entiselä fattikassan sananjohdattajala, kirkonpalvelijala ette nykyselä fattistyyri olthiin negatiiviset olot hänheen. Negatiiviset olot näkkee erikoisesti heiðän sannoin vaalista niin ko ”noita” ja ”ihmheelinen ihminen” miitä saatethaan ymmärtää negatiivisiksi kuviksi puoskariista ja verentoppaajista. Samala tavala korostethaan sannaa ”visitti” mikä näyttää ette het jokka annethiin sen vierasmiestoðistuksen, ei uskonheet miehen parantamiskyhyin. Het kuvathan Sökkuvuonon väkkee ylönkattheelisesti sillä ko het olthiin antaneet tämän ”noiðan” luurata heiðät. Autoriteetit ei halunheet miestä ei Yykehään eikä Raishiin. Sökkuvuono oon vanhaasthaan merisamelaiskylä mikä aijan pääle sai sekä kainulais- ette ruiðalaisväkkee. Kainunkieli säily kyläläisilä kiini pitkele 1900-luvule.³⁹

Kritikki siitä ette kysheessä olleeva oli ”noita”, sattaa olla kuva erilaisesta kulttuurierosta pohjaväjen ja valtakunnan virkamiesten välilä. Saman kritikin saattaa kansa liittää siiheen ette lestaadialaisuus oli niin luja Pohjaskalotila, erikoisesti saamelaisilä ja kainulaisilä. Ruiðassa Raisi ja Yykeä oon olheet niistä sentraalisista lestaadialaispaikoista. Kulttuurisista ja uskonnolisista syistä mie oletan ette mies oli lestaadialainen, ja sentähden väki tykkäisi hänestä. Parantamisela oon nimittäin erikoinen rooli lestaadilaisuudessa missä sitä kattothaan Jumalan lahjaksi, ja mitä piti käyttää oikeela ja varovaisela tavala. Näin lestaadialaisuus näyttää ette se oon ottanu haamui siitä vanhaasta kansantradisuunista missä ihminen jolla oon erikoiset kyvyt, oon vastuulinen sille vallale miltä hän oon saannu kyvyt. Lestaadialaisuus ei kuitenkin

39 Hansen 1957: 497–498.

hyväksynyt noituutta, sillä ko moraalinen vastuu löytyy autoriteetille, ja niillä joilla on erikoistieto.⁴⁰ Valtakunnan kirkoilla Pohjalassa ei ollut samaa ymmärrystä parantamisesta ko lestaadilaisilla. Valtakunnan kirkoille parantaminen oli hyljättävä. Valtakunnan kirkolisessa tradisuunissa on ollut tavalista olettaa ette ne joilla on ollut jonkulainen maaginen homma mitä kirkko ei saattanut kontrolloida, on antaneet itensä pirulle, vaikka heidän meininki oli auttaa ihmisiä sairauksissa.⁴¹ Tästä otteesta näkyy ette fattistyyrin sananjohdattaja ja kirkonpalvelija meinathaan ette kysyessään olleevan homma on pujausta, mutta väki itte meinathaan ette hänen homma on positiivista. Toisin sanottuna, paikallinen väki halusi häntä sinne.

Raisin fattistyyri käyttää entisen sananjohdattajan ja kirkonpalvelijan todistusta todistuksena siitä ette kysyessään ollevalta ei ole kotipaikkaoikeutta Raishiin. Heidän konklusuuni on ette assiin on päätetty, ja ette Yykeän fattistyyri häyttyy maksaa Raisille kaikki uloskulut mikkä komuunilla on olleet kysyessään olleevan assii.⁴² Assii ei ole kuitenkaan juuri valmis. Vaikka Raisin fattistyyri onkin tehnyt tarkan työn assii, ja on saannut vierasmiesten todistuksia niin sanottu kunnioitusporvariilta, assii jatkaa vielä pari vuotta. Luultavasti on Yykeän fattistyyri tuonut protestin tahi vierasmiesten todistukset ei ole olleet sammaa ko muitten asukhainten todistukset. Assiihan tulee jälkhiin sitä uussii vierasmiehen todistuksia mikkä sanothaan ette kysyessään olleeva tuli Raishiin jo 1884. Sammaan aikaan Ruottista lähätettiin doku-

mentti vuosina 1910 ja 1911. Ensimmäisessä dokumentissa Pajalasta muistellaan minnä vuonna hän on syntynyt vaikka ei saateta antaa tarkkaa taatumia, ja eikä sitäkään koska hän siirtyi suokkanasta. Toisessa dokumentissa on vielä yllättävämpää tiettoa. Dokumentti on Karungista; paikasta minkä hän sanoo omaksi syntymäpaikaksi. Karungissa ei nimittäin löydy ythään tiettoa hänestä. Yhdessä fattistyyrin preevissä köyhitten hoitaja ilmenee ette Raisin fattistyyri on löytänyt hänen syntymätodistuksen. Samassa preevissä kysythään tuliko kysyessään olleeva mies Raishiin ensi kerran vuonna 1884. Fattistyyri kysyy kans oliko hänellä lehmä ja lamphaita myöten, ja oliko hän sillä välillä ollut Yykeässä ennen ko hän nouti vaimon vuotta jälkhiin. Fattikassan sananjohdattaja kysyy preevissä siitä ajasta ko hänen saattaa saannut siirtolaiseksi.⁴³

Viiminen dokumentti on näkösesti vastaus fattistyyrin preevhiin. Köyhitten hoitaja joka itte assuu Sokkuvuonossa, selittää ette mies tuo lehmän ja joitaki lamphaita komuunhiin syksyllä 1883. Hän oli silloin ajatellut siirtymistä komuunhiin, mutta siirtymistä oli tullu mithänn ennen ko vasta kevvälä 1884. Hän häytyi mennä takasin Yykehään noutamaan omaa vaimoo. Hoitaja konkludeeraa ette kaikin on sammaa mieltä ette mies tuli Sokkuvuonoon vuonna 1884, mutta ei yksikhään saata väittää ette mies on muuttanut komuunhiin vaikka hänellä on muutampi ”nauta” sielä.⁴⁴ Erikoista tässä dokumentissa on se ette se ei konkludeeraa sitä ette mies sai kotipaikkaoike-

40 Mathisen 1995: 19.

41 Mathisen 1995: 22.

42 Lnr. 384, fattigstyret 1910. Nordreisa kommunearkiv. Nordreisa kommune.

43 Lnr. 384, fattigstyret 1910. Nordreisa kommunearkiv. Nordreisa kommune.

44 Lnr. 384, fattigstyret 1910. Nordreisa kommunearkiv. Nordreisa kommune.

K. 27/18 1896

Til Kistrands Fattigvesnet

Regul den laddeas birra
Mi lai dahe kjainat lautt
Lindethas kangen, ja son vuoje-
hi, rangas olgas ja kiji kussa
alla, ja la onon Nils Nilson
Vesnet den baive rajes, 22. 12/95
Gida den baive rajes, 21/96
den regul viedas
alle 1. krona jantari, 12. 20/96
ja satu baltka kjaime leyvoni
datum mon. 3. kron,
ja dost la Offi buok kiertaman
viedas ja satu viedas, 21. kron
ja darn mon sidam laent
fanga, ja buok uemmas vet ja
faryammas viedas diveda den birra
Kjas den. 6. 1/96

Nils Nilson Kjas
Per Mathisen

Til Kistrands Fattigvesnet

Regning aam at jeg
kjorte de samme kron den 21. de
desember fra Kjas til Morsunjorgen
til jahan jahan som at sjose
han til Kistrand, men jahan
vil ikke de han stori med
jag moti kjore kron til Kjas
til Lindeth med 2 viedas
og jeg spurte af ham om af ham
vil ta kron eller ~~krone~~ ^{krone} sin
ind i huset minst som langt
at Fattig vesnet sive per til
men Lindeth jag ^{han} ind i den
~~ind i den~~ ~~ind i den~~ 22de desember
og jeg vil. 6. sive kron fordret
her beles at fo. 6. kron for at jeg
kjorte ham,

Per Mathisen

Saamen- ja ruidankielinen dokumentti vuodesta 1896. Per Mathisen on kirjottanu rakingit sekä saameksi ette ruidaksi, mutta rakingit ei kosketa sammaa assiita. Dokumentti näyttää ette saamenkielisissä kylissäki oli yksi ihminen joka lähätti räkinkii ja rahavaatimuksii fattikommissoonille. Lnr. 31, fattistyyri 1896. Kistrannin komuuniarkiivi. Kruununarkiivi Tromssassa.

uđen Raishiin. Mutta siinä oon kuitenkin jotaki mikä saattaa näyttää sitä. Preevin päälisyrjässä kumossa oon räknätty jotaki. Räknäys oon melkkeen niin ko priimustelu. Siinä lukkee ylhäälä 84, alhaala 25 ja alhiin viivan alla lukkee 59 ¼. Mie tulkitten sen niin ette 84 oon se vuosi ko hän tuli Raishiin, 25 oon se vuosi ko hän syntyi, ja se viimi numero näyttää ette hän oli 59 vuotta ja kolme kuukautta vanhaa ko hän siirtyi Raishiin. Tämä räknäys näyttää ette miehelä oli onni, ja viimen hän sai kotipaikkaoikkeuđen Raishiin, niukala margiinila.

Tämä assii oon erikoinen monesta syystä. Ensiksi se näyttää ette monet kainulaiset jotka olthiin olheet kauvon Ruiðassa, ei saattanheet olla varmat siitä ette heilä oli kotipaikkaoikkeus valtakunthaan. Toiseksi assiista näkkee minoriteettiin ja ruiðan virkamiesten väliset erot. Kolmanneksi se näyttää assiin eri näkökulmii: valtakunnalliset autoriteetit, paikalliset virkamiehet ja paikallinen väki joka tässä assiissa näkösesti oon merisaamelasista ja kainulaista. Yllättävä oli kuitenkin se ette nämät paikalliset virkamiehet ei onnistunheet heiðän vierasmiehen toðistuksissa missä het eppäilthiin miestä. Jos mies toðelisesti olis ollu probleemi komuunissa, sitte paikallinen väkiki olis kuurtonu karkottamista. Mutta vierasmiesten toðistukset näytethään ette tavaliset ihmiset kattothiin miestä jonkulaiseksi sankariksi. Kolmas perspektiivi oon valtakunnan näkökulma tähään assiihin. Näkösesti ruiðan autoriteetit hoiðethiin assiin assiilisesti.

KIISTRANNIN SUOKKANAPAPINVIRAN ARKIIVI – KIRKKO, SAAMELAISET JA KAINULAISET

Suokkanapappi oli myötä komuunin administrasuurin erilaisissa osissa vaikka hän oli kruunun työntekijä. Hän oli osa lokaalisesta kyläelämästä representanttina komuunistyyrissä, fattikommisuunissa, koulustyyrissä jne. Pappi oli muun muassa ittestä selvä koulustyyrin johdattaaja. Kiini vuoteen 1889 asti pappi kirjotti koulustyyrin assiit papinviran kopiikirjoihin ja jurmaalhiin. Uusi koululaki vuonna 1889 päätti ette johdattaajan piti valita omista jäsenistä.¹ Pappii valithiin vieläki koulustyyrhiin ja muihin virkkhoin, vaikka laki ei enää määränny niin.

Suokkanapapinviran arkiivin dokumentit peilataan uskottaavasti sekä kruununkirkon ette ytheiskunnan ylheisesti hallitteevan idiologian, ja sen tähden net ei ole luotettaavii todistuksii menheestä aijasta. Millä laila suokkanapapinviran arkiivit niinä aikoina ko niitä luothiin, kuvathan minori-teettii, sen mie halluun löyttää tässä tutkimuksen osassa. En kuitenkaan saata paljastaat ”sitä oikeeta tottuutta”, sillä minun muisteluksetki oon raketnettui historian tapattuksii samhaan aikhaan ko

mie tietoisesti olen valinnu minorigiteetiperspektiivin minun analyysissa.

Vuonna 1813 Koutokeino ja anneksi Kaarasjoki tulthiin osat Kiistrannin pappikunnasta. Koutokeino ei ollu monta vuosikymmentä Kiistrannin kansa, sen eroitethiin Kiistrannista omana suokkana kuninkhaalisessa resoluusuunissa 3. päivä januaarikuuta 1851. 1. päivä maaikuuta 1873 eroitethiin kans Kaarasjoven Kiistrannista. Kruununprinsinregentin resoluusuunin kautta määräthiin 15. päivä januaarikuuta 1965 ette Kiistrannin suokkanan nimen muutettais Porsangin suokkanapapinviraksi sama ko pappikunnan ja komuunin nimetki.²

Kiistrannin/Porsangin suokkanapapinviran arkiivi sisäälttää pääassiissa kopiikirjoi 1819–1934, preevijurnaalii 1843–1950, korrespondanssii ja assiidokumenttii 1809–1850 ja 1933–1966, kuttumuskirjoi 1851–1941, oikeusmantalli 1828–1868, syntymäregisterii 1916–1989, kuulusprotokollii 1916–1978 ja toissii seurakunnan ja seurakunnanraatin protokollii ja assiidokumenttii. Kiistrannin/

1 Masdalen 1987: 120.

2 Bjerksås 2003: 3.

Porsangin suokkanapapinviran arkiivin säilytethään Kruunuarkiivissa Tromssassa.³

4.1 Kirkon näkemys pohjasista minoriteetiistä: Kopiikirjat 1819–1934

Kopiikirjoista näkkee asukhaitten etnisyyttä räkneskaapiista missä suokkanapappi oon merkiny määrän kainulaisista ja saamelaisista kirjoista niin ko raamattut, uustestamtit ja raamatun klaarikat, ja opetusmateriaalit niin ko Aapiset. Vaikka pappi oon freistannu kirjottaat referaatit objektiivisesti, se kuitenkin peilaa sekä kirkon näkemystä pohjasista minoriteetiistä ette lestaadilaissuudesta.

Kopiikirja 1865–1878

Vanhimmissa kopiikirjoissa oon paljon tiettoo koulustyyristä. Uusheet niistä assiista koskethaan saamenkielen ja kainunkielen opetusta. «Kopiikirjassa 1865–1878» oon interessanttinen osa vuodelta 1865. Preevissä silloinen Kiistrannin pappi Rode kirjottaa Vesisaaren suokkanapapile ja kyssyy ette saattaako Vesisaaren pappi auttaat häntä saamhaan kirjoi Kiistrannin kainulaisile. Hän kyssyy kansa ette oonko mahdollista kirjottaat kainunkielissii kirjoi. Roden mielestä kainulaisela väjelä oon ”paljon lukuhalluu” ja tarttee lukemista. Hän kyssyy Vesisaaren suokkanapapilta erikoisesti appuu hommaamaan uskonnolista lukemista.⁴ Roden preevi antaa sen konklusuunin ette kainulaisten lukuhalu oli positiivista vaikka het lujethiin omala kielelä. Tällä laila hän freistais vakavasti suorittaa kirkon koulutustyötä. 1860-luvula Rode tilais usheitä luku-kirjoi sekä saamen ette kainun kielelä.

3 Bjerås 2003: 3–4.

4 Lnr 15, 1865. Kopibok 1865–1878. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

Vuonna 1865 oon yksi assii mistä näkkee ette Rode ei kuitenkaan kaikissa assiissa ollu yhtä positiivinen kainulaisile ja heidän kielelä ko siinä kainulaisten lukuhaluassiissa. Hänen mielestä erikoisesti kainulaisten sekkaantuminen saamelaisien kansa oon onnetonta. Hän kirjottaa preevissä pispale ja provastile missä hän nuukasti kuvvaa Kiistrannin kainulaisväkkee. Kainulaiset asuthaan pääosassa Lemmijovessa ja Pysyjoovessa, mutta yksinäishenget ja perheet oon asuttunheet saamlaisaloile. Hän sannoo ette vain 6 niistä kainulaisista ymmärrettään vain kainuu, mutta ennin osa ymmärtää saamee. Hän jatkaa:

Se oon kansa kovin eppäilyttävää ette löytyykö, näitä 6:tta Henkkee ja muutamppaa harvaa muuta tänne yksinsiirtynheitä lukhuun ottamatta, täysin sekkaantumattomii Kainulaissii; (Ennimet oon syntynheet täälä tännesiirtynheitä vanhimmista tahi isovanhimmista) ei ole kuitenkaan riittävästi Perheitä miitä tarkkhaasti ei saattaa sannoot Lapplaisten kansa sekkaantunheiksi, samhaan aikaan ko se oon tavalisempi ja tavalisempi ette Kainulaipoikamies löytää emännän Kaarasjoven Tunturilappalaisten puolelta. Ette Kainulaiset oon omaksunheet Lappalaisten Puvut ja elämäntavan, ja vieläki lokaisuuden, se oon huomattaavaa.⁵

Rode mainittee kansa ette hänen suokkanassa oon nuoin 900 asukasta. Kolmasosa heistä oon kainulaissii, eli 300.

Lisäksi ilmestyy pikku detalji suokkanapapin preevissä mikä näyttää ette ei yksinkertaisesti

5 Lnr. 15, 5.12. 1865. Kopibok 1865–1878. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

saata luottaat dokumenttiin ja siiheen tiethoon mikä niissä oon. Rode kirjottaa nimittäin ette Kiistrannissa ei ole koskhaan ollu jumalanpalvelusta kainunkielelä ennen ko hän alkoi käyttämhään kainunkieltä osana jumalanpalveluksesta. Jälkhiin hän huomaa ette hänen väittämä ei ollu oikheen. Vuotta jälkhiin, 1866, hän kirjottaa pienessä muisthoonpanossa samassa preevinreferaatissa ko missä hän sanoo ette varheimmin oon piðetty kainunkielistä jumalanpalvelusta kerran Lemmijovessa.⁶ Hän jatkaa päätekstissä ette hän ei tule lissäämhään kainunkielen käyttöö jumalanpalveluksissa, sillä hän kattoo sitä vahinkoliseksi ruiðan kielele. Ja hän ehðottaa ette ei muuteta olleevaa käyttöö.

Koulustyyrin johðattaajana suokkanapappi oli jonkulainen vastuulinen siitä millä laila kielipolitiikan kansa meni kielialoila. Usheista dokumentiista näkkee ette suokkanapappi häyðyi anttaat raporttii siitä millä laila ruiðan kieli eðistyi kainulaisila ja saamelaisila. Vuonna 1869 suokkanapappi Rode kirjottaa Stiftsdireksuunile ette uuden koululain puolesta saamelaiset koululaiset piðettäis saaða 2 ½ vuotta opetusta ruiðankielelä ja kainulaiset koululaiset 4–5 vuotta. Papin mielestä se oon liian lyhyt aika opettaat lapset puhumhaan ja kirjottamhaan ruiðaa.⁷ Hänen meiningit näytethään ette ruiðalaistaminen Kiistrannin komuunissa 1860-luvula ei menny niin nopeesti ko se piti mennä.

Vuonna 1869 suokkanapappi Rode lähättää vastauksen provastile joka oon kysely raporttii siitä mitä tarvetta oon olemassa kainunkielen tulkitemisesta Kiistrannin komuunissa. Pappi kirjottaa

ette hänen aikana kainunkielele tulkitemista oon käytetty muutaman kerran raamatun lukemisessa ja pari kerttaa rippisaarnassa Lemmijoven kirkossa silloin ko lukkari oli kainunkielinen. Viimi 4–5 vuotta ei ole käytetty tulkitemista kainuksi sillä ko kainun stiftikapellaanin viran oon pyhitty pois. Hän kirjottaa vielä ette tulkiteminen kainuksi ei ole ollukhaan tarpheelista sillä ko ennimet kainulaiset ymmärethään lapinkieltä. Se oon enniimitten koulunikäiset lapset jotka ei saateta lapinkieltä. Hän kirjottaa kansa ette ihmiset keskkeensä puhuthaan kainunkieltä, ja kaikki heiðän tietokirjat oon kainuksi. Hän neuvvoo ette kainunkielistä tulkii käytethään raamatunlukemisheen ja saarnhaan ko ei ole saamelaissii paikala.⁸

Samassa preevissä suokkanapappi kirjottaa provastile ette tarvithaan oman kainulaisen stiftikapellaanin. Hän kirjottaa ett sekä Lemmijoven ette Pyssyjoven kainulaiset oon ilola ottanheet vasthaan suokkanapapin työn viimi pari vuonna. Tämä oon hänen mielestä syy siiheen ette olis ollu toivottaavaa ja hyötylistä ette kainunkielinen kapellaani olis ollu näissä paikoissa muutaman viikon vuøðessa.⁹

Tässä preevissä provastile Rode oon laittanu stestetikan kainulaisista ja heiðän kainun-, ruiðan- ja saamenkielitieðoista. Tämän tabellin oon transkribeerattu käsikirjotuksesta ja ortografian oon muutettu modernikieleksi.

Tämä tabelli oon interessanttinen sillä ko se näytää melkkeen tarkkhaasti kunka monta kainulaista jotka ymmärethään saamen- ja ruiðankieltä. Se näyttää kansa ette sekä Lemmijoki ette Pyssyjoki

6 Lnr. 15, 5.12. 1865. Kopibok 1865–1878. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

7 Lnr. 15, 25.6. 1869. Kopibok 1865–1878. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

8 Lnr. 15, 11.11. 1869. Kopibok 1865–1875. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

9 Lnr. 15, 11.11. 1869. Kopibok 1865–1875. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

Pappikunnan alat missä kainulaiset asutettiin kovossa.	Koko asukasluku.	Kunna monta kainulaista ymmärrethään		Kunna monta niistä kainulaisista jotka ei ymmäretä ruiðaa, ymmärethään		Kunna monta kainulaista jotka saatetaan tyhää kainuu, oon muuttaneet viimi kolmena vuotena	
		Ruiðaa	Ei ruiðaa	Lappii	Tyhä kainuu	Ei valmhiita rippikou-lusta	Valmhiit rippikoulusta
a. Lemmijoki	210	3	179	100	79	Ei ythään	Ei ythään
b. Pyssyjoki	126	„	124	70	54	„	„
II Toiset alat pappikunnassa.	712	„	50	30	20	6	12

Figuri 2. Suokkanapappi Roden statetikka Kiiistrannin kainulaisista og heiðän kielitiedosta 1869.

oon olleet kohta puhtaita kainulaisasumapaikkoi. Interessanttista on kuitenkin se ette tabelli tiedottaa kunna monta uutta kainulaista on tullu komuunhiin muista paikoista niinä vuosina ko siirtolaisuus oli issoin Suomesta ja Pohjas-Ruottista. Kaikista silmhiinpistäävien on se ette net kylät missä oli ennimitten kainulaissii, ei saaneet uussii kainulaisii 1860-luvun loppupäässä. Net harvat kainulaiset jotka tulhiin komuunhiin, joko muualta Ruiðasta tahi toisista maista, asetuthiin toishiin Kiiistrannin komuunin kylhiin.¹⁰ Yksi tärkeemiistä syistä miksi Pyssyjoki ja Lemmijoki ei saaneet lissää siirtolaisii ko siirtolaisuus oli korkkiin, oli se ette Kiiistrannissa ei ollu industriita mikä olis saattanu houkutelaa ihmisiin, samhaan aikaan ko maanviljelysalat jo olhiin asutettu.¹¹ Komuunila ei yksinkertaisesti ollu mahdollisuutta ottaa vastaan uussii asukhaita.

10 Lnr. 15, 11.11. 1869. Kopibok 1865–1878. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

11 Se Saressalo 2002: 22.

Kopiikirja 1878–1885

Kopiikirja vuosilta 1878–1885 on leimattu lestaadialaisuuden tulosta Kiiistrannin komuunhiin. Pappi otti huolestunheena lestaadialaisuuden vastaan. Lestaadialaisuus tuli melkkeen hiljain Kiiistrant-hiin verrattuna toishiin Pohjas-Ruiðan paikkoihin. Ensisti 1870-luvula alethiin lestaadialaiset saarnamiehet Suomesta kiertämhään Kiiistrannissa. Ensisti usko tarttui kiini Lemmijoven kainulaishiin, mutta levis vähitellen saamelaisileki. Hiljemmin 1800-luvula Kiiistrant-hiin tuli vielä saarnamiehiä sekä Suomesta ette Ruiðasta vaikka komuuni oli itte kassuttanu ommii lestaadialaisjohðattaajii.¹²

Kiiistrannin komuuniarkiivista ilmestyi ette Kiiistrannin autoriteetit kattohiin saamelaissii enämen vastustaavamielisiksi ko kainulaiset. Yksi taphaus mistä näkkee sitä, löytyy ”Kopiikirjassa 1878–1885”. Vuonna 1879 suokkanapappi Deinboll kirjoit-

12 Hansen 1986: 261–262.

taa Hammerfestin provastile minkälaisen vashaanon hän toivoo ette ripin muutokset saatais hänen suokkanassa. Hallitus on nimittäin ehdottanu poistaa sen suoran yhteyden absoluusiin (synnin antheeksiantaminen jälkhiin rippii) ja armon väliltä. Suokkanapappi olettaa ette saamelaiset tulhaan vastustamhaan semmosta ripin muutosta. Hän uskoo ette rippi ilman käten päälepanemista saamelaisile tullee merkitemhään sitä ette synnin antheeksiantamista ei ole olheenkhaan olemassa. Pappi pölkäis ette se tulis herättämhään levottomuutta saamelaisten keskelä. Hänelä ei ole se sama pölkö kainulaisten reaksuuniista. Hän kirjottaa ette kainulaiset jo heidän vanhaassa maassa oon tottunheet toisheen laisheen rippiiin. Mutta niitä kainulaissii jokka oon syntynheet Kiiistrannissa, hän pölkää enämen. Hän luulee kuitenkin ette het ei tulla vastustamhaan ripin muutoksii.¹³

Mahdollinen syy siiheen ette Deinboll pölkää ette saamelaiset tulhaan vastustamhaan ripin muutoksii, saattaa olla osittain lestaadialaisuus, vaikka Kiiistrannin lestaadialaiset 1870-luvula oltiin pääassiiilisesti kainulaissii. Lestaadialaisuus oli nimittäin ottanu ”taivhaan valtakunnan auvaimet” käythöön sentraalisena osana lestaadialaisuuden teologiassa. Tässä opissa kristityt oon saanheet auvaimet Pelastaajan kädestä antamhaan armoo eppäileevile sieluile. Tällä tavala painotethaan uskoivaisten seurakunntaa.¹⁴ Minun mielestä se oon selvä ette jos papit ei ennää tehty rippii käten päälepanemisela, mikä oon sentraalista lestaadialaisuudessa, sehän tulis herättämhään levottomuutta uskovaisile.

13 Lnr. 16, 7.1. 1879. Kopibok 1878–1885. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

14 Havdal 1977: 39–40.

Samhaan aikhaan Pohjalan kruunuin kirkot pöläthiin lestaadialaisuutta sillä ko lestaadialaisen sielunhoito, kokkousset ja opetus saatettais erottaat heitä viralisesta kirkosta. Ei Ruiðan kirkokkhaan ollu unheettanu Koutokeinin tragedian 1850-luvula. Ko muisthoon pannee näitä assiita, ei ole sitte kummalista ette Kiiistrannin suokkanapappi pölkäis saamelaisasukhaitten mahdollisii reaksuunii. Vaikka Deinboll ei suoraa mainitte lestaadialaisuutta preevissä, hän luultavasti liittää saamelaiset siiheen suunthaan.

Syksylä 1882 suokkanapappi Ihle kirjottaa pitken ja levottoman preevin provastile Kiiistrannin lestaadialaisuudesta. Hän ei mainitte sanna ”lestaadialaisuutta” ei olheenkhaan, mutta hän valittee sanan ”unistelijat” heistä. Pappi kirjottaa ette hän häytyi viskata kaksi vaimoo kirkosta ulos sillä ko het häirithiin jumalanpalvelusta. Jälkhiin sitä heiltä kielethiin ehtoolisen sentähden ko het ei saattanheet luvata olla rauhassa kirkossa. Toisessa muussa jumalanpalveluksessa toiseltä näiltä vaimoilta kielethään uudesti ehtoolista. Suokkanapappi kirjottaa ette sillä erikoisela päivälä hän pölkäis levottomuutta sillä ko kirkossa oli usheita ”unistelijoita” heidän johdattaaajitten kansa. Sen lisäksi suokkanapappi kuvvaa yhtä lestaadialaista kokkouskta Leipovuonossa missä kainulainen saarnamies ”saarnassa kirosi kaikki kirkkoliset teot ja kirkkoliset palveliijat alusta lopphuun”. Papin mielestä Leipovuono oon ”unistelijoitten” pääpaikka. Hän mainittee kansa ette hän oon puhunu kahden Hammerfestin lestaadialaisen johdottaajan kansa jokka meinathan ette kirkot tulhaan olemhaan tyyhinä, jos ihmissii pakotethaan olemhaan rauhassa kirkossa. Kuitenki pappi tykkää ette se oon rauhoittaavaa ette ”unistelmat” ei

ole levinheet muuale suokkanhaan.¹⁵

Aikkaa myöden Kiistrannin papit huomathiin ette lestaadialaisuus ei ollukhaan niin ”varalinen” uskonsuunta niin ko olthiin pölätty. Ja vielä suokkanapappi Ihleki rauhoittui. ”Kuttumuskirjassa” Ihle kuvvaa hänen ensimmäiset Kiistrannin vuodet ja hänen kohtaaminen lestaadialaisuuden kansa vaikkeiksi niin ko näkkee kopiikirjoista. Hän sanoo kuitenkin ette lestaadialaisuus sai ”tervehelisen suunnon”, ja seurakunnan olot oon olheet melkeen hyvät jo monta vuotta.¹⁶ Muutki papit alethiin kattomhaan lestaadialaisuutta vähemmän vaivamattomaksi.

Kopiikirja 1885–1893

Aikakauðessa 1885–1893 kainulaiset ilmestythään vähä Kiistrannin suokkanapapinviran kopiikirjassa. Niinä harvoina kertoina ko heitä mainithaan, assii kysheessä oon kouluitten ruiðalaistamispolitiikka. Suokkanapapit raporteerathiin kohta joka vuosi provastile tahi stiftidireksuunille millä laila ruiðalaistaminen eðistyi Kiistrannissa. Rapporttiin jälkhiin ruiðalaistaminen eðistyy hitaasti, mutta olo ei ole toivotonta. Issoin estet oon se ette lapset ei puhuta ruiðaa kotona.¹⁷ Knut Martin Ihle oli pappina Kiistrannissa tällä aikakauðela.

Vuonna 1893 Ihle kirjottaa polittijamestarile ja kyssyy saattaako hän pittääät kontrollii isosta kokkousesta Kiistrannissa. Pappi kirjottaa ette saamelaiset kaksi kerttaa vuodessa kokkoonnuthaan

15 Lnr. 16, 3.13. 1882. Kopibok 1878–1885. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

16 Lnr. 24. Kallsbok, 94–95. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

17 Se lnr. 17, 14.9 1886; 3.8. 1887; 18.8. 1888; 10.9. 1889. Kopibok 1894–1908. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

kirkonalale, Johanneksen aikana ja Mikon päivän aikana syksylä. Sillon piðethään issoi häitä, usheen 4–5 häätä kerralla. Nämät isot kokkukset oon mar-kinannäköset. Pappi pölkkää sillä ko viinaa virttaa vaphaasti näissä ”niinsanottu isomessuissa”. Tästä noussee iso ”ihmisliiket” näihiin kokkousshiin. Papin mielestä siinä oon ”ennin osa päistynheitä, jokka remuthaan ja reuhastethaan” kirkonalala mikä pitäis olla rauhoitettu paikka. Pappi jatkaa ette saamelaiset oon jo kauvon pitänheet semmosii häitä Kiistrannissa. Lopuksi pappi kirjottaa ette jos polittija ei tule tarttumhaan kiini täähään ashiin, hän tullee otamhaan kontaktii Kirkkodepartementthiin.¹⁸

Sinä vuorokautena 1885–1893 se oon yllättävää ette pohjaset minoriteetit nävythään niin vähä papinviran kopiikirjoissa. Ensisti ruiðalaistamispolitiikan linjat selitethiin näinä vuosina usheila yhtheiskunnan aloila. Toishaalta kopiikirjat peilathaan kirkon hommaa joka komuunissa. Sentähden se oli yllättävä ette kopiikirjassa ei ollu tiettoo ruiðalaistamispolitiikasta. Mutta mie oletan sitte ette suokkanapappi Ihle, joka oli Kiistrannin pappina sinä vuosikautena, oli pääassiissa toleranttinen minoriteetile. Vaikka hän muutamissa dokumentiissa sanoo kuurttoovan ruiðalaistamistyötä, hän oli kuitenkin toleranttinen pappi saamelaisile ja kainulaisile.

Kopiikirja 1894–1908

Jens Otterbech tuli Kiistrannin suokkanapapiksi vuonna 1894. Hänen tunnethaan hänen minoriteetti- ja minoritettikielten työstä pohjasessa. Alussa mie oðotin ette kopiikirjoista löytäsin jälkkii hänen

18 Lnr. 16, 17.8. 1893. Kopibok 1878–1885. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

ideologiasta. Asukhaitten etnisyyttä ei ole kuitenkaan mainittu ei milhään laila siinä mitä hän oon jättäny kopiikirjhoin. Sanat ”kainu” ja ”lappi” löydythään tillaamisräkneskaapissa mikkä löydythään kaikissa kopiikirjoissa.¹⁹ Jälkkii etnisyydestä löytyy kansa vuosirapportiissa missä hän kirjottaa millä kielelä rippikoulunopetusta oon ollu Kiistrannissa.²⁰ Ero Otterbechin aijan kopiikirjoista verrattuna toishiin pappiin ennen häntä oon se ette hän ei raporteeraa millä laila ruiðalaistaminen eðistyy saamelaisten ja kainulaisten keskelä. Oliko tämä tietoista tahi sattumaa, ei siitä dokumentit sanota mithään.

Suokkanapappi Otterbech anttaa kuvan Kiistrannin herredstyryle isommiista kirkkopyhistä, johanneksenpäivästä ja mikkelinpäivästä. Hän kuvvaa olot muunlaihin ko suokkanapappi Ihle teki sen muutamppaa vuotta ennen. Piðot oon kyllä rauhalisemmat Otterbechin aikana, mutta kuitenkin löytyy interessanttissii ossii hänen kuvvauksessa verrattuna Ihlen raportthiin. Otterbech ei nimittäin mainitte etnisyyttä sanalakhaan hänen raporteeramisessa. Hän kirjottaa yleisesti päistynheistä miehistä jokka kiusathan paikalisväkkee ja heitä jokka haluthaan saada ehtoolista, ja rippikoululaissii, ko taas Ihle syyttää saamelaisväkkee. Otterbech pölkää kansa siitä mitä tapattuu ja pyyttää kovempaa vahtaamista isomppiin kirkkopyhhiin aikoina.²¹

Etnisyys näkkyy vähemmän kopiikirjoissa jälkhiin vuosisaðanvaihtelu. Kainunkieli erikoisesti

näkkyy vähemmän samhaan aikaan ette ruiðalastaminen eðistyy. Vuonna 1902 oon viimi kerta ko kainunkieltä mainithaan rippikoulutuksessa.²²

Vuonna 1900 Otterbech ehðotti ette kainulaiset lapset tultais rippikoulutukseen Lemmijoven kapelliin joka kolmas vuosi²³, mutta suokkanapappin arkiivista ei näje oonko Otterbechin ehðotusta seurattu ko hän jätti komuunin vuotta jälkhiin. Rippikoululaiset saathiin jatkuuvasti opetusta saameksi Kiistrannissa jälkhiin vuotta 1902. Se ei kuitenkaan merkittit sitä ette kainunkieli opetuskielenä hävvi kokonhaansa Kiistrannissa. sillä koulustyyrin arkiivista tullee esile ette pyssyjokilaiset vaatithaan rippikoulutusta kainuksi. Kopiikirjoista kansa näkkee ette kainun- ja saamenkielissii oppikirjoi löytyy tillaus- ja inventaarilistoissa.

«Kopiikirjasta 1894–1908» löytyy vuonna 1907 interessanttinen tieto. Kiistrannin misuuniforeeninki lähätti vuosiraportin Tromssan missuuniforeeningile missä kirjetethaan foreeningin työstä komuunissa. Suokkanapappi kirjottaa ette «Tarttemako vielä misuunityötä: Kyllä: Hyvä ruiðankielisten kesken. Saamelaisten kesken melkkeen = 0: Estheitä: Intoleransi: hithaus.»²⁴ Saamelaiset ei siis kuurtonheet misuunii. Foreeninki olettaa ette syy siiheen oli intoleransi ja hithaus saamelaisväjelä. Toinen syy kuitenkin siiheen saattaa olla lestaadilaisuus. Lestaadilaiset nimittäin ei tehðä misuunityötä. Vaikka dokumentti ei mainittekhaan lestaadilaisuutta, sen ideologia oon kuitenkin saattanu

19 Se lnr. 17, 28.6. 1898. Kopibok 1894–1908. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv Statsarkivet i Tromsø.

20 Se lnr. 17, 5.1. 1899. Kopibok 1894–1908. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

21 Lnr. 17, 28.6. 1899. Kopibok 1894–1908. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

22 Lnr. 5, formannskapet 1900. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

23 Lnr. 5, formannskapet 1900. Kistrand kommunearkiv. Statsarkivet i Tromsø.

24 Lnr. 17, 23.01. 1907. Kopibok 1894–1908. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

levviit kansa muile ihmisile ko vain uskovaisile. Ei kainulaissiikkaan mainita vuosiraportissa.

Kopiikirja 1908–1920

Jälkhiin ko Pyssyjojen kapellin olthiin rakennettu vuonna 1908, tulkittaminen Pyssyjoessa oon se assii mitä pääassiiisesti liitethään etnishiin minori-teethiin. Kopiikirjasta huomaa kaksi merkitteevää pappii saamlais- ja kainulaiskysymyksissä: Peter Kornelius Astrup ja Johan Beronka.

Vuonna 1912 Peter Kornelius Astrup saapi pap-piviran Kiistrantheiin. Hän oli ennen sitä ollu pap-pina Kaarasjoessa, ja hän saattoi saamenkieltä. Se näyttää siltä ette kainunkieltä jumalanpalveluksissa käytethiin vähemmän hänen virkaaikana Kiistran-nissa. Hänen viimisestä virkavuodesta Kiistrannissa löytyy interessanttinen kuvvaus Kiistrannin komu-unista ja sen väjestä missä hän verotussekretäärile selittää papintalon tienastista. Hän kuvvaa näin 6. osassa:

Komuuni oon velkkaantunu ja köyhyysbudsetti oon iso. Issoin osa väjestä oon athetaissa oloissa. Monet asuthaan laattiittomiissa maakammiissa, ja usheen ei talotkhaan ole paremmassa asuma-tilassa. Tämä koskee erittäin lappalaista ossaa väjestä. Kainulaiset jotka kans puhuthaan lappii, jaksethaan paremmin. Täydet miehet ymmäret-hään ruiðaa.²⁵

Tämmänen kuvvaus väjestä herättää assosiasuunii köyhistä, ei-siviliseeratuista, ja raukkamaisista ihmisistä. Oon kuitenkin pakko ottaat huomion sii-heen missä kontekstissa kuvvauksen oon kirjotettu.

25 Lnr. 17, 23.9. 1914. Kopibok 1908–1920. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

Se ei näytä mitä suokkanapappi oikkeesthaan ajat-tellee komuunista ja sen väjestä, mutta sen meininki oon vaikuttaa verotusauttorittii. Suokkanapappi halluu nimittäin saaða halvempaa verroo papin-talole. Sillä hän kuvvaa olloi niin negatiivisesti ko mahdollista oon. Hän kuvvaa kansa muita komuu-nin olloi problemaatiseksi.

Toinen pappi, Johan Beronka/Perunka oli syn-tynty kainunsukuisessa Vesisaaren perheessä, ja saattoi sekä saamee ette kainuu.²⁶ Vuonna 1919 hän kirjottaa statistisheen Centralbureauhuon siitä millä laila väjen alkupörän pitäis kirjottaa statis-tisissa tutkimuksissa. Näin hän näyttää ette pappi oon yksi heistä jotka defineerathan väjen alkupör-rää. Preevissä hän kyssyy ensisti pitäiskö Lemmijoven ja Porsangin ihmissii sannoot «lappalaisiksi tahi kainulaisiksi». Hän itte oon sanonu heitä Kainulais-lappalaisiksi. Hänen toinen kysymys koskee usheita kauppa- ja tillausmiehii Lemmijovesta ja Pyssyjo-vesta joitten alkupörä oon lappalainen tahi kainulai-nen, mutta jotka oon ruiðalaistunheet. Hän halluu tiettää oonko het ja heiðän lapset lappalaiset, kain-ulaiset tahi ruiðalaiset.²⁷ Silloisessa yhtheiskunnassa ihmisten etnisyyys tuli ulkopuolelta, jotaki mikä oli probleemaatista Perungale. Etnisyyðen, roðun tahi nasunaaliteetin liitethiin usheen siiheen kielheen mitä väki puhui. Perunka näkkee luultavasti proble-emii alkupöräisproblematiikassa ja kielivaihtelussa. Nykyisin oon itteidentifikasuuni pohjana tämmäi-sissä tutkimuksissa. Sen lisäksi oon sana etnisyyys uusi termi minkä ymmärrethään kombinasuuniksi erilaisten inhimilisten oloista ja faktoriista, ja eikä

26 Lnr. 24. Kallsbok: 102–103. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

27 Lnr. 17, 3.2. 1919. Kopibok 1908–1920. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

tyhä jotaki mitä oon liitetty ihmisjoukkhoin ja kielhiin.

Entisista kopiikirjoista huomaa ette tilahtiin vähä kirjoi kainuksi jälkhiin vuosisađanvaihteluu. Vuonna 1919 Johan Beronka tilaisi 20 kainunruiđankielistä raamattuhistorian kirjaa kainunkielisile rippikoululaisile Finnefondin kassanhoitajaalta.²⁸ Tästä näkkee ette kainunkieltä käytethiin rippikoulutuksessa niinä aikoina. Historiantutkijat Eriksen & Niemi kirjotethaan ette se oli juuri sitä ette Perunka hyväksyi ruiđalaistamisen, mutta hän oli vasthaan sitä ette se oli pakolista.²⁹ Perunka oli kuitenkin niin vähä aikkaa Porsangissa ette hän ei kerinny leimamaan komuunii.

Perungala oli kans interessii minoriteettitutkimuksessa, mitä näkkee hänen preevistä Tromssan akadeemin Komiteale. Hän lähättää preevin sillä ko hänelä ei ole mahđolista tulla Tromsshaan. Hän kirjottaa preevissä ette Pohjas-Ruiđa soppii parhain saamelaistutkimukshiin sillä ko 2/3 osa saamelaisista asuthaan sielä. Hänen mielestä tutkimus sekä saamen ette kainun kielestä oon merkittevä sillä se oon tärkkee tutkiit niitä saamen ja kainun dialektii ennen ko hävithään. Hän mainittee kansa rektori Qvigstadin joka Perungan mielestä oon yksi niistä parhaimmista lappologian autoriteetiista. Perunka ehđottaa ette perustettais oman professorinviran rektori Qvigstadile.³⁰ Perunka itte oli pioneeri kainun kielitutkimuksessa. Hän tutki m.m. Lemmijoven ja Pyssyjoven dialektii, mitä hän mainittee

28 Lnr. 17, 2.6. 1919. Kopibok 1908–1920. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

29 Eriksen & Niemi 1981: 123.

30 Lnr. 17, 25.6. 1919. Kopibok 1908–1920. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

«Kuttumuskirjassa».³¹ Hänen työ saamen ja kainunkielten eđestä antoi hänele jälkhiin probleemii.

Kopiikirja aikakauđesta 1920–27 oon kađonnu «Kiistrannin/Porsangin suokkanapapin arkiivista.» Se viimi kopiikirja aikakauđesta 1927–1934 ei ole pääassiilisesti lujettaava. Niiltä laiđoilta mikkä oon lujettaavat, löyttyy vähä tiettoo mitä saattaa liittää etnisyytheen. Ennimet assiit oon kirkkotulkitemisesta ilman tiettoo siitä miihiin kielheen oon tulkitettu.

4.2 Kirkon pölkö kainulaisista ja lestaadialaisuudesta: Preevijurnaalit 1843–1950

Preevijurnaaliista löyttyy melkkeen sama tieto ko se mitä löyttyy kopiikirjoista, sillä net oon liitnyheet toinen toisheen korrespondansina suokkanapapin ja toisten autoriteettiin ja muitten porvaritten välisenä. Kopiikirjoissa preevireferaatit oon tiukkhaamat ette ko preevijurnaaliissa. Lisäksi se oon riippuuva siitä millä laila ja kunka paljon joka ainua pappi oon valinnu refereeraamaan sisäletulleviista preeviistä preevijurnaalhiin. Niissä saattaa kuitenkin olla tärkkeetä infoota laista ja määräyksistä. «Kiistrannin/Porsangin suokkanapapinviran arkiivista» löyttyy preevijurnaali aikakauđesta 1943–1950. Osa siitä vanhemmasta materiaalista oon kuitenkin pilissä. Ennin osa niistä preevijurnaalin preeviistä miitä saattaa liittää etnisyytheen, oon räkinkkii ja tulkkipalkan maksamisesta Kiistrannin komuunin kapelliin kirkkotulkiile.

Vuodesta 1903 löyttyy interessanttinen tieto «Preevijurnaalista 1891–1904». Suokkanapappi oon saannu pyynnön Tromssan pispalta joka antaa tietoinstruksii kainunkielestä Finmarkun amtin

31 Lnr. 24. Kallsbok: 103. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

papiile. Hän tieðottaa ette «jos sitä vieläki saattaa olettaat välttämättömäksi, ette semmosta velvolisuutta vaatittais, likimääräisesti kunka monta kainunkielistä perhettä assuu pappikunnassa, ja kunka monele saattaa puhhuut ruiðaa ja kunka monta ymmärettäis sitä.»³² Vaikka Pyssyjoki oli yksi niistä sentraalisista Finmarkun kainulaispaikoista, vain yksi pappi 1900-luvula saattoi kainuu, nimittäin Johan Beronka/Perunka.

Preevijurnaalisissa vuodesta 1907 oon pari assiita miitä saattaa liittää kielheen. Ensi assiissa pispa kirjottaa ette departtemntti seuraa dosentti dr. K. Nilsenin ymmärrystä sanomisesta «alas kuolemanvaltakunthaan». Sitä sanomista käytethään saamenkielisissä jumalanpalveluksissa ja uskonnolissessa opetuksessa. Saameksi se oon: ”Vuolas manai jabmi aibmui”³³ Preevijurnaalista näkkee kans ette pispa oon lähätäny preevin kainunkielestä. Sanominen kainuksi merkittee: «Astui kuolemanvaltakunthaan/tuonelaan». Parenteesistä lukkee ette assii koskee liturgihaan ko kainunkieltä käytethään siinä.³⁴ Vaikka sitä sanomista nykyisin kattothaan suomenkieliseksi uskonnoliseksi sanomiseksi, 1900-luvula ymmärrethiin suomen ja kainun kielen samaksi kieleksi.

Kahðen mailmansoðan välisenä aikana pispa lähättää erikoisen preevin Kiistrannin suokkanapapile. Preevin sisälyksestä mie oletan ette samalaiset preevit oon kans lähättänheet toisile papiile Pohjas-Ruiðhaan vuonna 1930. Preevin pohjana

32 Lnr. 19, sak 24 1903. Brevjournal 1891–1904. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

33 Lnr. 19, sak 29 1907 Brevjournal 1904–1911. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

34 Lnr. 19, sak 51 1907. Brevjournal 1904–1911. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

oon kiertopreevi lestaadialaisuðesta. Pispa kirjottaa:

Painotan ette siinä oon jonkuverran nasunaalista rajapsykologista merkitystä ette l. [lestaadialaisila] säilyy heiðän luottamus ruiðan kirkkhoon. Neuvon 1. opiskelemaan lestaadialaisuutta 2. ottamhaan selvän l [lestaadialaisten] kovasta uskonnolisesta vallasta heiðän oman seurakunnan yli, heiðän primitiivisestä kulttuuritaustasta, 3. kattelemhaan l. [lestaadialaisii] lapsiksi «mutta ei suuttuut heiðän ahðasmielisyyðestä». Olla heiðän kansa uskon yhtheisissä oloissa.³⁵

Tämä preevi oon interessantinen monesta syystä. Siinä oon etnistä ja kulttuurista puolta samhaan aikaan ko se neuvottaa vallan käyttöä ja kontrollii. Kiertopreevi mainittee selvästi Suomee. 1920-luvula oli sekä ruiðan ette ruottin autoriteetiilä pölkö siitä ette se mahdollisesti lestaadialaisten keskele saattoi olla suomennasunaalissii tendenssii. Niinä aikoina suomalaiset saarnamiehet kierelthiin koko Pohjaskalotin kylissä. Autoriteetit oletethiin ette saarnamiehet levitethiin nasunaalista ideologiaa seurakunnissa. Tutkimukset oon jälkhiin näyttänheet ette lestaadialaisuðessa ei ollu nasunaalissii tendenssii, vaikka ei siitä tieðetä varmasti mitä kokkouksissa puhuthiin. Kainulaiset tunnustethiin ette het olthiin ruiðalaiset porvarit ja painotethiin kuuliaisuuta ruiðan valtakunnale uskonto-opinnon puolesta.³⁶

Kiertopreevi kuvvaa lestaadialaisii ylönkatthe-

35 Lnr. 21, 8.2. 1930. Brevjournal 1927–1937. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

36 Blant annet Teemu Ryymins *De nordligste finner* (2003): 303.

lisela tavala. Preevistä lukkee siitä «primitiivisestä kulttuuritaustasta» mitä saattaa liittää saamelais- ja kainulaiskulttuurisiin. Sen lisäksi lestaadialaisii verrataan lapshiin ja kuvataan heitä persooniksi joilla ei ole valttia omasta psyykistä, ja se pillaa heitä aktiivisina aktööriinä.

Kiertopreevin neuvonatomisessa oon kans muuta vallankäyttöä ko vertaaminen lestaadi-alaisii lapshiin. Ensisti se neuvonantaminen oon kysettä kontrollista. Pispä neuvoo ette lestaadialaisii tutkittais. Toiseksi kruunun kirkon strategia oon hallita lestaadialaisii niin ette het ei huomata sitä: Kohdata heitä kruunukirkon ja lestaadialaisten yhteisessä areenassa. Samhaan aikaan ei papit pidetä kattoot heitä seriöösiseksi joukoksi, mutta kattoot heitä lapsiksi. Tällä tavala kruununkirkko halluu tehdä lestaadialaisuuden vaarattomaksi ja lestaadialaiset syrjäiseksi joukoksi.

Lestaadialaisuus ja mahdollinen suomen/kainun nasunaalismi olthiin Pohjas-Ruiðassa uhkauksii miitä autoriteetit erikoisesti pasathiin kahden mailmansoðanvälisenä aikana. Provastit ja pispat kirjotethiin erilaisista oloista, niin ko kielestä ja kirkon hommista, absolutismista ja moraalista. Näitten olloin kautta heilä oli mahdollisuus vahtiit niitä suokkanoita missä het käythiin.

4.3 Dokumentit mikkä koskethaan tulkittamista kainunkielele 1900–1950

Kirkkotulkittaminen saameksi panthiin etupuolele tulkittamista kainuksi 1800-luvula, ja siitä tuli konsekvenssii komuunin kainulaisile. Tämän diskrimineerauksen pohjana oli se ette kirkko tunsii ittensä olleevan vastuulinen saamen kansasta jota kattothiin alkupöräskansaksi jo 1800-luvula. Kiistrannissa ei tulkittu usheen kainuksi 1800-luvun lopussa.

Tämä muuttuu 1900-luvula, ko tarttethaan rakentaa uuden kapellin Porsangin öystärannale. Vuosisaaðanvaihtelun 1900-luvun Kiistrannin papit, niin ko Jens Otterbech, meinathiin ette oli tarpeelista saaða kapellin Pyssyjokheen. Hän argumenteerais sitä niin ette eihän Ryssämarkka ollukhaan ennää pääpaikka Kiistrannissa, se oli muuttunu Porsangin öystäpuolele, Kolviikin – Lemmijoven – Pyssyjoven välisele matkale. Hänen mielestä kapelli Pyssyjovessa tulis olemhaan tärkeekä kirkolisista, inhimilisistä ja sosiaalisista syistä.³⁷

Jälkhiin ko Pyssyjoven kapellin olthiin vihkinheet 18.3.1909, tulkittaminen oli tyhä saameksi. Kopiikirjoista näkkekä kuitenkin ette tulkittamista kainuksi kattothiin tarpeeliseksi.³⁸ Kainunkieliseltä J.A. Samueleniltä kysythiin vuonna 1910 ottaisko hän vashtraan Pyssyjoven kapellin tulkin ja lukkarin viran.³⁹ Hän ei ottanu virkkaa sillon, mutta usheita toissii ihmisiin käytethiin tulkinsijaisina jokka luultavasti olthiin saamenkielisiin.⁴⁰ Oli kuitenkin vaikkeekä löytät pyssyvvää kainunkielistä tulkkiin, ja sentähden seurakunta tuli kokhoon löytämähään vastausta siiheen kysymyksheen. Probleemistä puhuthiin siinä kokkousessa, ja yksimielisesti päätethiin ette komitea minkä johdattaaaja oli kirkon apulainen J. A. Samuelen, piti löytät tulkin Pyssyjoven kapellhiin. Väliaikana pidethiin käyttät

37 Lnr. 17, 11.03. 1902. Kopibok 1894–1908. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

38 Lnr. 17, 11.4. 1910. Kopibok 1908–1920. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

39 Lnr. 17, 10.6. 1910. Kopibok 1908–1920. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

40 For eksempel Lnr. 17, 23.8. 1911. Kopibok 1908–1920. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

toistaista tulkki Pyssyjoessa.⁴¹ Vuoden loppupuolella Pyssyjoen kapellin tulkin- ja lukkarinviran annettiin toimiivale tulkile/lukkarile, opettaaja Olsenile Pyssyjoesta.⁴² Dokumentit ei muistela mihään siitä tulkitti ko hän saameksi tahi kainuksi, mutta oletan ette tulkittaminen oli saameksi, sillä ei ennää vaatittu ette opettaajat osathiin kainunkieltä Kiistrannissa.

Vuosina 1912–13 se näyttää siltä ette ei käytetty ei saamen eikä kainun tulkki Pyssyjoen kapelissa jälkhiin ko koulun opettaaja Olsen jätti tulkin viran. Niinä aikoina Peter Kornelius Astrup oli suokkanapappi Kiistrannissa. «Kiistrannin/Porsangin suokkanapapinviran arkiivin» kopiikirjoista näkkee ette hän valitti käyttäät tyhä saamenkieltä Pyssyjoessaki.⁴³ Yhdessä preevissä pispale hän muistelee ette hän oon ollu pappina Kaarasjoessa missä hänelä oli pakko käyttäät saamee sekä kirkossa ette vapaa-aikana. Kiistrannissa ennimmät täydet ihmiset ymmärrethään ruidaa. Hän kirjottaa vielä ette hän käyttäät tulkki jumalanpalveluksissa, mutta lissää ette «Niissä toisissa kahdessa kirkossa minula oon pakko käyttäät pääassiissa lapinkieltä. Väki oon kainunkieline, mutta se ymmärtää kyllä lapinkieltä hyvin.»⁴⁴ Tämä merkittee sitä ette Lemmijovessa ja Pyssyjoessa jumalanpalveluksen tulkittaminen oli saameksi. Vuoden 1912 loppuosassa J. A. Samuelson III hakkee tulkin/lukkarin viran

41 Lnr. 17, 25.8. 1911. Kopibok 1908–1920. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

42 Lnr. 17, 9.12. 1911. Kopibok 1908–1920. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

43 Se lnr. 17, 27.3. 1912. Kopibok 1908–1920. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

44 Lnr. 17, 13.9. 1913. Kopibok 1908–1920. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

Pyssyjoesta.⁴⁵ Pispale hyväksyy hänen tulkiksi,⁴⁶ ja hän alkoi Pyssyjoen tulkiksi/lukkariksi vuonna 1913. Entiset dokumentit J. A. Samuelsonin Treetistä näytethään ette hänen kieli oli kainu ja ette hän ei halunnu tulkita saameksi. Siitä saattaa sitte konkludeerata ette tulkittaminen oli kainuksi vuodesta 1913 vuotehen 1948.

Kahtena vuonna, 1914–1916, Kiistranti oli ilman suokkanapappii. Vuonna 1916 Johan Beronka/Perunka otti papinviran. Nähtävästi hän oon käyttäny kainunkieltä sekä Lemmijovessa ette Pyssyjoessa. Yhdessä «Kiistrannin/Porsangin suokkanapapinviran kopiikirjoissa» hän tiedottaa ette hänelä oon ollu jumalanpalveluksii Lemmijovessa ja Pyssyjoessa. Hän jatkaa ette «L. joessa kaksi kertaa raamatunl. Suokkanapappi.»⁴⁷ Mie ymmärrän tämän niin ette Perungala oli raamatunlukemista kaksi kertaa Lemmijovessa. Toisin sanottu kainuu käytettiin kansa Lemmijovessa. Ja vieläki jälkhiin ko Perunka jätti Kiistrannin, tulkittaminen jatkoi Lemmijovessa. «Preevijurnaalista 1911–1927» lukee ette Lemmijoen lukkari ehđotti ette pitäisi tulkita kainuksi sillä ko ei yksikhään saamenkielisestä väjestä tule kirkkoon.⁴⁸ Mutta tulkithiinko niin ko lukkari ehđotti, siitä dokumentit ei sanota mihään.

Hammerfestin provastikunnan visitaasi-protokollasta vuosista 1896–1936 tullee esile ette vuonna 1920 suokkanapappi Johan Perunka tulkitti provas-

45 Lnr. 20, 3.11. 1912. Brevjournal 1911–1927. Kistrand/Porsanger sokneprestembete,

46 Lnr. 20, 23.12. 1912. Brevjournal 1911–1927. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

47 Lnr. 17, 4.7. 1916. Kopibok 1908–1920. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

48 Lnr. 20, 14.11. 1923. Brevjournal 1911–1927. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

tivisaasijumalanpalveluksen kainuksi Pyssyjoen kapellissa.⁴⁹ Mie oletan ette niinä harvoina kertoina ko tulkitethiin kainuksi se oli kiini papista ja mitä hän tykkäis ruiðalaistamispolitiikasta. Suokkanala ei ollu pakko tulkita kainuksi, mutta sentähðen ko Perunka oli kainunkielinen hän valitti käyttäät kainuu Pyssyjoessa, niin ko Provastivisaasinprotokolla selittää.⁵⁰

«Preevijurnaalista 1927–937» löytyy preevi pispalta missä hän muistuttaa departementin neuvotusta. Referaatti sanoo ette ei piðä ennää panna uussii kainunkielissii kirkkotulkii virkhaan. Pispanttaa luvan Kiistrannin suokkanapapile jatkaat tulkittemista kainuksi saamenkielen sijana Pyssyjoessa ko se oon tarpheelista. Hän neuvoo kansa ette tulkitettais kainuksi saamen sijana Lemmijovessa ko kirkossa oon paljon kainunkielissii.⁵¹ Tästä näkkee ette luultavasti tulkitethiin kainuksi Lemmijovessa joskus jälkhiin 1892.

«Kiistrannin/Porsangin suokkanapapinviran arkiivista» löytyy interessantista tiettoo. J. A. Samuelsenii III (Treetii) kunnioitethiin nimittäin jälkhiin hänen kuolemaa vuonna 1948 pitkestä työstä Kiistrannin seurakunnassa.⁵² Vuonna 1950 kirkkotulkin virka olli assiina Kiistrannin seurakunnassa. Suokkanapappi Elvenes lähättää paperit ja olokuvauksen Hammerfestin provastile. Myötäpreevistä tullee esile ette jälkhiin ko J. A. Samuelsen Treeti kuoli, ei ole ennää tulkittu Pyssyjoessa ja Pillavuo-

49 Lnr. 20, 14.11. 1923. Brevjournal 1911–1927. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

50 Lnr. 33, Kistrand kommune 1920. *Visitasprotokol for Hammerfest prosti* 1896–1936. Statsarkivet i Tromsø.

51 Lnr. 21, 29.4. 1931. Brevjournal 1927–1937. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

52 Lnr. 3, korrespondanse og saksdokumenter 1948. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

nossa, mutta nämät kirkot tarttethaan tulkii.⁵³

Erikoista näissä tulkittemisassiissa Kiistrannin komuunin kirkoissa oon se ette usheimitten ei mainita mitä kieltä tulkitteminen koskee. Luultavasti se oli selvä silloisile ihmisile komuuninhallituksessa ja kirkossa mistä kielestä oli kysetä. Nykyaikaisele ihmisele joka ei tunne Kiistrannin olloi, se ei olleeva konteksuaalinen tieto saattaa luoða sekkaanusta ja väärinymmärrystä. Siinä mainitussa preevissä minkä lähätethiin vuonna 1950, mainithaan suomen (kainun) kieltä vain kerran parenteesissa. Samassa myötäpreevissä missä J. A. Samuelsenii Treetii mainithaan, suokkanapappi kirjottaa ette Kiistrannissa ruiðalaistaminen oon jo tullu niin kauvas ette ei ole ennää tarpheelista anttaat virkaa uudele tulkile jälkhiin ko opettaaja J. Arild oon jättäny viran vuonna 1949. Minun mielestä hän puhhuu sekä kainuksi ette saameksi tulkittemisesta sillä ko päätetytten assiitten «Otheesta/Utskrift» lukkee: «Instruksin ehðotus: Kirkkotulkit piðethään olla paikala kaikissa ordinaarisissa jumalanpalveluksissa. Het käänneþhään lukutekstit ja saarnan saameksi (Pyssyjoessa ja Lemmijovessa maðholisesti suomeksi)». Lemmijovessa tulkitteminen loppui 1920-luvula, suokkanapapin mielestä se oli hopulinen päätös, sillä sielä oon vieläki vanhemmanpuolen ihmissii jotka ei ymmärretä ruiðaa. Ehðotethaan ette tulkitethaan 4 kerttaa vuodeessa viisi vuotta kokkeiluna. Jos tullee vanhemmanpuolissii ihmissii näihiin jumalanpalvelukshiin, sitte saattaa lisätä tulkittemismäärää, mutta jos ei tule ihmissii, tulkitteminen tulle ikuisesti jäämhään

53 Lnr. 4, korrespondanse og saksdokumenter 1950. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

poijes.⁵⁴ Tämän ehdotuksen hyväksyttiin seurakuntaraatissa.

4.4 Etniset olot kirkon kuttumuskirjoissa

Kuttumuskirjoissa on nähtävästi vähä tietto seurakunnan etnisistä oloista, vaikka mie etukätteen oli odottanu ette papit olisi kuvanheet kielistä ja etnistä olloo paremmin kuttumuskirjoissa. Kuttumuskirjoissa on tietto kirkosta ja inventaarista, papinkartanoista, kirkolisista maaominaisuuksista ja muista rahasta kirkole ja virale, kirkolisista legaa-tiista tahi lahjoista, kirkonmaista jne. Kuttumuskirjoissa on kansa tietto papiista, heidän viran elämänhistoriasta ja kokemuksista.⁵⁵ Kiistrannin/Porsangin papinviran arkiivissa löytyy kolme tietto minuriteetiista, ensimmäinen vuodsta 1866, toinen vuodesta 1900 ja se viimeinen vuodesta 1904.

Net kaksi ensimmäistä dokumenttii liitythään toinen toisheen sillä tavala ette niissä on tietto väjenmäärästä minkä on jaettu etnisiin joukkoin. Tieto on vuodesta 1866 ko Kaarasjoki oli osa Kiistrannin papinvirasta. Väjenmäärän olthiin jaettu tällä tavala: 60 ruiðalaista, 366 kainulaista ja 624 saamelaista. Kokonhaansa Kiistrannin suokkanassa on 1050 ihmistä. Kaarasjovessa asui 4 ruiðalaista, 8 kainulaista ja 576 saamelaista, ja koko Kaarasjovessa oli 588 ihmistä. Koko papinviranalala oli 64 ruiðalaista, 374 kainulaista ja 1200 saamelaista. Tämä tieto on 1865 vuoden väjenlukemisesta.⁵⁶ Näköisesti ihmismäärä vaihtelee jotaki suokkana-papin arkiivista viralisheen väjenlukemisheen. 1865

54 Lnr. 4, korrespondanse og saksdokumenter 1950. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

55 Bjerås 1997: 28.

56 Lnr. 24. Kallsbok: 9. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

vuoden väjenlukeminen näyttää ette Kiistrannin komuunissa oli kokonhaansa 1637 ihmistä.⁵⁷ Tässä taphauksessa variasuunit on hyvin isot, ja syy siiheen saattaa olla se ette Registreeraussentraalin tieðoista ei näje erroo olisko asumastaattus tuntematon, assuuva, toistaiseksi assuuva ja poissaoll-leeva.

Toisen tieðon on Jens Otterbech allekirjot-tanu. Hän kirjottaa ette väjenlukeminen vuodesta 1920 näyttää ette Kistrannin suokkanassa on 1925 ihmistä. Hän kirjottaa vielä ette «Nasunaaliteet-timäärät on melkeen näin: 1000 lappalaista, 800 kainulaista, rästi ruiðalaisii.»⁵⁸ Verrattuna väjenlu-kemisheen vuodesta 1865 kainulaisosa oli noussu laajasti verrattuna saamelaisoshaan. Vuonna 1865 kolmas osa väjestä oli kainulaissii, ko taas vuonna 1900 melkeen puolet olthiin kainulaissii. Tämä tieto on erikoinen sillä Kiistrannin komuunhiin siirtyi vähä uussii kainulaissii Suomesta ja Pohjas-Ruottista 1800-luvun loppuossa. Saamelaisväki ei kasunnu yhtä nopeesti ko kainulais- ja ruiðalais-väki. Syyntöytäminen täähään vaattii tärkeempää tutkimusta.

Se viimi dokumentti on pappiin kainunkielise-stä tieðosta. Pappi on refereerannu koko resolu-suunin kuttumuskirjaan:

Päivänä 2. novbr. 1904 HM. kuninkas on päättäny:

1. Ette armolisesti määrähään, ette se velvolisuus saaða tietto kainunkielestä, mikä kkl. reso-lusuuni päivästä 4. juulikuuta 1859 määrää, ja mikä koskee Öystäfinmarkun ja Vestäfinmar-

57 *Folketellinga 1865*, Innledning.

58 Lnr. 24. Kallsbok: 10. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

kun suokkanapappii, Yykeän suokkanapappii ja Tromssan Stiftin stiftikapellaanii, tästä saakka ei enää koske Taanan suokkanapapinvirkkaa ja stiftikapellaanin virkkaa.

2. Ette kirkko- ja opetusdeparttementin armolisesti oikeutethaan määrämhään niile toisile mainituile viroile, ette sen voimassa olleevan velvolisuuđen vähennettäis niin ette vain sen verran kielentaittoo olis ette saatettais esittää yhdhen lukutekstin ymmärrettävälä kielelä tahi pyhittäis kokonhaansa pois, juuri heti ko oletethaan ette se ei tapatu niin ette se häiritäis papin seurakunnalista tekkoo.⁵⁹

Kiistrannin suokkanapappi ymmärsi sen resoluusunin kovin tärkeeksi, sentähden hän oon kirjoitanu sen kuttumuskirjhaan. Resoluusunista näkkee selvästi kunka kainunkielen rajotethiin kielialoila. Jos kattoma kainunkielisten tekstiin määrää, se vähennee Kiistrannin komuunin arkiivissa jälkhiin ko Otterbech heitti vuonna 1902, ja Bolstad tuli suokkanapapiksi. Resoluusuuuni näyttää ette kainunkielestä tiettoo suokkanapapiilta ei enää vaatittu. Ymmärretävä esitysikieli riitti.

4.5 Pispan visitaasi Kiistrannissa 1930: Spionaasi tahi inspeksuuni?

Pispan- ja provastinvisitaasiprotokollissa oon raportit komuunin oloista ko provasti tahi pispa käyttöihin visitaasi suokkanassa. Visitaasi kesti usheen monta päivää siitä syystä ette heilä oli usheita hommii komuuniissa. Ensisti heilä oli jumalanpalvelus kaikissa suokkanan kirkoissa ja kapelliissa. Sitte het tarkastethiin koululapset ja heidän tiedot erilaisissa

59 Lnr. 24. Kallsbok: 160. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

koulun disipliiniissä. Visitaasi ei ollu vain hengelistä, mutta het tarkastethiin kansa seurakunnan ominaisuutta ja rakennuksii. Olot kirjojethiin protokollhaan missä oli tarkkaa tiettoo seurakunnasta. Hammerfestin provastikunnan visitaasiprotokolla vuosilta 1896–1936 ja vuodelta 1930 oon erikoisesti interessanttinen tälle prosektille.

Ensisti visitaasiprotokollassa kuvathan kirkkoliset olot. Tapa millä oon kuvattu, ei erroo siitä kuvvauksesta mitä toisissa Vesta-Finmarkun suokkanissa oon. Rapportti näyttää ette kirkon elämä oon se parhain osa Pyssyjoessa, missä ytheisyys, vaatimattomuus ja rehelisyys oon näkkyvää, missä kirkko- ja ehtoolisväki oon epätavalisesti iso vaikka tiettömmät matkat oon pitket ja sielä oon hyvin pikku kaaja. Heikkoin osa pispan mielestä näyttää olleevan Lemmijoven ala erikoisesti tienrakentamisen jälkhiin. Hän kirjottaa ette Lemmijoven alala juopottelu, fästit ja varastaminen oon noussu dramaattisesti. Kirkolisesti se ala ei kuitenkaan ole se huonoin.⁶⁰

Kirkolisen kuvvauksen pörästä tullee se interessantin osa raportista. Siinä painotethaan kielisii ja etnissii olloi Kiistrannin komuunissa. Tämä herättää huomiota sillä visitaasiprotokollassa ei tarkasteta Vesta-Finmarkun muita suokkanoita tällä tavala. Eikä olhenkhaan painotettu etnissii ja kielisii olloi niin kovin entisissä visitaasiissa niin ko vuonna 1930. Oon kysettä sekä saamen ette kainun kielistä ja millä laila ruiðalaistaminen eðistyy. Vaikka ruiðalaistamista ei ajettukhaan niin kovin ko Pohjas-Tromssassa, autoriteetiile se oli kuitenkin tärkeetä tietää millä laila se eðistyi erilaisila kielialoila. Jos lujema pispan raportin salakontrollin

60 Lnr. 33, Kistrand kommune 1930. *Visitasprotokol for Hammerfest prosti* 1896–1936. Statsarkivet i Tromsø.

nävössä kielipolitiikan lisäksi, se selittää miksi näitä alan olloi painotettiin.

Ensisti raportissa pispä Eivind Berggrav kuvaa Kiistrannin lestaadialaisuuden. Kuvvaus itte ei ole huomiota herättävää sillä ko lestaadialaisuutta kattoihin rauhattomaksi faktoriksi Pohjas-Ruiðassa Koutukeinin-riiðassa saakka vuodesta 1852. Erikoista tällä kertaa on ette tässä raportissa on net komuunin tärkeimmät uskonnoliset johðottaajat mainittu. Mahðolisesti het olthiin salakontrollin alla:

Lestaadialaisila on melkkeen paljon valttua, ennitten Leipovuonossa, Pyssyjovent alala ja Lemmijovessa (ala- eikä yli-Lemmijovessa). Oon olemassa monta saarnaajaa: Kristian Olausen (johðattaava) Leipovuonossa, lukkari Johan Samuelson III/Treeti (lukkari P.jovessa), Per Andersen, Palossa (vähemmän merkitettävää). Entinen kiista lestaadialaisuunttiin välissä on vähenny viimi aikoina. Papin ja kirkon välit on hyvät.

Ruiðan kirkko ei olis alusta pitäñheet kattoot lestaadialaisuutta rauhattomaksi uskonnoliseksi suunnaksi kahðen mailmansoðan välisenä aikana sillä siitä oli tullu rauhalisempi suunta viimi viidenessäkymmenessä vuodessa. Sen lisäksi lestaadialaisuus ei olitteenäinen suunta vaikka muutamat fraksuunit, niin ko Suomen vanhaat lestaadialaiset, on rakanheet omat rukkoustalot. Lestaadialaiset kuuluthaan lutherian kruununkirkkoon sekä Ruottissa, Suomessa ette Ruiðassa. Kuitenki papit ja heidän päälüköt valithaan salakontrolleerata tätä suunttaa argussilmilä. Kirkon pölkö ei kuitenkaan lähteny lestaadialaisten karakterista, mutta kruunun turvalisuudesta. Kiini alusta saakka lestaadialaisila ja heidän johðattaajila on ollu jatkuuvat kontaktit

Suomheen ja suomalaishiin saarnamiehiin, ja se nosti rauhattomuuden tunnetta ruiðan autoriteetille. Tämä on varmasti yksi niistä ruiðan autoriteettiin rauhattomuuden syistä kahðen mailmaansoðan välisenä aikana.

Muut erikoiset olot visistaasiraportissa vuodesta 1930 on kieliolot. Protokolla kuvaa nimittäin kieliolot tarkkhaasti joka ainuasta Kiistrannin kylästä:

Kielelisesti Porsanki on kovin jaettu. Parhaan kuvan saapi jos vettää linjan Kiksiniemestä (Hesteniemestä) Rautusniemheen. Se mikä on tämän linjan sisäpuolela, on ennitten kainu (Skuvanvaara kuitenkin lappi), se mikä on ulkopuolela on ennitten lappi (Korpivuono kuitenkin kainu). Niissä erilaisissa kylissä olot on näin: Keisi ja Prännä ja Kenttä: kotikieli kokonhaansa lappi, ruiðaa ei ymmärretä erityisesti hyvin. Pyssyjoki: kotikieli kokonhaansa **kainu**, ruiðaa ei ymmärretä erityisesti hyvin.

Lemmijoki: kotikieli – harvat poikkeukset – **kainu**, mutta ruiðaa ymmärrethään melkkeen hyvin, poikkeukset on vanhemmanpuoliset (nuoin 30–40 henkkee). Ruiða on eðistymässä, kuuden osan koulu syystä, **internaatti**, (20 vuotta) ja tietrafikki.

Rautusniemi (haja-asutus ja vähä) lappi.

Kolviiki-Pillavuono: kotikieli **kainu**, **ruiða selvästi eðistymässä**.

Kiistranti (S. ja U.): kotikieli usheila kotipaikasasyntynheilä **lappi**, mutta kaikin ymmärrethään ruiðaa.

Leipovuono – Smervuono: samoten.⁶¹

61 Lnr. 33, Kistrand kommune 1930. *Visitasprotokol for Hammerfest prosti* 1896–1936. Statsarkivet i Tromsø.

Niin ko otheesta näkkee, internaattikoulu oli pispale tärkkee osa kielityöstä. Rapportin loppupäässä pispala oon kommentaari minkä oon pakko panna merkkhiin. Se näyttää ette kirkko oon ollu myötä kahden soðanvälisenä aikana salasesti kontroллеera-massa kainulaissii.

(Tämän otheen oon kirjetettu jälkhiin ko oon puhuttu opettaajin, papin, kaupiamiehen, lensmannin kansa).

Ruiða eðistymässä joka paikkassa, huonoin Pysyjolessa. Kainulainen nasjuunalismi ei ole olemassa. Suomalaista agitasuunii ei ole ollu.⁶²

Historiantutkijjat Niemi ja Eriksen kirjetethaan ette pispala Eivind Berggrav oli myötä salakontrolleramassa kainulaismiljoitit jo 1920-luvun lopussa. Nämät tutkijjat kirjetethaan ette tehthiin laajan salakontrollerausverkon Tromsshaan ja Finmarkkhuun. Pispala mobiliseraais pappii tiedottamaan mahdollista eppäilyttävää kainun miljoitit. Hän sai kouludirektöörin ja fylkinmannin kautta opettaajita ja lensmannii salakontrolleramhaan kainulaissii ja joskus vieläki saamelaissii. Se salakontrolli oli kansa tarkotettu lestaadialaista suuntaa vasthaan.⁶³

Visitaasiprotokolla Kiistrannista saattaa olla osa siitä salakontrollerauksesta mitä pispala olli aloitanu. Visitaasiprotokollista muista Vesta-Finmarkun komuuniista ei löydy sen tyyppistä detaljikuvvausta lokaalisista oloista.

Oletan ette syy siiheen ette Kiistrannin kainulaissii ei kattottu eppäilyttäväksi oli ette komuunila ei ollu ytheistä rajjaa Suomen kansa. Jos verttaama

62 Lnr. 33, Kistrand kommune 1930. *Visitasprotokol for Hammerfest prosti 1896–1936*. Statsarkivet i Tromsø.

63 Eriksen & Niemi 1981: 337.

Kiistrannin arkiivimateriaalii tutkimukshiin miitit oon tehty Pohjas-Tromssassa ja Vesisaaressa, näkkee ette kainulaissii, erikoisesti Yykeänperästä ja Vesisaaresta, kattothiin mahdolliseksi uhaksi.⁶⁴ Toishaalta kainun väki oon ollu stabiili kiini 1700-luvusta saakka, ko taas Pohjas-Tromssa ja Öystä-Finmarkku saathiin paljon vastamuuttaneita 1800-luvula. Heilä ja heidän jälkiläisilä oli paljon kontaktii Suomheen.

4.6 Norjalastumisesta näkömättömyyteen: Minoriteetit arkiiviissa 1933–1966

Säilytetyt korrespondansi- ja assiidokumentit yhteen vuosikauðesta 1809–1850 täytethään yhden arkiiviloovan. Tästä loovasta löytyy harvoi säilytetyi jälkkii komuunin etnisistä oloista. Vuosikauðen 1850–1933 dokumentit oon nähtävästi hävinheet. Kiistrannin/Porsangin suokkanapapin arkiivin viimi vuosikausi oon 1933–1966. Korrespondansista ja assiidokumentiista löytyy vähä tiettooa yhteen minoriteetiista ja etnisistä oloista. Pari interesantista dokumenttii löytyy kuitenkin 1930- ja 1950-luvuilta. Nämät dokumentit peilathan aikatyyppilistä minoriteettipolitiikkaa Pohjas-Ruiðassa.

1930-luvula Ruiðan Finnemisuuni teki tutkimuksen siitä kunka monta saamenkielistä lasta löytyi Finmarkussa sillä Ruiðan Finnemisuunila oli meininki rakentaa nuorten koulun (ungdomsskole) Finmarkkhuun saamelaisile lapsile. Nyt oon tärkkee olla tietolinen siitä ette «ungdomsskole» 1930-luvula ei ollu se sama mikä oon nykyisin. Luultavasti het lähätethiin preevin kaikile Finmarkun suokkanapapiile. Kiistrannin komuunissa opettaajat kirjetethiin statestikkaa vuosikauðessa

64 Feks Eriksen & Niemi 1981; Ryymin 2003.

1930–1935 missä olthiin kaikki lapset jotka olthiin rippikoululaisina Kiistrannin kirkossa, Pyssyjoen ja Lemmijoven kapelliissa ja vielä hetki jotka saathiin eksaamenin Lemmijoven kansakoulusta. Statetikasta löytyy tiettoi vanhimmitten nimistä, asuapaikasta ja mitä kieltä het puhuthaan. Statestikka oon laaja; siinä oon 14 laittaa tiettoo Kiistrannin komuunin koululaisista. Yhðessä listassa opettaaja oon ensisti selittäny sen nimityksen mitä hän oon käyttäny vanhimmitten kielestä ennen ko hän oon kirjottanu seuraavan kommentaarin: «Saamelainen nuorten koulu! Rakas, käske Ruiðan Finnemisuunin kuristaat sen ajatuksen!»⁶⁵ Usheet Kiistrannin opettaajista olthiin eppäilemättä kruunun ruiðalaistamispolitiikan puolela.

Tämä statestikka oon interessantinen sillä ko se ei ole kruunun tekkoo. Viralisissa statestikoissa oon kans tavalisesti tiettoo väjen etnisestä taustasta. Siitä saattaa kans spekuleraata oliko se suunniteltu samelaisnn nuorten koulu ainua motiivi tässä statestikassa, sillä kahðen mailmansoðan välisenä aikana minoriteettiä salakontrolleerathiin niin ko se entinen pisanvisaasiprotokolla olettaa. Tämä statestikka oon mahdollisesti saattanu olla tarpeelista saamen ja kainun väjen salakontrolleerauksessa sen systä ette siinä statestikassa olthiin kaikki kielet, ei tyhä saamenkieli. Siitä näkkee komuunin tulevaisuuden kieleliset olot. Luultavasti oon kans olheet samankaltaiset statestikat muissaki Finmarkun komuuniissa, mistä saapi jonkulaisen kuvan kielelistä oloista 1930-luvula.

Soðan aikana ja jälkhiin sottaa etnisyyttä harvoin mainithaan. Oletan ette saamen väjen ruiðalaistaminen loppui samhaan aikaan ko oletethiin ette

65 Lnr. 2, korrespondanse og saksdokumenter 1933–35. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

kainun väki oli ruiðalaistunu tahi ko heitä kattothiin saamelaisiksi. Toisalta valtakunta oli enämen kiini soðassa ja uudestirakentamisessa ette ko valtakunnan etnisten oloissa. Yksi interessanttinen dokumentti löytyy tästä arkiivista missä kaikki etniset elementit oon näkymättämmät. Dokumentti oon pressemellinki Pyssyjoen uudestirakentamisen kapellin vihkiimisesta vuonna 1958. Dokumentti muistelee Kiistrannin historiaa missä mainithaan ette vuonna 1719 rakennethiin ensimmäisen kirkon Kiistrantheiin. Mellingistä lukkee ette pyssyyvästi assuuva väki ole olemassa vain vuonon ulkopäässä niinä aikoina. Mellinki ei mainitte ette se pyssyyvästi assuuva väki oli merisaamelaista. Mellinki jatkaa mainittemala ette ensimmäinen pyssyyvästi assuuva ihminen tuli Pyssyjokheen nuoin 1750 ja Lemmijokheen nuoi 1785.⁶⁶ Pressemellinki ei mainitte mithään siitä ette ensimmäinen Pyssyjoen pyssyyvästi assuuva ihminen oli kainulainen. Vaikka Lemmijoven ensimmäinen asukas oliko ruiðalainen joka nai saamelaistyttären kansa, olthiin kuitenkin net toiset jotka tulthiin 1700-luvula kainulaiset. Nämät kaksi kyllää oon olheet niitä sentraalisempii kainulaisasumapaikkaalloi Pohjas-Ruiðassa. Pressemellinki oon yksi paljoista soðanjälkhisistä esimerkiistä missä etniset elementit ja minoriteettiin historiaan oon jätetty poijes.

66 Lnr. 5, korrespondanse og saksdokumenter 1957. Kistrand/Porsanger sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

KIERUAN SUOKKANAPAPINVIRAN ARKIIVI – SAAMELAISSII JA KAINULAISSII RAISIN SUOKKANASSA

Kieruan ittenäisenä suokkanana erotettiin Tromssan pappikunnasta vuonna 1776. Vuonna 1862 Kieruan jaettiin kolmeen osaan: Kierua oli pääsuokkana ja Raisi ja Naavuono oltiin aneksisuokkanat. Hiljasemin Raisi muutti nimen Nordreisaksi (Pohjasraisiksi) ja Naavuono oli osana Kieruan suokkanapapinvirasta kiini 1970-luvulle asti. Ensisti Naavuono tuli ittenäiseksi pappikunnaksi vuonna 1972, ja viisi vuotta hiljasemin, vuonna 1977, Raisin erotettiin Kieruasta.¹

Kieruan suokkanapappiviran arkiivissa löytyy korrespondanssia ja assiidokumenttia, preevijur-naali, kopiikirjoi, kuttumuskirjoi, räkneskaappii, syntymäregisterii, dokumenttia mikkä kuuluthaan kirkonmaihiin, kirkkorakennukshiin ja papin kartanoihiin. Niinen lisäksi tästä arkiivista löytyy dokumenttia mikkä kuuluthaan komuunin hoitthoon. Se ette suokkanapapin arkiivissa on komuunaalista arkiivimateriaali, saattaa olla hyötölistä tiettoa siinä suhteessa ko on kysettä pohjas-ruiðan komuuniin ja lokalihistorian tutkimisesta. Tämä

oon erittäin tärkeä sillä ko usheet komuuniarkiivit Tromssasta ja Finmarkusta kärsithiin kovin soðan alla.

5.1 Papin olot ruiðalaistamiseen, vastatulheishiin ja lestaadialaisuuteen: Kopiikirjat 1875–1920

«Kieruan suokkanapapinviran arkiivin» kopiikirjat oon vuosikauðesta 1751–1954, mutta niistä viluu yhteesä monta vuotta. Kiistrannin suokkanapapinviran arkiivista tuli esile ette komuunin pappiila oli interessii minoriteetiista ja lestaadialaisuudesta. Raisin kopiikirjoissaki oon semmonen interressi sentraalinen.

Kopiikirja 1875–1889

«Kopiikirjassa 1875–1889» oon usheita tillauksii kainunkielisistä ja saamenkielisistä uskonnolisista tekstiistä ja opetuskirjoista. Minoriteetit nävythään kansa assiissa missä persoonat tarvithaan attestii rippikoulusta, kasteesta tahi muista viralisista tieðoista. Etnisyyðen sanothaan jopa kainulaiseksi tahi tunturilappalaiseksi. Sielä löytyy kuitenkin pari

¹ Bjerås 2002: 3.

erikoista assiita mikkä koskethaan siirtynheissii kainulaissii.

Ensimmäisessä assiissa kirjottaa pappi Kristian Magelsen Tromssan provastile ja kuvvaa yhden Raisin perheen olloo. Hän muistelee ette pari oon tullu Raishiin Vesisaaresta muutampi vuosi aikkaa. Alkupörhäisesti het tulhaan Suomesta. Mies oon reisannu takasin Suomheen noutamhaan papinat-testii. Pappi eppäillee kuitenkin ette oonko se täysi tottuus. Pappi olettaa nimittäin ette mies oon oikeestaan jättäny vaimon, ja ette het ei ole naimissa. Sillä välillä vaimola oon pakko saada köyhänappuu heiðän kahðele lapsele. Pappi eppäile siitä ette tul-leekhoon mies takasin Ruiðhaan perheen tykö. Vaikka pappi oliki ennen eppäily siitä olthiinko het nainheet, hän kirjottaa kuitenkin hiljaisemin ette het käythiin vihilä Torniossa vuonna 1869.²

Toinen assii oon vielä erikoisempi. Suokkanapapin preevistä pispale tullee esile ette pappi oon freistannu auttaat Raisin kainulaista saamhaan tarpheelissii attestii. Kainulainen oli alkupöräisesti Suomesta ja haluisi naiða Raisin tyttären kansa. Hän ei ole saannu tarpheelissii attestii Suomesta, ja se oli estheenä avioliitole. Pappi kirjottaa lisäksi ette hän oon kontaktissa ruiðan-ruottin generaalikonsuulin kansa Helsingissä, mutta ei hänkhään lähätä attesttii Ruiðhaan. Pari ei pääse naimishiin, mutta het saaðhaan lapsii yhdessä. Pappi huomaa ette synnä siiheen ette kainulaispojale ei lähätetä attestii Ruiðhaan, häyttyy olla se ette mies oon karkuri. Hän oon karannu suomalais-ryssäläisen militääri-palveluksesta. Pappi muistelee vielä ette hän oon monta kerttaa puhunu kainulaispojan kansa joka oon halukas reissaamhaan Suomheen noutamhaan

2 Lnr. 2, 4.2. 1875. Kopibok 1875–1889. Skjervøy sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

attestii. Poika pölkkää kuitenkin konseskvensiista Suomessa. Pappi valittaa ette assii oon tullu selvimättömäksi.³

Kiistrannin arkiivimateriaaliista tuli esile ette ruiðan papit olthiin skeptiset lestaadilaisuutheen. Kieruan suokkanapappi vuonna 1875 oli kans skeptinen lestaadilaisuutheen. Hän kirjottaa provaastile ette tunturilappalainen oon usheen käyny hänen kylässä saarnaamassa lestaadilaisile. Hän muistelee vielä ette hän pari kerttaa oon ollu kimpussa liikheen kansa. Hän oon varoittanu niitä jotka ennen oon elänheet viinaelämässä ja nyt oon heränheet, heiðän hengelisestä olost. Pappi sanoo ette hän ei luota sitä liikettä tahi heitä jotka oon heränheet.⁴

Kolme vuotta jälkhiin, suokkanapappi Magelsen kirjottaa pitken selityksen provaastile lestaadilaisuudesta. Hän kirjottaa ette lestaadilaisuus oon leviny Raisin kainulaisväjessä hänen suokkanassa. Hän ei kirjota niistä liikheen etnisistä elementiistä, mutta mennee syväle lestaadilaisoppihin. Suokkanapappi oon kovin skeptinen liikheen «fanatismi-hiin», niin ko hän kuvvaa liikettä.⁵

Vuonna 1887 silloinen suokkanapappi Martin Olsen Lae ei ole yhtä skeptinen lestaadilaisuutheen ko hänen kollega Magelsen oli kymmenen vuotta ennen. Hän kirjottaa ette lestaadilaisliiket ei ole ennää niin fanattinen ko ennen. Uskovaiset oon kans rauhalisemmat kokkouksissa ko ennen.⁶ Samannäkönen tendensi oon kans Kiistrannin

3 Lnr. 2, 11.1. 1878. Kopibok 1875–1889. Skjervøy sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

4 Lnr. 2, 25.1. 1876. Kopibok 1875–1889. Skjervøy sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

5 Lnr. 2, 27.1. 1879. Kopibok 1875–1889. Skjervøy sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

6 Lnr. 2, 31.1. 1887. Kopibok 1875–1889. Skjervøy sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

1868
 Det Kainun Räkingska!
 om samut. Per Mattson Peders.
 1/2000 1/2 Parvi Koihi Naavuja — " 3° u
 " 1/2000 1/2 M. Jyryjä — " 3° u
 " 1/2000 1/2 Niemi Puroon Dalja — " 2° 1/2 u
 " 2/2000 1/2 Viikoa Jaakaja 6° 1/2 — " 2° 1/2 u
 " 1/2000 1/2 M. Kaver Jyryjä — " 2° 8° u
 " 1/2000 1/2 Viikoa Tuola Saadoja — " 2° 4° u
 = 5° 1/2 u
 Näin on sin Mattson Räkingska
 & hin on samut sin Kainun Räkingska
 joka on sinä daisessa Räkingska
 Per Mattson Peders
 Rodemestari
 Samuel Mikkelsen

Kainunkielinen
 räkinki vuodesta 1867.
 Dokumentin allekirjottaja
 on Samuel Mikkelsen
 joka toimi rodemestarina
 Kiistrannin komuunissa.
 Rodemestarila oli erilaissii
 komuunin tekemyksii niin
 ko veron ja muitten rahhoin
 sisäletuomista. Lnr. 27,
 fattistyyri 1868. Kiistrannin
 komuuniarkiivi.
 Kruununarkiivi
 Tromssassa.

komuunissa missä lestaadilaisuus tuoi murhetta ja
 epärauhaa papiile, mutta olot muuututhiin rauhem-
 maksi siitä jälkhiin.

«Kopiikirjassa 1875–1889» löytyy neljes assii
 lestaadialaisuudesta ja saamelaisista ja kainulai-
 sista. Vuonna 1883 suokkanapapi lähättää preevin
 Luther-stiftelsile⁷ ja pyttää heitä ottamaan kyshes-

7 Det norske Lutherske indremisjonsselskap het opprinnelig
 Luther-stiftelsen.

heen komuunin oloita ko lähätethään raamatun-
 selittääjän Kieruhaan. Hän kyssyy saatetaisko het
 lähättää kunnan miehen levittämhään sanomaa
 selvästi. Hän kirjottaa:

Julkistaminen oon vaikkeeta sillä ko isola osala
 väjestä oon vaikkeuksii ymmärttää ruiðaa, sillä
 ko jokapäiväinen kieli oon saame tahi kainu.
 Naavuonon sisimmiissä osissa puhuthaan

melkkeen tyhä saamee, Raisissa melkkeen tyhä kainuu. Näihiin suokkanan sisimmiishiin paikkohoin lestaadialaisuus oon tarttunu kiini, ja väjelä täälä niin ko kaikila muilaki lestaadialaisuskovaisila, oon kova fanattinen suunta.⁸

Pappi jatkaa vielä ette hän jonka lähätethään komuunhiin, häyttyy saarnata selvästi ja olla päättäväinen. Ko hän tulee komuunhiin, hän pitäis ensisti tulla papin tykö joka saattais tiedottaa häntä komuunin oloista.⁹

Kopiikirja 1893–1902

Kopiikirjoissa saamelaiset ja saamelaiskulttuuri näkky harvoin Raisin dokumentiissa. Niinä harvoina kertoina ko niitä mainithaan, sana «tunturilappalainen/fjellfinn» oon kirjotettu persoonan nimen etheen. Ushein se näkky ko pappi oon kirjottanu attestii tahi ko hän tahtoo niitä. «Kopiikirjassa 1893–1902» oon kuitenkin yksi assii mikä koskee tunturisaamelaissii Ruottista.

Vuonna 1894 Kieruan suokkanapappi lähättää amtile preevin kahdesta suokkanan tunturisaamelaisperheistä. Pappi oon saannu tarpheelissii attesttii missä sanothaan ette nämät perheet oon ruiðan alamaissii. Pappi kirjottaa ette lapinlaki/lappeloven § 2 puolesta assii näyttää olleevan selvä, mutta papila ei ole kuitenkaan halu laskeet heitä komuunhiin ennen ko tiedethään oonko assiissa muuta mitä hän tarttisi tiettää. Hän kirjottaa vielä ette hän vaphaasti mainittee ette jos isompi osa ruottin tunturisaamelaista muuttaisi hänen komu-

unhiin, siitä tulisi isot vaikkeukset. Hän oon kuulu huhhui saamelaisilta ette niin saattaa tapattuut. Syvä hänen murheelisheen kirjotuksheen oon se ette jos tulee lissää saamelaissii komuunhiin, sitte pitäisi perustaat uuden koulukretsin saamlaislapsile. Se olis tehny koulun työt vielä raskhaamaksi, ja se olis pannu Raisin koulukretsin vielä koveman ekonoomisen painon alle. Niistä syistä hän ei neuvo ette siirethään ruottin saamelaissii komuunhiin.¹⁰

Ja tieto tulee miksi saamelaissii mainithaan niin vähä dokumentiissa, vaikka net oon ylheisesti issoin osa Pohjas-Tromssan väjestä. Vuonna 1898 suokkanapappi lähättää kuvvauksen komuunin kirkolisista oloista. Siinä kuvvauksessa pappi kirjottaa näin alan väjestä:

Väki oon enniitten lapin ja kainun sukkuu. Lappalaiset oon sen verran ruiðalaistunheet ette ei oleteta sitä tarpheelisena ette suokkanapapilta vaatitais lapinkielen taittoo, mutta mie neuvosin ette semmosta taittoo vaatitais häneltä kainunkielessä, kieltä mitä melkkeen ainuasthaan käytethään Ylä-Raisissa ja Ala-Naavuonossa, ja mitä lappalaiset ylheensäki ymmärethään.¹¹

Suokkanapapin arkiivista saattaa olettaat miksi saamelaissii mainithaan niin vähä materiaalissa, ja se lähtee siitä ette heitä kattothaan jo isoksi osaksi ruiðalaistunheiksi. Ko verttaa Kiiistrannin materiaaliin, siitä huomaa erroi minoriteettiin ja kielin hoitamisessa. Kiiistrannissa annethiin saamenkielele korkeemman tasan ko kainunkielele kirkolisissa

8 Det norske Lutherske indremisjonsselskap het opprinnelig Luther-stiftelsen.

9 Lnr. 2, 20.9. 1882. Kopibok 1875–1889. Skjervøy sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

10 Lnr. 3, 31.10. 1894. Kopibok 1893–1902. Skjervøy sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

11 Lnr. 3, 29.4. 1898. Kopibok 1893–1902. Skjervøy sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

oloissa, ja tulkithiin saameksi vaikka seurakunta oli kainunkielinen. Vaikka saamenkielä oli kirkkeempi tasa, kainunkieltäki käytettiin kirkolisissa oloissa. Pohjas-Tromssa, päinvastoin, kainunkieli oon fookuksessa. Autoriteettiin mielestä kainulaiset olthiin vähä ruiðalaistunheiksi. Sentähden mietthiin kansa pitäis ko pappiki saattaa kainuu, ko sitte saamee kattothiin jouttaavaksi. Vaikka ruiðalaistuminen vaihteliki pohjas-ruiðan komuuniissa, valtakunnan tarkotus oli kuitenkin ette kaikki maanosan minoriteetit piti ruiðalaistaat.

«Kopiikirjassa 1893–1902» löytyy muunlaista tiettoa kainulaisista 1890-luvulta ko tyhä ruiðalaistumisassiita. Tämänlaissii dokumenttii ei ole Kiistrannin suokkanapapin arkiivissa.

Assiit kysheessä oon kainulaismiehistä jotka haluthaan mennä naimishiin Ruiðassa. Kahðessa näissä assiissa mies oon «menny pakhoon» omasta entisestä vaimosta Suomesta, ja het oon syyliiset bigamiasta.¹² Mie luulen ette monet vastatulheista tunnethiin ittensä ouðoiksi uudeessa maassa, ja sentähden heilä ei ollu sama kunnioitus laista ja reekeliistä ko mikä heilä oli ollu Suomessa. Toishaalta se saattaa olla mahdollista ette heilä oli halu alkaat uudesti uudeessa maassa, mutta het olthiin liitytty perheeseen Suomessa. Bigamia oli tavalisempi kainulaisile jotka olthiin tulheet Suomesta ette ko heile jotka olthiin tulheet entisinä aikoina ja toisile etnisile joukoile 1800-luvun lopussa.¹³

Kopiikirja 1903–1920

«Kopiikirjassa 1903–1920» oon vähemmän etni-

sistä minoriteetiista dokumentiissa. Yksi syy siiheen oon se ette vuosisaðanvaihetuksessa ei ollu enää tavalista kategoriseerata ihmisiä heidän etnisyyðen tähden seurakunnan hommissa. Tämä ei koskee niitä jokavuotissii kuvvauksii missä ihmisten etninen tausta oon fookuksessa. Nämät jokavuotiset kuvvaukset muistelhaan jotaki minoriteettikielten staattuksesta Raisissa erilaisina vuosina.

Vuonna 1903 pappi kuvvaa alan väkkee provastile pääassiiiseti samala tavala ko mainitussa kuvvauksessa vuodesta 1898. Siinä kuvataan saamelaiset tällä tavala: «Täähään asti oon taito Lapinkielestä ollu tarppheelista, mutta Lappalaisväki oon nyt sen verran ruiðalaistunu ette mie oletan sitä vähemmän tarppheelista papile».¹⁴ Niin ko ennen oon kuvattu, viisi vuotta ennen tätä saamelaisväki oli «juuri ruiðalastunu», mutta tässä dokumentiissa het oon «sen verran». Ko kysyet oon kainulaisväjestä, pappi tykkää ette kainunkielistä taittoo tarvithaan. Sentähden pappi neuvoo ette sitä tarvithaan, vaikka pittää olla varovainen.¹⁵

Kuvvauksessa vuodesta 1909 oon kuitenkin yksi interessanttinen ero verrattuna eðelishiin kuvvauksiin. Met näjemä selvästi alan väjen kuvvaamisesta ette ruiðalaistuminen oon levinny. Sanat ja kuvvaukset oon valittu muulalaila. Tällä tavala met saama tiettoa intensiviteetistä Kieruan komuunin ruiðalaistumisprosessista niiltä vuosilta. Pappi kirjottaa ette väki oon enniitten lapin ja kainun sukkuu, mutta ette het kaikin puhuthaan ruiðaa. Papin mielestä pitäis se vaatimus ette pappi pitäis saattaa saamen ja kainun kieltä, kokonhaansa jääðä pois. Hän oon

12 Lnr. 3, 1897. Kopibok 1893–1902. Skjervøy sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

13 Se lnr. 3, 11.4. 1896;28.3 1897. Kopibok 1893–1902. Skjervøy sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

14 Lnr. 4, 10.9. 1903. Kopibok 1903–1920. Skjervøy sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

15 Lnr. 4, 10.9. 1903. Kopibok 1903–1920. Skjervøy sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

vain kerran tarttenu käyttää muuta kieltä.¹⁶

Kesälä 1911 pispä lähättää Kieruan suokkana-papile määräyksen missä hän sanoo selvästi ette suokkanapapila oon velvolisuus, ko oon tarppehelista, «saamhaan opetusta lapin ja kainun kiellessä niin ette hän saattaa esittää lukutekstin niilä kielilä.»¹⁷ Hän jatkaa vielä ette niin ko olot oon olheet pispakunnassa ennen, niin semmosta opetusta pittää olla ensimmäisenä syksynäki.¹⁸

Tämän viimisen kuvvauksen provastile saattaa ymmärttää sillä tavala ette se oon selitys siitä pispän määräyksestä. Syksynä 1911 suokkanapappi kirjottaa provastile ette «kaikin» saatethaan ruiðaa, ja hän ehdottaa ette kainun ja lapin kieliopetuksen velvolisuuden pyhittäis pois.¹⁹ Hän lähättää samanlaisen preevinki pispale missä teksti oon identtinen sen kansa minkä hän lähätti provastile ennen sitä, ja mikä oli vastaus pispän instrukshiin.²⁰ Tässä häytyy kuitenkin olla varovainen. Kuvathaanko dokumentit niitä komuunin toðelissii kieliolloi tahi oonko kuvvauksessa leimaa papin omista ajatuksista ruiðalaistumisesta? Niinä aikoinahan oli nimittäin monet Raisissa jotka käytethiin kainuu jokapäivänä. Jos verttaama Kiistranthiin, sielä oli vielä 1950-luvula tarppehelista tulkita kainuksi vanhemmanpuolen ihmisile Pysyjoovessa ja Lemmijovessa. Ruiðalaistuthiinko Raisin kainulaiset ja Naavuonon saa-

16 Lnr. 4, 20.11. 1909. Kopibok 1903–1920. Skjervøy sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

17 Lnr. 8, 10.7. 1911. Brevjournal 1906–1928. Skjervøy sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

18 Lnr. 8, 10.7. 1911. Brevjournal 1906–1928. skjervøy sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

19 Lnr. 4, 15.11. 1911. Kopibok 1903–1920. Skjervøy sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

20 Lnr. 4, 25.11. 1911. Kopibok 1903–1920. Skjervøy sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

melaiset täyðelisesti muutamassa vuodessa? Jos se oon fakta, silloin ruiðalaistuminen oon ollu erittäin effektiivinen Pohjas-Tromssassa.

Papin kuvvaukset peilathan toðennäkösesti papin toivomuksii kruunun virkamiehenä siitä ymmäryksestä ette Raisi oon homogeeninen ruiðan ytheiskunta. Histoorianutkiiija Bjørg Evjen kirjottaa ette 1800-luvun puolivälilä autoriteetit tietoisesti freistathiin saaða mahdollisimman homogeenista ytheiskuntaa maan rajjoin sisäpuolela. Tämä oon synnä siiheen ette saamelaissii ja kainulaissii jotka ymmärrethiin ruiðaa, kirjothethiin ruiðalaiseksi, ilman kysymättä sitä mikä heidän toðelinen ruiðankielen taito oli. Jälkhiin vuotta 1910 tämä attityydi muuttui, ja silloin registreerathiin puhutuu kieltä. Tämän metoodin otethiin käyttthöön sillä ko se näytti missä oli tarvetta ruiðalaistumisele kielinopetuksessa.²¹ Minun mielestä papin tiedot peilathan kruunun ylheissii interessii muuttoaloila.

5.2 Kovat ruiðalaistamislinjat: Rippikoulunmääräykset 1882

«Kopiikirja 1875–1889» oli ytheinen papinvirale ja koulule. Jälkhiin ko 1880-vuoden koulumääräyksen olthiin lähätetty Kieruan komuunile, sieltä löytyy monta preevii missä määräyksen lähätethään vielä komuunin opettaajile ja kouluile. Tässä määräyksessä olthiin kovat kielipolittiset määräykset kielialloin kouluin kieliopetukselle. Kieruan komuuni nähtävästi hoiti sen «Instruxin» erittäin kovin, sillä kopiikirjassa oon usheita attestii ruiðan kielen levviimisestä kainulaisten ja saamelaisten välilä. Kieruan komuunissa ruiðalaistaminen oli kovempi ko Kiistrannissa.

21 Evjen 2008: 240.

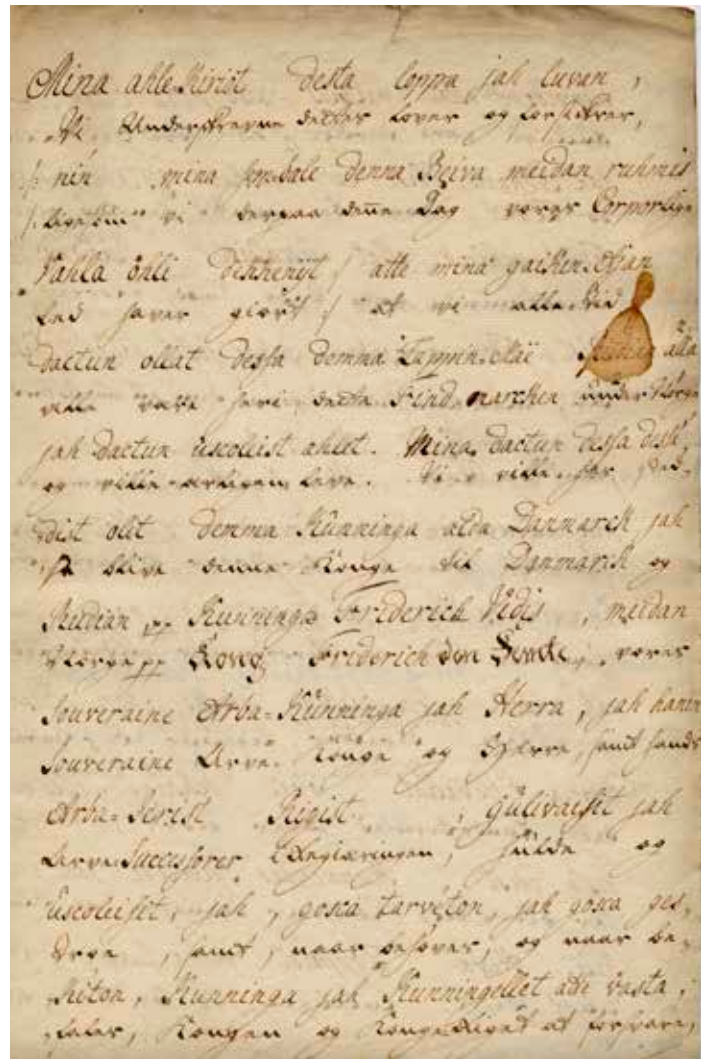
Vuonna 1882 pappi lähetti käskyn Raisin opettaajille. Samanlaisen käskyn lähätethään Naavuonhoonki. Suokkanapapin preevissä on tämmänen määräys:

Vuonna 1880, 8. desemberikuuta, Kieruan koulumissiooni teki päätöksen siitä ette alle 12-vuotiset lapset koulukomuunin kretsissä pidethiin saada opetusta vain ruiðan kirjoista ja ruiðan kielelä. Koulukommissioonin päätös merkittee sitä ette lapset jotka vuonna 1880 olthiin 12 vuotiset tahi nuoremmat, ei saada käyðä rippikouluu tässä pappikunnassa jos heilä ei ole ruiðankieliset oppikirjat ja jos ei ymmärretä ruiðan kieltä.²²

Niin ko met tiedämä Kiistrannista, sielä annethiin rippikoulun opetusta kainuksi joka kolmas vuosi 1900-luvun alussa, ko sitte saamen lapset saathiin opetusta joka vuosi. Jos verrathan Kieruhaan, Kiistrannissa ei tehty mithään erroo saamelaisten ja kainulaisten välilä, mutta kaikin saathiin sammaa tarjousta. Ruiðalaistamisen kovvuus oon muuteltu komuunista komuunhiin. Toishaalta Raisin etniset minoriteetit ei saanheet olla myötä päätösprosessiissa, ja se saattaa olla syynä kovemphiin määräykshiin. Kiistrannissa päinvastoin olthiin sekä saamelaiset ette kainulaiset koulukommissioonissa ja toisissa viroissa. Tämä saattaa olla syynä siiheen ette ruiðalaistaminen ei ollu yhtä kova ko Raisissa.

Päätös siitä ette ei saannu käyðä rippikouluu jos ei saatanu ruiðaa, oli kova päätös. Yhtheiskunta oli melkkeen lukussa sille hengele joka ei ollu käynny rippikouluu. Kopiikirjassa oon vain yksi henki, kainulainen suutari Ole Isaksen Seppola, joka

22 Lnr. 2, 6.7. 1882. Kopibok 1875–1889. Skjervøy sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

Kainulaisten vala Talmulahðesta Alattiossa vuodesta 1747. Dokumentti oon yksi niistä vanhimmista kainunkielisistä dokumenttiista. Silloinen amtmanni Rasmus Kieldson riiteli kainulaisten kansa, ja hän meinaisi ette kainulaiset pidettäis vannoot valan Kuninkhaale. Tämä dokumentti näyttää kansa ette muistaki arkiiviusta ko Kiistrannin komuuniarkiivista saattaa löytyyt minoriteetikielisii dokumenttii. Lnr. 1513, Tromssan fylkesmanni. Kruununarkkiivi Tromssassa.

ei kuulu lutherilaisheen kirkkoon, ja joka haluu mennä avioliittoon porvarillisesti.²³ Hän oon luultavasti valinnu itte ette ei kuuluut kirkkoon. Toisile, jotka ei päästä rippikoulhuun kielen syystä, tilannet oon toisenlaista sillä ko het ei ole itte vapahtosesti valinheet olla kruununkirkon ulkopuolela. Jos heilä ei ole rippikouluu, het ei saa luppaa mennä naimishiin kirkossa eikä kastaat ommii lapsiikhaan. Tämä uhkaus sai luultavasti monet minoriteettiperheet pakottamhaan omat lapset oppimhaan ruiðaa.

Tämä dokumentti selittää kansa miksi usheet raavhaat ihmiset käyðhään rippikouluu Pohjas-Tromssassa 1800-lopussa. Vuonna 1894 suokkanapappi lähättää ilmoituksen lensmannile siitä ette oon persoonii yli 19 vuotta joila ei ole rippikouluu. Kieruassa oli vain yksi henki yli 20 vuotta jolla ei ollu rippikouluu, ko sitte Raisissa oli 6 ja Naavuonossa 5 henkkee yli 19 vuotta.²⁴ Vuonna 1895 määrä oon samanlainen vaikka persoonat oon erilaiset. Emil Hansen kuvvaa kansa näitä *Raisin kyläkirjassa*. Hän mainittee ette vuonna 1898 oli rippikoulun kokkous missä oli 7 tytärtä ja 12 poikkaa yli 20 vuotta vanhoita joila ei ollu rippikouluu. Hän kirjottaa ette het jotka raavhaana käyðiin rippikouluu, tulthiin ylheensä Raisinvankasta, missä kielivaikkeukset ja koulusta poissaolot olthiin estänheet heidän oppimista koulussa. Hän kirjottaa ette koululaiset jotka olthiin oppinheet kainuu koulussa, saathiin vaikkeuksii ko uusi koulutusorninki alkoi. Ko het tulthiin rippikoulhuun, heiðät kielethiin «ilman armotta», sillä ko het ei ymmärtänheet ruiðaa. Hansen selittää kuitenkin kainunkielisten rip-

23 Lnr. 2, 15.1. 1885. Kopibok 1875–1889. Skjervøy sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

24 Lnr. 2, 28.3. 1894. Kopibok 1875–1889. Skjervøy sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

pikoululaisten kieltäytymisen sillä ette sekä pappi ette lukkari ei ymmärtänheet kainuu.²⁵

Se tapattui kuitenkin ette kainunkieltä käytethiin rippikoulussa vaikka reekelit ei hyväksynheet sitä. Suokkanapappi Lae kirjottaa provastile vuonna 1887 ette viimisissä rippikouluissa Raisissa oon ollu vain muutampi harva koululainen joka ei ole ymmärtäny ruiðaa. Opetuksen heile oon annettu kainuksi.²⁶ Emil Hansen kirjottaa kansa ette 1800-luvun loppuosassa tullee vähemmän raavhaita rippikoulhuin sillä ko Emil Hansenile oon annettu opettaajanviran Raisinvankassa 1890-luvun lopussa. Hän saattoi kainunkieltä.²⁷ Vaikka kainuu käytethiinki rippikoulunopetuksessa vuosisaðan lopusta saaka kiini vuotheen 1906 asti,²⁸ se vuosikausi ko ei annettu opetusta sai kuitenkin merkitystä statistiikkaan niinen kautta jotka ei saanheet rippikouluu sillä alala. Ensiksi heiðät anmellathiin lensmannile, mikä oli kohta sama ko tehðä heitä rikolisiksi. Toislaalta siinä oon saattanu olla merkitystä siiheen kuvhaan minkä ihmiset saathiin alan minoriteettiista. Entisessä aijassa testathiin koululaisten taittoi rippikoulussa. Jos piti päästä rippikoulhuun, kainulaisila ja saamelaisila oli pakko saattaat lukkeet ja ymmärttää ruiðaa, mutta se ei ollu tasan niin. Siitä saattaa kansa lähteet se attityydi ette saamelaiset ja kainulaiset ei olheet niin intellektuaaliset, niin ko Emil Hansen monta kerttaa sanomatta sannoo omassa kyläkirjassa.

Siinä samassa preevissä provastile missä suok-

25 Hansen 1957: 170.

26 Lnr. 2, 2.3. 1887. Kopibok 1875–1889. Skjervøy sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

27 Hansen 1957: 171.

28 I 1905 overtok Anders Bråstad i øvre skolekrets etter Emil Hansen. Hansen 1957: 211.

kanapappi Lae mainitsee kainunkielissii rippikoulu-laissii, hän kirjottaa siitä tarttethaanko tulkittemista kainuksi kirkoissa. Hän sanoo ette hän ei usko ette oon tarvetta tulkita kainuksi vaikka Raisinvankan väki käyttääki kainunkieltä jokapäivälisenä kielenä, sillä iso osa väjestä ymmärtää ruiðaa. Hänen mielestä Raisin väki oon korkkeemmala tasala ette ko Naavuonon väki. Hän kirjottaa vielä ette olis pitäny olla vain hätäsattumuksissa ette viralissii, ja vielä kirkolissiiki, hommii hoitettais muula kielelä ette ko ruiðan kielelä. Kainunkielen käyttö tullee kansa häirittemhään ruiðalaistamistyötä Raisin kainulaisten kesken sillä heilä ei ennää ole syytä oppiit ruiðaa. Hänen viimi syy siitä miksi hän vastustaa tulkittemista kainunkielele, oon ette ruiðan kieltä oon tasan käytetty jumalanpalveluksissa Raisissa.²⁹ Näistä tiedoista oon olettaava ette Raisissa ei tulkittu kainuksi viralisissa jumalanpalveluksissa. Lestaadialisissa kokkouksissa kuitenkin käytethiin kainuu ja saamee pitkele 1900-luvule, vaikka suokanapapin arkiivi ei mainitte siitä mithään.

Kainunkielisen rippikoulun opetuksen loppu vuonna 1905 sai kans konsekvenssii kainulaisväjele Pohjas-Tromssassa. Kieruan lensmannin tutkimusprotokollissa mainithaan usheita persoonii ijältä 21–26 vuosista 1911–12 jotka ei ole käynheet rippikouluu. Kaikki persoonat oon miesihmiset, ja heitä syytethään juoputelusta ja reuhastamisesta.³⁰ Se ette het ei olheet käynheet rippikouluu, mie oletan, merkitti heidän sosiaalista kykkyy. Oonhan helpompi saada vaikeuksii ko ihmisen jo nuorena tuomithaan seisomhaan yhtheisolon ulkopuolela

29 Lnr. 2, 2.3. 1887. Kopibok 1875–1889. Skjervøy sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

30 Lnr. 66. Etterforskningsprotokoll 1911, 4; 1911, 55 og 1912, 27. Lensmannen i Skjervøy. Statsarkivet i Tromsø.

kielelyn rippikoulun tähden. Interessanttista näinen nuorten taphauksissa oon kuitenkin se ette juuri harvat heistä löyðythään monta kerttaa tutkimusprotokollissa uussiin syytöksiin tähden.

Kielimääräyksela ei ollu merkitystä vain saamelais- ja kainulaiskoululaisile, mutta net koskethiin kansa opettaajiita jotka ei olheet sammaa mieltä kruunun kielipolitiikasta. Esim.vuonna 1885 pappi lähättää kysymyksen provastile siitä saattaako hän anttaat opettaaja Liele viran koulukretshiin missä nykyinen opettaaja vastustaa ruiðalaistamista. Pappi painottaa ette Lie ruiðalastamistyön tähden soppii paremmin virkhaan ette ko hänen kolleega.³¹ Se sama tapattuu Kiistrannissaki missä usheita opettaajii siirethiin toishiin kretshiin sillä ko het ei tehneet nokko ruiðalaistamistyön eðestä.

5.3 Etniset olot preevijurnaaliissa 1898–1948

Kieruan suokkanapapin arkiivista ei löyðy yhtä monta assiita etnisistä minoriteetiistä ko se mikä löytyy Kiistrannin suokkanapapin viran arkiivista. Syy siiheen, mie oletan, oon se ette tämän arkiivin aloitethiin 50 vuotta jälkhiin Kiistrannin arkiivii. Ensimmäiset preevijurnaalit oon vuodesta 1898. 1890-luvun lopussa ruiðalaistaminen Kieruassa oli jo hyvässä menossa. Niin ko kopiikirjoista näkee, saamelaisii kattothiin jo ruiðalaistunheiksi silloin. Vuonna 1910 kattothiin kansa kainulaissii ruiðankielisiksi, vaikka kotikieli olik vielä käytössä usheila perheilä Raisinvankassa. Sieltä löytyy kuitenkin joitaki preevii minoriteetiistä. Ensisti löytyy dokumenttii vasthaanottanheista saamen- ja kainunkielisistä uskonnolisista opetuskirjoista nuoin vuosisaðanvaihetuksesta niin ko Kiistrannin komu-

31 Lnr. 2, 6.8. 1852. Kopibok 1875–1889. Skjervøy sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

unissaki. Toiset preevit oon paikalisista oloista.

Muu syy siiheen ette löytty vähä tiettoo minoriteetiista, oon se ette preevijurnaaliin kirjottaminen muuttui 1900-luvun alussa. Kiistrannin suokkanapapinviran arkiivista tuli esile ette kunka paljon tiettoo preevijurnaaliissa oli, riippui siitä kuka kirjotti preevireferaatit. Ylheisesti saattaa sanoot ette jälkhiin 1920 löytty kovin vähä tiettoo sisäletulheista preeviistä. Kieruan suokkanapapinviran preevijurnaalissa oon erikoista se ette yhtenä aikakautena kirjotethiin referaatit muula tavala ette ko Kiistrannissa. Preevijurnaalin jaethiin kategoriiniin niin ko attestit, yllhallitus, toiset viraliset autoriteetit, palkat, räktingit, kirkonmaat jne. Preevijurnaalin kirjottaminen tällä tavala oli kuitenkin lyhyt homma Kieruassa. Vaikka jurnaalin kirjottaminen tällä tavala oli selvempi ko se tradisuuninen tapa, se ei ollu praktinen, sillä jurnaaliin jäi usheita tyhjii laitto.

Vuonna 1901 Kieruan suokkanapappi saapi pari preevii lensmannilta. Ensimmäisessä preevissä lensmanni kyssyy kolmen miehen nasunaaliteetista Naavuonon Puruvuonosta. Ekspedisuunista lukee ette nämät kolme kaikin olthiin lapin sukkuu. Samana päivänä oli lensmanni lähätäny toisenki preevin missä hän kyssyy Raisin Kellarin miehen nasunaalitetista. Hän oli kainun sukkuu.³² Miksi lensmanni haluisi tiettää näinen miesten nasunaaliteetti, ei tule selväle dokumentista.

Vuonna 1902 suokkanapappi saapi kysymyksen hallitukselta Kristianiasta, missä kysythään onko tieto mainitetusta kainulaisesta oikeen. Kainulainen väittää ette hän ei ole käyny rippikouluu ja eikä koskhaan käyny kouluukhaan. Vastauksessa

32 Lnr. 7, 7.10. 1901. Brevjournal 1898–1906. Skjervøy sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

dokumentin takapuolela oon kirjotettu ette hän ei ole käyny rippikouluu, ja ko tulkitteminen kainuksi jäi poijes, hän oon saannu vajavaisen opetuksen. Mies oon kasunu ylös kainulaiskylässä. Dokumentista lukee ette mies oon «hiljain raavastunu ja saamaton».³³ Se saattaa olla tosi ette miehelä oon ollu oppimisvaikkeuksii koulussa, ja se oon estäny häntä ruidankielen täydellisessä oppimisessa. Oppimisvaikkeudet, vajavainen kieli ja ei rippikouluu oon tođennäköisesti tuonheet probleemii miehele, vaikka dokumentti ei suorasti sano mithään siitä. Interessantista siinä assiissa oon se ette hallitusvalta puhhuu koulunkäymisen probleemiiista ja siitä vajavuudesta mitä suokkanapappi häyttyy selittää. Valtakunta oli vastuulinen ihmisten koulunkäymisestä kysymättä etnisestä taustasta.

«Preevijurnaalissa 1928–1934» oon yksi erikoinen preevi Tromssan pisपालta. Vuonna 1931 pispa lähättää kirjapakan Kieruhaan, ja pakassa oon preevi. Tämä preevi erroo toisista sisäletulleevista preevistä sillä ko preevin sisälys oon niin nuukasti kuvattu. Preevissä pispa kirjottaa nimittäin ette tämän pitäisi kirjottaa jurnaaliin. Preevistä lukee ette Hålogalannin pispankontturila oon näät suomenkieliset (kainunkieliset) kirjat: Raamattu, Lutherin postilli ja Lestaadiuksen postilli. Nämät kirjat oon tarkotettu ihmisile joila oon vaikkeuksii ruidankielen lukemisessa, mutta jokka saatethaan lukkeet. Kirjat oon lahjat ruidan kirkolta jäsenile. Pispa mainittee ette saatethaan kansa saada uudemppii tieđotuskirjoi ja testamenttii, mutta se tulee viipymhään.³⁴ Tämä oon interessanttista, sillä

33 Lnr. 7, 4.2. 1902. Brevjournal 1898–1906. Skjervøy sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

34 Lnr. 9, 29.1. 1931. Brevjournal 1928–1934. Skjervøy sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

ko suokkanapappi hänen kuvvauksissa provastile tämän vuosisadan alussa antaa meidät ymmärtää ette kaikin suokkanassa saatethiin ruiðaa. Jos olot olisi olheet niin ko pappi ennen kuvasi niitä, eihän pispasitte olisi tarttenu lähättää kirjalahjan kainunkielisele väjele. Tästä näkkee ette väittelyt suokkanan kielioista vuosisadan alusta ei piðä paikkaa. Lahja oon kansa toishaalta yllättävä sillä ko ei oðotettu ette ruiðan kirkko piti lahjottaa kirjoi kainun väjele, vaikka kirjat olthiinki uskonnolista materiaali, ja kirkko piti tieðotustyötä tärkeenä.

Muuta lukumateriaali kansa jaethiin Raisin kainulaisile. Se oli ruiðankielinen. «Preevijurnaalissa 1934–38» oon preevi minkä Hålogalannin pispas lähätti Kieruan suokkanapapinvirale missä pispas kirjottaa ette viikkolehti *Hjemmet* oon lahjotanu usheita ilmaissii lehtii koðile missä tendensi suomen kielheen kotikielenä. Pispan preevissä suomen oon alleviivattu. Hän sannoo ette het tulhaan jatkaamaan ruiðan kielen levittämistä, sillä lukeminen saattaa nostaat ruiðan kielen käyttämistä.³⁵ Preevissä viitataan opettaaja Braastadhiin jolla oon adressii. Braastad oli sillon opettaaja Raisissa, ja häntä tunnethiin hänen kovasta työstä komuunin kainulaislasten ruiðalaistamisesta.

Hålogalannin pispas, Eivind Berggrav, oli yksi niistä sentraalisista persoonista jotka rakenethiin ruiðan minoriteettipolitiikkaa kahden soðan välisenä aikana. Alussa hän oli halukas defineeramhaan saamelaisii ja kainulaissii minoriteetiiksi joilla oli oikeus suojehluunja, ja joilla oli oikeus käyttää ommaa kieltä, mutta niitä näkemysii ei hyväksytty Ruiðassa.³⁶ Piian se oli Berggravin näkemys

kainulaisista mikä oli hänen motiivi ko hän lähätti kainunkielistä lukemisinettä Raisin kainulaisile. Toisesta ilmaisesta lähätyksestä tulee kuitenkin esile se mistä Berggravii oon tunnettu parhaiten ko oon kysymys saamelaisista ja kainulaisista, nimittäin hänen ruiðalaistamistyöstä. Ilmaisten aikalehtiin ja muitten lehtiin jakamisesta näkkee sen uuden aikomuksen minkä autoriteetit olthiin panheet alkhuun ruiðan kielen ja kulttuurin nostamisessa kainulaisile. Raisi oli raja-ala missä kainulaissii kattothiin turvalispolittiseksi riskiksi.³⁷ Kiistrannin arkiivimateriaalista ei näje ette oon jaettu ilmaista lukemisinettä Kiistrannin kainulaisile.

5.4 Näkymättämät minoriteetit: Korrespondansii ja assiidokumenttii 1947–1962

Kieruan suokkanapapin arkiivista näkkee harvoin etnissii minoriteettiä 1940-luvun korrespondansista ja assiidokumenttiista. Ylheisesti saattaa sannoot ette minoriteetit hävithään arkiivista toisen mailmansoðan aikana. Pohjas-Tromssan autoriteetit oletethiin ette sekä merisaamelaiset ette kainulaiset olthiin senverran ruiðalaistunheet ette heitä ei tarttenu mainita eriksheen ruiðan väjestä. Vuosikauðesta 1945–1960 löytyy pari dokumenttii liitetynä komuunin kainulaishiin, mutta ei yhthään liitetynä saamelaisheen kulttuurhiin.

Raisissa löytyy kansa toinen dokumentti mikä oon samannäköinen ko dokumentti Kiistrannissa missä saamelaisten ja kainulaisten historiaa halveksuthaan. Kiistrannin dokumentissa minoriteetit tehðään kokonhaansa näkymättömäksi. Kieruan dokumentissa oon vain saamelaiset poissa kokonhaansa, ko sitte kainulaissii kuvathan niin ko

35 Lnr. 10, 4.2. 1936. Brevjournal 1934–1938. Skjervøy sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

36 Ryymin 1998: 113–115.

37 Se Eriksen & Niemi 1981: 288–290.

«kansa mikä oon kuolemassa». Dokumentti oon Raisin suokkanan seurakunnan oloista, ja sen oon lähätetty Hålogalannin pispale 1959–1960. Kuvvausmissä oon joitaki kirjotusvirheitä, alkkaa näin:

Kieruan pappikunta Raisin suokkanasta kierttää Raisinvuonon ympäri ja uelttuu tästä etelhään-päin nuoin 10 miilaa Soumen [Suomen] rajale. Vankasta oon vain pohjasimessa puolen osassa asutusta – paljon siitä Suomesta ja Pohjas-Ruotista. Paljoila oon sentähden suomi äitinkielenä. Viimi 50 vuoðessä ruiðan kieli oon tullu tavali-seksi. Mutta vieläki puhuthaan suomee «kotikie-lenä» muutammissa perheissä joila oon ollu kou-lulapsii viimi vuosina. Paljoile vanhemiile suomi oon «syðämenkieli».

Tämä osa ei suorasti näytä negatiivissii attityyttii kainulaiskulttuurile, mutta positiivisen kuvvauksen alta näkkyv aikatyypilissii elementtii. Ensisti kainu-laiset liitethään kovin Suomen valtioon. Toisalta osassa oon metafoori «syðämenkieli» mikä saa-ttaa anttaat. vaikka oliski tarkotettu positiivisesti, negatiivisen kuvan kielestä ja kulttuurista. Interes-santista oon ette tätä metafoorii oon liitety kainun kielheen ja kulttuurhiin kiini nykyaikhaan asti.

Suomalainen antropoloogi Marjut Anttonen kirjottaa ette «syðämenkieli»-sanassa oon nostalgissii ja tuntheelissii elementtii.³⁸ Vanhemmile ihmisile se muistuttaa heidän lapsuutta. Lapsuutheen liit-tyy usheen onni ja viattomuus. Vähitellen ruiðan kieli oon saannu isomman osan heidän elämästä. Viralisissa osissa oon vain ruiða ollu luvalista ja hyväksytyy, ko sitte ihmiset kotona saatethiin

38 Anttonen 1999: 321–214.

puhhuut ommaa kieltä. Vähitellen nuori sukupolvi oon heittäny puhumasta ommaa kieltä. Siitä syystä vanhemmanpuolen ihmiset saatethaan saada kovvii tuntheita ko kuulhaan «syðämenkieltä». Toishaalta sanan «vanhempi» saattaa liittät assosiasuunhiin ette kuolema oon jo likelä. Mahðolinen tulkitemi-nen oon se ette kieli tullee kuolemhaan vanhemmit-ten kansa sillä ko nuoret ei ennää puhuta kainun-kieltä.

Otheesta sama assosiasuunnii siiheen ette kainun kulttuuri oon hävviivä elementti Raisissa. Otheesta saapi sen mielikuvan ette komuunissa oon vielä jokkut jokka puhuthaan kainuu, mutta kieli tullee hävviimhään niin ko tendensi oon ollu viimi 50 vuoðen aikana. Tätä saattaa vielä liittät meta-foorhiin «kielen kuolema» ja «kulttuurin kuolema». Nämät metafoorit näytethään ette ei sekä kulttuu-rila eikä kielelähkään ole mithään tulevaisuutta, net oon museaalistet elementit mikkä muistutethaan jotaki mitä ennen oon ollu, mutta mikä hävvi toisen sukupolven aikana. Nämät kuvat tulhaan luom-haan identtiteettistä pessimismii ihmisile, samhaan aikhaan ko net tulhaan vaikuttamhaan minorite-ettipolitiikkaa niin ette kielen säilyttämisprosessii tulhaan kattomhaan jouttaaviksi.

5.5 Tie moninaisuutheen: Uuðemmat arkiivimateriaalit

Kieruan suokkanapapin arkiivissa oon oikkeen vähä dokumenttii saamelaisista ja kainulaisista 1960-luvulta. Niissä oon kuitenkin erroi verratt-una niihin dokumentthiin juuri jälkhiin sottaa. 1970-luvula alethaan nimittäin saamelaiset näkym-hään erilaisissa taphauksissa. Arkiivissa oon m.m. usheita dokumenttii ja brosyryii Norges Samemi-sjonista ja sen hommasta saamenkielisiltä aloilta

1970-luvun alusta. Tämän tendensin saattaa liittää yleisesti siihen millä lailla kattotiini saamelaisista kulttuuriin Ruiðassa 1970-luvulla ja saamelaisten omhaan mobiliseeraukseen. Sen ajan arkiivista löytyy vain yksi dokumentti minkä saattaa liittää kainulaishiin.

Ruiðan Saamelaismisyunin/Norges Samemisjonin tarkoitus oli tehdä sisämisyunityötä saamelaisen kesken Ruiðassa. Ruiðan Saamelaismisyunin työ saamelaisten kesken oli ollu tärkeetä ja merkitteevää. Het on rakentaneet koulu, institusioonii, siukkatuppii, ja vanhoittenkottii, ja Ruiðan Saamelaismisyuni rakensi kansa vanhoittenkoðin Kiistrannin komuunin saamelaisile. Vaikka tehot olthiinki hyvät, Ruiðan saamelaismisyunin ideologia oli kuitenkin etnosentterinen. Tämän näkee selvästi Ruiðan saamelaismisyunin brosyryista 1970-luvulta. Ensisti heilä oon iskusana «Auttakkaa meitä auttamhaan meidän saamelaisii maanihmisyii!». Vaikka iskusana näyttää ette saamelaiset oon hyväksytyt osaksi Ruiðasta, se näyttää kuitenkin ette oon valtaero pääväjen ja minoritetin välillä, minoritetti mikä oon avunhäthäinen joukko, niisanottu huonompi ko toinen. Etnosentteriset attityytit nävythään vielä selvemmästi siitä päätkestistä mistä lukkee ette « oman heimon karakterin ja geograafisten-ekonomisten syitten tähden valitettavasti usheet tästä joukosta (nuoin 25000) ei ole saaneet ossaa kristilististä, sosiaalisista ja kulttuurisista hyötyistä niin ko meidän yleinen väki.»³⁹ Yhteensä nämät kirjutukset kuitenkin vaikutethaan ihmisten attityyttii ilman huomaamatta ette tasapaino oon ideologisesti viinossa. Se ottaa nimittäin pois

39 Lnr. 44, organisasjoner 1968–1973. 04. Brosjyre: "Norges Samemisjon". Skjervøy sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

määräysvallan saamelaisjoukolta ja tekkee koko joukon objektiiksi kuvvaamala heitä ihmisväjeksi jokka tarttethaan ulkopuolista appuu. Se kuvvaa karakterin ja geograafi-ekonomiin syiksi siihen ette saamelaiset oon ekonomisesti, sosiaalisesti ja henkilisesti köyhemät ette ko ruiðalaiset. Etnosentteriset ajatukset minoriteetiista oon usheen tosiasiiina kiini meidän alatunnossa. Tämä iskusana sai vissimästi usheita tuntemhaan synttii saamelaisista raukkamaisena ja häthäisenä joukkona Ruiðassa.

Jälkhiin 1960 oon vain yksi dokumentti kainulaisista Kieruan suokkanapapin arkiivissa. Dokumentti oon «kuvvaus Raisin seurakunnan oloista». Dokumentti kuvvaa väjen tällä tavala:

Raisin väki lähtee kolmesta kansasta. Merisaamelaiset siirrythiin vuonon sisäaloile, uudisrakentajat tulthiin Etelä-Ruiðasta ja kohðathiin siirtolaissii Suomesta ja Pohjas-Ruottista. Joka joukko puhui ommaa kieltä, ja vielä tääpänäki oon suomi jokapäivälinen puhut vanhemmala sukupolvela usheissa taloissa Pohjas-Raisin vankassa. Sen lisäksi oon tasan olheet hyvät välit Koutokeinnoon sillä ko tunturisaamelaisila oon kesäsijat Raisissa. Piktin aikko oon nämät joukot sulautunheet yhteen ja lopettaneet ristiriidat uudisrakentamisajasta.⁴⁰

Teksthiin valitetut sanat ja sanankäyttö oon interessantista monheen laihii. Otheessa kuvathan merisaamelaisii ihmisjoukoksi mikä siirtyi vuonon sisäaloile. Nyt oon usheita lähtheitä mikkä kuvathan ette saamelaiset oon asuneet Raisissa

40 Lnr. 44, organisasjoner 1968–1973. 04. Brosjyre: "Norges Samemisjon". Skjervøy sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

ennen ko muut ihmisjoukot tulthiinkhaan alale. Se oon kuitenkin kuvvauus ruiðalaisista ja kainulaisista mikä tekkee tekstin erikoiseksi. Ensisti teksti kuvvaa ruiðalaisii uuðisrakenttaajiksi Etelä-Ruiðasta ja kainulaissii siirtolaisiksi Suomesta ja Pohjas-Ruottista. Ensi kainulaiset tulthiin Raishiin ennen ko virallisen rajan vedethiin Ruottin (Suomen) ja Ruiðan välhiin vuonna 1751. Ennen sitä Pohjaskalotti ei ollu valtakunnolisesti konsoliteerattu ja jajettu eri valtakunnile, ja sentähden väjelä oli mahdollisuus liikuskela vaphaasti.⁴¹ Virallisesti Raisi sai ensimmäisen kainulaisen asukhaan vuosina 1715–19, mutta oletethaan ette alala oli kainulaissii ennen sitä aikkaa.⁴² Toisin sanottu kainulaissii ei saata kattoot siirtolaisiksi, mutta sen sijaksi uuðisrakenttaajiksi. 1700-luvun loppupäähään Raisin kainulaisista oli tullu stabiili väki.⁴³

Ensimmäinen ruiðalainen joka tuli Raishiin 1770-luvula, tuli jälkhiin ko Ruiðan ja Ruottin välisen rajan olthiin virallisesti päätetty. Hän, niin ko usheet heistä jotka tulthiin jälkhiin häntä, tulthiin Røroosistä. Kuvvauksessa käytethään sitte oikeeta sanna ko sanothaan Raisin ruiðalaiset asukkaat uuðisrakenttaajiksi. Tästä näkkee ette ruiðalaiset tulthiin Raishiin jälkhiin kainulaisväkkee, joita kattothiin siirtolaisiksi. Tässä kuvvauksessa oon selvästi väärii ja epäloogissii konklusuunii, ja tästä näkkee ette sanankäyttö lähtee yhtheiskunnan valtasysteemistä.

Niin ko minoriteettipolitiikassa ylheisesti, sanankäyttö luopi attityyttii minoriteetiista. Eelmentäärinen ero näkky siirtolaisten ja uuðisrakenttaajiin staattuksesta uuðessa maassa tahi alala

41 Sml. Ryymin 2003: 5.

42 Hansen 1957: 33.

43 Sarressalo 2002: 43.

miihin het oon tulheet asumhaan. Siirtolaisila oon ylheisesti huomompi staattus yhtheiskunnassa ko uuðisrakenttaajila. Siirtolaisuutta oon usheen liitetty migrasuunhiin mikä oon historialinen fenomeneni missä siirtolaisten elämä muuttuu äkilisesti ja kokonhaansa sekä kulttuurillisesti ette sosiaalisesti. Ennimet siirtolaisista muutethaan köyhistä maista maihiin mikkä oon modernisemat ja industrialiseeratut, ja se muuttaa heidän elämäntavan.⁴⁴ Øyvind Fuglerud kirjottaa ette sana «siirtolainen» kuvvaa nasunaalivaltakunnan sisälistä homogenistä toivomusta manrajjoin sisäpuolela. Sana definiereaa yhtheiskunnalista olloo mikä sen haamussa oon toistaista. Sukupolvitten kautta ensi siirtolaisista tullee valtakunnan ihmissii, jotka samhaan aikhaan tulhaan «näkyttömäksi».⁴⁵ Uuðisrakenttaajat päinvastoin saattaa liittät kolonialismhiin. Kolonialistiin tekemys oon administratiivinen, militäärinen tahi ekonoominen, ja se kattoo alan toissii kulttuurii objektiiksi.⁴⁶ Raisin ruiðalaisista tuli komuunin hallitteeva ihmisjoukko.

Viimi teesi kuvvauksessa koskee yhtheensullautumista ja ristiriittaa ihmisjoukkoin välilä uuðisrakentamaisaikana. Tätä teessii tarttee tutkiit tarkkeemasti. Mikkä lähtheet oon tämän teesin pohjana? Ensisti Emil Hansen kirjottaa omassa kyläkirjassa, mikä oon ylheisesti negatiivinen saamelaisesta ja kainulaisesta vajestä, ette vaikka heilä oli eri kielet, ajatukset ja nasunaalinen attityyti, het kuitenkin seisothiin yhdessä olemassaolon taistelussa mikä heile oli yhtheistä.⁴⁷ Tällä laila Hansen näyttää ette siinä oli oikeesthaan jonkulainen solidariteetti

44 Vallenius 1998:10

45 Fuglerud 2001: 200–201

46 JanMohamed 1992:101.

47 Hansen 1957: 42.

komuunin tavalisten asukhaitten välilä puhumatta erilaisesta etnisyydestä. Kuvvaus näyttää luultavasti jonkulaista mytologiseerattua ymmärrystä siitä ette ruiðalaisten uudisrakentamisaika oli vaikke. Samankaltaissii muistelusi löydämä kansa mailman muista osista missä uudisrakentaaajitten alku-rakentamisaasi oon vaikke sillä ko alan luonto ja alkuväki oon vihamielissii.⁴⁸

Etnisyitten väliset avioliitot oon lisäksi poistanheet erot saamelaisten, kainulaisten ja ruiðalaisten väliltä. Bjørg Evjen kirjottaa ette kainulaisila oli usheemin interetnissii avioliitto pohjas-Nordlannissa 1800-luvula. Tuktimukset Naavuonosta, Yyekestä ja Etelä-Tromssasta näytethään samankaltaissii tuloksii.⁴⁹ Sen syystä saatama olettaat ette Raisin kainulaisetki oon nainheet muitten etnisten joukkoin kansa. Saamelaiset ja ruiðalaiset päinvas-toin valithiin usheen aviopuolen omasta etnisestä joukosta. Kielletty avioliitto heilä toisten etnisten joukoin kansa oli tavalisempi.⁵⁰

Millälaila ymmärrämä sanan «sullauttuut yhteen»? Tämä sana näkky usheen morderniissä monikulttuurisissa ytheiskunnissa koko mailmassa. Vaikka sitä käytethään neutraalisena, sen merkitysislältö ei kuitenkaan ole neutraalinen. Siitä näkkee hierarkian missä yksi kulttuuri oon dominantinen. Jos oon halu saada staattusta kulttuurisessa ytheiskunnassa, niilä toisila kulttuuriila oon pakko uhrata ossii omasta kulttuurista, niin ko kieltä tahi vaatetradisuunii. Linjoitten välistä saattaa lukkeet tekstin muula tavala: Minoriteetit oon ruiðalaistanheet niin ko kielisissä ja kulttuurisissa muisteluksissa kuvathiin muutampi kymmenen vuotta ennen ko

48 Atwood 1972: 32.

49 Evjen 2008: 246.

50 Evjen 2008: 246.

pispa kävi kylässä. Nykyisin käytettäis «integreerattu»- sanna «ruiðalaistunu»-sanana sijala ko puhetta oon uusista minoriteetiista. «Sullautunu yhteen» oon jonkulainen ylheisesti hyväksytty nimitys monikertaisuudesta missä valtakunta oon ajanu efektiivistä assimileerauspolitiikkaa.

1970-luvula näyttää siltä ette saamenkieliset dokumentit alethaan näkymhään ushemmin viralisissa arkiiviissa. Kieruan suokkanapapin arkiivissa oon kaksi saamelaiskulttuurihin liitetty dokumentti vuonna 1973. Ensimmäisessä preevissä, minkä titteli oon «Lokalisering av samisktalende i Nord-Hålogaland bispedømme /Saamenkielisten lokaliseeraus Pohjas-Hålogalannissa», Gamviikin suokkanapappi kyssyy löyttykö Raisin suokkanasta saamelaisjoukkoi, oonko net pyssyyvästi asukhaita, löyttykö porosaamelaissii suokkanasta kesäisin ja mistä. Raisin vastauksessa kirjottaa allekirjottaaja ette jos hän olis tuntenu tutkimuksen tarkotusta, hän olis sitte saatanu helpomasti vastata kysymykshiin. Kuvvauksen Raisista saattoi ymmärttää neutraaliseksi 1970-luvula, mutta nykyisin siinä saattaa nähä minoriteetipolittissii muutoksii. Vastauksessa kirjojethaan ette:

Mie oletan ette het jokka saatethaan saamenkieltä Raisissa, saatethaan kansa yhtä hyvin ruiðaa. En usko ette täälä oon niin monta jokka jokapäivälisesti käytethään saamenkieltä, ette heitä saatethaan sannoot joukoksi. Mie ajattelen sitte niistä pyssyyvästi asukkaista. Minkäverran jokhainen halluu «käyttää saamee privaattisesti, siitä mie en saata tääpäpä sannoot niin paljon.»⁵¹

51 Lnr. 43, 1973. Fellessaker 1973–1975. Skjervøy sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

Jos met verttaama minoriteetidokumenttii Kiistrannin ja Raisin suokkanaarkiiviista, monet niistä oon kysymykset tulkittemisesta kainuksi ja/tahi saameksi. Tämä preevi saattaa jättää semmosen ymmärryksen ette kapellaani olettaa ette kysymykset oon siitä tarvithaan ko saamenkielistä appuu komuunissa, sillä ko hän sannoo ette het jokka saatethaan saamee, saatethaan yhtä hyvin ruiðaaiki.

Kuukausi jälkhiin sitä pispala lähätti ytheispreevin pispakunnan papiile. Tämä preevi selittää tarkotuksen siitä Gamviikin suokkanapapin preevistä. Vuonna 1972 Kirkkodeparttementi oon hyväksyny oorningin mikä koskee hengilistä palvelusta laajale-assuuvile saamelaisile. Tämän oorningin kautta oon yksi stiftikapellaaninvirka vaphaana ja kuurtona niile aloile missä oon laajasti assuuvii saamelaissii. Komuuniissa missä pappi puhhuu saamee, ei tarviteteta appuu. Preevi jatkuu:

Pyssyyvä palvelusoorningi laajale-assuuvile saamelaisile lähtee siitä ajatuksesta ette jokhaisela ihmiselä pittää olla oikeus saaða evankeeliumin kielelä mitä hän ymmärtää ja mikä oon hänen oma. Kaikin piðethään saattaaat käänttyyt sielunhoittaajale joka puhhuu heiðän ommaa äitinkieltä. Sentähðen tämän oorningin pittää tiedottaat hyvin, erikoisesti niissä seurakunnissa missä oon saamenkielissii minoriteettii.⁵²

Preevi mainittee ette kaikila pitäis olla oikeus saaða evankeeliumin omala kielelä. Tämä ei kuitenkhaan koskenu toissii minoriteettii Ruiðassa. Heitä ei inkludeerattu täähään orninghiin.

52 Lnr. 47, 1973. Personalsaker 1960–1976. Skjervøy sokneprestembetes arkiv. Statsarkivet i Tromsø.

KIERUAN LENSMMANNI

– KATEGORISEERAUS, TARKASTUSASSIIT JA ETNISET MINORITETIT RAISISSA

Kieruan lensmanninalan rajat muutettiin vuonna 1814. Net osat mikkä nykyisin kuuluthaan Kai-vuonon komuunile, panthiin Yykeän komuunile. Jälkhiin tätä päätöstä Kieruan lensmanninalhaan kuului nykyinen Kierua, Raisi ja Naavuono. Vuonna 1985 Raisin ja Naavuonon omina lensmanninaloina erotettiin Kieruasta.¹ Valitettaavasti ei ole mahdollista verrata Kiistrannin lensmannin arkiivii Kieruan lensmannin arkiivhiin sillä ko Kiistrannin lensmannin alalta oon vähä materiaalii ennen viimi mailmansottaa.

Ennen ko aloitin tämän tutkimuksen, mie oletin ette tästä arkiivistä tullee löytymhään selvempii jälkkii siitä millä tavala valtaerotukset arkiiviluojiin ja minoriteettiväjen välistä tulhaan esile paremmin ette ko komuuninarkiivistä. Valtakunnan virkamiehilä ja heidän arkiiviila oon muunlainen tasa lokaalisessa yhtheiskunnassa ko komuuniarkiiviila oon. Valtakunnan virkamiehet saathiin määräyksii päälüköiltä siitä minkälaiset välit heilä piti olla minoriteettiin ja millä laila piti luoda arkiivii. Oon

olettaava ette valtakunnan minoriteettiassiissa kategoriseeraus oli tärkeempi ko komuunin assiissa, sillä ko kategoriseerausta saattaa kattoot valtakunnan valtainstrumentiksi, samhaan aikhaan ko valtakunnala oon kontrolli marginaalisten joukkoin yli.

6.1 Kategoriseeraus ja tarkastusprotokollii 1891–1920

Kruununarkiivissa Tromssassa löytty tarkastusprotokollii vuosikauðesta 1891–1920. Tämä arkiivi ei ole kompletti sillä ko vuodet 1904–1906 vailuthaan arkiivistä. Nämät vuodet oon tärkeet Ruiðan historiassa sillä ko Ruiða erosi Ruottista vuonna 1905. Se näyttää siltä ette oon erroi persoonitten etnisyyðen kuvvauksissa protokollissa ennen vuotta 1907 ja protokollissa jälkhiin tätä aikkaa. Ennen 1907 protokollissa ei nimittäin mainita etnisyyttä joka taphauksessa, mutta 1910-luvula se tapattuu. Nuoin 1907 mainithaan syytettyin etnisyyttä ja taustaa toisten personaalian kansa. Mie oletan ette tämä väjen kuvvaamistapa oon osa siitä millä laila uusi valtakunta freistaa kontrolleerata minoriteettiin pohjasessa osassa.

¹ Nilssen 2002: 4.

Se näyttää siltä ette vuosikauden 1891–1903 protokollissa kuvataan väjen taustaa näköselä tavala ko muissa senaikhaisissa dokumentiissaki. Persoonitten etnisyyttä mainithaan jos het oon porosaamelaissii tahi oon juuri tulheet Suomesta tahi Pohjas-Ruottista. Mutta ei tehdä mithään etnistä registreeramista pyssyyvästä väjestä Kieruan lensmannialala. Persoonitten etnisyyden saattaa kuitenkin löytää raportista. Esimerkiksi onko persoona käyttäny tulkki omassa selityksessä. Sitte oikeusdokumenttiin oon kirjetettu ette ”tulkki oon luku ja kirjottanu”.²

Se tapa millä etnisyyttä oon mainittu 1891–1903 vuosikauudessa, saattaa antaa negatiivisen kuvan etnisyyssanan käytöstä. Dokumenttiista lukkee esimerkiksi ette ”tunturilappalaispoikkaa” syytethään varastamisesta pyssyyväassuuvälä ihmiseltä.³ Niitä jotka tulthiin Suomesta tahi Pohjas-Ruottista, kattothiin kansa vierhaiksi. Erikoisesti niitä joila oli pakko reisata ympäri Pohjas-Ruotaa hakemassa työtä. Oletan epäilemättä ette tämä historialinen vajelus oon ollu siinä antamassa sitä negatiivista kuvvaa ”kainulais-/kväänisanasta”, ja se oon saannu ruiðalaiset kattomhaan kainulaissii ”epätasaiseksi” ihmisroikaksi. Tarkastusprotokollista vuodesta 1900 löytyy erikoisesti yksi assii mikä olettaa sitä. Assiin selitethään näin tarkastusprotokollassa: ”Vuonna 1900, 5. päivä maakuuta, Hammerfestin kaupunkifouðin telegraafisen käskylä - nouðethaan selitystä N.N.:ltä ja N.N.:ltä – oonko nämät

myynheet tahi vienheet arkun kainulaisele (X)”⁴ Vierasmiehen selityksessä Raisista muistelhaan ette kainun mies oli tullu Pirttavaarhaan hakemhaan työtä kruuviista. Hän ei kuitenkaan saannu työtä sieltä, ja sentähðen hän reisis pohjasheen päin ko taas net toistet pojat reisathiin takasin Raishiin. Miehen otethiin kiini Hammerfestissä ko hän oli varastanu arkun höyrylaivasta.⁵ Tässä tilaisuudessa käytethään joukkosannaa kuvaamala syytetyyn taustaa Suomheen. Raisin pojatki olthiin luultavasti kainun sukkuu, mutta heidän etnisyyttä ei mainita protokollassa.

Jälkhiin vuotta 1908 etniset nimitykset tarkastusprotokollissa oon usheemin käytössä ette ko ennen. Rangastusassiissa oon ”sekatausta”-nimitys se tavallisiin, mikä usheen merkittee ette se oon saamen ja kainun taustaa. ”Sekatausta” liitetty ruiðalaisuutheen nimitethään usheen ”ruiðalainen ja saamelainen” tahi ”ruiðalainen ja kainulainen” taustalta. Löytyy yksi esimerkki missä nimitethään hengen olleevan ”ruiðalista ja suomalaista taustaa”.⁶ Se oon vaikkee päättää oonko syytetty kainulainen tahi saamelainen. Mutta luultavasti etnonymii näyttää saamelaistaustaa, sillä ko se vielä oli tavalista sanoot heitä jotka tulthiin Suomesta, kainulaisiksi.⁷

1910-luvulta löytyy assiita missä persoonitten taustan sanothaan ”suomalaiseksi”. Se oon mahdollista ette ruiðan autoriteetit oon tietoisesti alkanheet käyttämhään nimitystä ”suomalainen” heistä

2 For eksempel lnr. 59. Etterforskningsprotokoll 1898: 59. Lensmannen i Skjervøy, Statsarkivet i Tromsø.

3 Lnr. 59. Etterforskningsprotokoll 1899: 48. Lensmannen i Skjervøy, Statsarkivet i Tromsø.

4 Lnr. 59. Etterforskningsprotokoll 1900: 161. Lensmannen i Skjervøy, Statsarkivet i Tromsø.

5 Lnr. 59. Etterforskningsprotokoll 1900: 161. Lensmannen i Skjervøy, Statsarkivet i Tromsø.

6 Lnr. 63. Etterforskningsprotokoll 1908: 18. Lensmannen i Skjervøy, Statsarkivet i Tromsø.

7 Se lnr. 63. Etterforskningsprotokoll 1908: 16–17. Lensmannen i Skjervøy, Statsarkivet i Tromsø.

Venhetmatka Rainsinjärvelä. Kuvanottaaja ja vuosimäärä tuntemattomat. Tromssan museumin kuvaarkiivi.

jokka oon suomen kansalaissii eroksi heistä jokka oon kainulaissii ja ruidan kansalaissii.⁸ Tarkastusprotokollassa kesältä 1917 kuvataan yhtä erikoista assiiita. Vesta-Finmarkun polittijanmestari oon tutkimassa poronvarkkausta likelä Suomen rajjaa. Assiin alussa kirjetethaan ette net kaksi syytetyttä oon ”suomalaiset”. ”Lapinpoika” Koutokeinosta selittää tulkin avula, ja hän muistelee ette hän ja pari muuta poikkaa olthiin nähneet ette kaksi suomalaista tuli suomen puolelta porolihan kansa joskus kerran marsikuussa 1917. Ko het likennethiin suomalaissii, het nähthiin ette yhden miehen ympäri

8 Lnr. 66. Etterforskningsprotokoll 1912: 50. Lensmannen i Skjervøy. Statsarkivet i Tromsø.

lumen päälä oli viisi poronnahkaa. Suomalaiset väitethiin et het olthiin ”lensmanninväkke” jokka olthiin tulheet hakemhaan poronlihhaa mitä toinen suomalainen oli korjannu lumheen. Saamelaispoika eppäili sitä ette puhuthiinko nämät miehet totta.⁹

Tämä assii oon interessanttinen etnonyymin käytön tähden. Ensiksi sanna ”lapinpoika” käytethään koko assiin läpi vierasmiesten selityksissä. Jos dokumentin olis kirjetettu täpäpä, sitte ”lapinpoijan” nimi olis ollu siinä etnonyymin sijassa. Toiseksi ”suomalainen”-nimitystäki käytethään sekä alkusassina ette vierasmiesten selityksissä. Tässä yhteyk-

9 Lnr. 73. Etterforskningsprotokoll 1917: 98–99. Lensmannen i Skjervøy. Statsarkivet i Tromsø.

sessä se näyttää siltä ette nimitystä on käytetty persoonista jokka asuthaan Suomessa. Se näyttää siltä ette nimitystä kainulainen silloin usheen käytethiin kainulaisista ja suomalaisista jokka asuthiin Ruiðassa, mutta nimitystä suomalainen käytethiin persoonista jokka asuthiin Suomessa. Tällä tavala erotethiin suomensukuissii jokka asuthiin Ruiðassa ja suomalaissii jokka asuthiin Suomessa, vaikka näitten nimitysten käytössä oli paljon epäselvää. Lokaalisela tasala nimitystä liitethiin persoonhiin jokka olthiin juuri tulheet asumhaan Ruiðhaan, vaikka se viralisesti valtakunnan tasala oli joukkonimitys kaikile kainulais-/suomalaisalkupöräisile.

Ko olin lukenu tutkimusdokumentit aikakaudeelta 1891–1920, huomasin ette jälkhiin vuotta 1905 viralisissa dokumentiissa tullee esile erroi siitä millä laila kuvathan kainulaissii jokka olthiin ruiðan kansalaissii ja kainulaissii jokka tulthiin Suomesta. Vaikka käytethään ”kainulainen”-nimitystä molemmiista joukoista, siitä saatta kuitenkin nähdä onko hän ruiðalainen kainulainen vai kainulainen Suomesta. Selviin tapa oon löyttyät missä persoona oon syntyny. Usheemmasti oon kirjojettu onko kysheessä olleeva syntyny Suomessa tahi jossaki muussa Ruiðan komuunissa. Toinen tapa oon monimukaisempi. Persoonat jokka tulthiin Suomesta, oon usheen dokumentiissa nimitetty ”kainulainen NN:ksi”, ja het jokka oon ruiðan kainulaiset, ei saada etnonnyymii nimen etheen, tahi heidät nimitethään olleevan ”kainulaista taustaa”. Sama tapa koskee kans saamelaiskanssaa. Niitä jokka olthiin tunturisaamelaiset, sanothaan ”tunturilappalaisiksi” tahi ”lappalaisiksi”, ja niitä jokka asuthaan pyssyyvästi, nimitethään ”lappalaiseksi taustalta”.¹⁰ Minusta

10 Se lnr. 68. Etterforskningsprotokoll 1915: 106. Lensmannen i Skjervøy. Statsarkivet i Tromsø.

näyttää siltä ette virkamiehile se oli luonnolista kategoriseerata kanssaa tällä tavala silloin. Katergoriseeraus vaihtelee kuitenkin niin paljon ette ei ole mahdollista tehdä tarkkoi normii siitä.

Tarkastusprotokollista näkkee ette paikalisväkiki nähtäävästi liittää ”kainulainen”-etnonnyymii persoonhiin jokka oon justhiin tulheet Suomesta. Yhðessä assiissa tämä tullee esile. Assii kysheessä oon kunnionloukkaus missä 50 vuotinen talonpojan vaimo Rässikäisestä syyttää toista vaimoihmistä jokka oon tuonnu kunnionloukkaussyytöksii. Hän muistelee ette kerran talvela ”kainulainen” mies käveli pitkin tietä Rässikäisessä ja hän tuli vaimon talhoon. Ko mies oli talossa, tuli toinen vaimoihminen kylhään. Ko ”kainulainen” päätti ette hän lähtee, krannivaimo lähti hänen pörhään. Talonpojan vaimo ajatteli ette eihän se ollu väärin ette krannivaimo lähti ”suomalaisen” kansa. Vaimo sanoi ette krannivaimo oli suuttunu jostaki siinä olossa, mikä sai krannivaimon levittämhään huhhui siitä ette talonpojan vaimo oli ollu Pispärkinseitassa ja haukkui häntä ”Pispärkinhouraksi”.¹¹ Tässä assiissa liitethään ”kainulainen”-etnonnyymii persoonhaan jokka oli juuri tullu Ruiðhaan.

Vuosina 1918–1919 syytetyin etnisen taustan kuvvaus nähtäävästi muuttuu. Silloin ei ole enää tavalista mainita paikalisten etnisyyttä, mutta heitä sanothaan ”talonväjeksi” tahi ”maanpruukariiksi”. Vuodesta 1920 mie löysin pari assiita missä mainithiin ette persoona oli ”avioliitossa olleevin kainulaisten” poika¹², ja toisessa assiissa missä oon

11 Lnr. 74. Etterforskningsprotokoll 1919: 74; lnr 73. Etterforskningsprotokoll 1917: 98–99. Lensmannen i Skjervøy. Statsarkivet i Tromsø.

12 Lnr 74. Etterforskningsprotokoll 1920: 99. Lensmannen i Skjervøy. Statsarkivet i Tromsø.

kirjotettu ”avioliitossa olleet ruiðalaiset”.¹³ Yksi erikoinen assii löytyy kuitenkin missä lukkee ette persoona on syntynyt ”Raisissa ja vanhiimet on avioliitossa, isä suomalainen”. Erikoista siinä assiissa on ette tämä persoona oli luottamushenki ja hänellä oli virka Raisin oikeussysteemissä.

Etnisyyden taustan kuvauksen muutos ei kuitenkaan koskenut turnturisaamelaisii. Näyttää siltä ette se jatkuvasti oli tavalista ette sanan ”tunturilappalainen” tahi ”lappalainen” kirjotethiin persoonan nimen etheen. Vuonna 1920 kuttuthiin tunturilappalaisen N.N. ja muita antamaan selitystä assiissa missä ”het” olthiin sytytänheet palon kruunun metthään. Joka kerta ko heitä mainithaan, heitä sanothaan ”tunturilappalaisiksi”.¹⁴ Kuvvaamala ihmisten taustaa ”talonväjeksi” tahi ”maanpruukariksi”, autoriteetit luultavasti erotethiin pyssyvästi assuuvaa väkkee niistä jotka olthiin jonkulaihin reisula. Samhaan aikaan ”tunturilappalainen” kuvvaa persoonan elinkeinoo. Se kuvvaus koskee sitte hänen funksoonii eikä etnisyyttä.

6.2 Etnonyymi, ”kainulainen”, itteidentifikasuunina lensmannin arkiivissa

Ennen ko aloitin tämän prosektin, mie toivoin ette löytäsin dokumenttii mikkä olis saattaneet näyttää millä lailla kainulaiset nimitethiin ittestä 1800-luvula. Käytethiinkö kainulaiset itte ”kainulainen”-sannaa, tahi oli ko se vain ruiðan autoriteetit jotka käytethiin sitä nimitystä? Mie tiesin ette vastauksen löytäminen nähiin kysymyk-

shiin oon vaikke, sillä ko arkiividokumentit oon pääassiissa kirjotettu ruiðaksi, ja net peilathaan ruiðan autoriteettiin näkemyksii. Mie löysin pari esimerkkii siitä.

1700-luvulta löytyy jonkuverran dokumenttii missä persoonat joila oon kainulainen tausta käytethään ”Qven”-nimitystä pöränimenä. Dokumentistä tulee kansa esile ette muutamat kainulaisista itte käytethään nimitystä jonkulaisena pöränimenä. 1700-luvun loppupäässä Naavuonossa asui varakas kauppamies, Henrik Hanssen Qven. Hän puhutteli ittestä pukstaavila: H.H.S.Q mikkä merkithään Henrik Hans Sönn Qven. Hän käytti sitte itte ”kven”-nimitystä itteidentifikasuunina. Senjan ja Tromssan soorenskriivarin dokumenttiistä löytyy vuodesta 1791 yksi dokumentti räkingsistä minkä Perunan kauppamies oli lähättänyt Henrik Hanssenin leskele. Henrik Hanssen Qvenile olthiin frahðattu tavaroita Nils Gierverin jäktilä. Räkingsin takapuolela oon pukstaavit miitä hän käytti ittesen tituleeramisessa.¹⁵ Se ette varakas kauppamies käyttää nimitystä itteidentifikasuunina, ko hän allekirjottaa tärkkeitä dokumenttii tahi ko hän oon aktiivinen kumppani erilaisissa oloissa, näyttää ette ”kven”-nimitystä ei piðetty negatiivisena Pohjas-Tromssassa silloin.

Kieruan lensmannin arkiivista löytyy kansa dokumentti mistä näkkee ette paikalliset ei kattoonheet ”kven”-nimitystä negatiiviseksi. Dokumenttissa nimitystä käytethään positiivisena itteidentifikasuunina. Tämä tapattui Pohjas-Tromssassa kesälä vuonna 1909. Kätkäsen vaimoihmistä jolla tarkastusprotokollassa sanothaan oon sekatausta, syytethään siitä ette hän oon aborteerannu lapsen,

13 Lnr 74. Etterforskningsprotokoll 1920: 143. Lensmannen i Skjervøy. Statsarkivet i Tromsø.

14 Lnr. 74. Etterforskningsprotokoll 1920: 121; lnr. 75. Etterforskningsprotokoll 1920: 122. Lensmannen i Skjervøy. Statsarkivet i Tromsø.

15 Lnr. 205. Senja og Tromsø sorenskriver 1755–1854. Statsarkivet i Tromsø.

ja jälkhiin sitä korjannu lapsen sanomatta mithään abortista. Autoriteetit tutkithaan assiita, ja se oon tärkee löytää lapsen isän niin ette saatethaan määrätä aijan koska vaimoihminen tuli raskhaaksi ja oliko lapsi täysiaikhaainen. Hän muistelee ette ”Mie makasin yhdessä pojan kansa nimeltä [x], sukunimme mie en muista, ja en tiedä mistä hän tulikhaan, mutta hän oli kainulainen.”¹⁶ Hän oli asunu vaimoihmisen tykönä jonku päivän jälkhiin joului. Vaimoihminen muistelee ette hän oli ollu kihlattu ruottalaismiehen kansa pari vuotta ennen. Hän väittää ette hänellä ei ollu ollu toista miestä siitä saaka ko hänen ja ruottalaisen välit loputhiin ennen ko hän kohtaisi mainitun pojan jälkhiin joului. Sitte tulee interessanttinen kommentaari ”[x] sanoi minule ette hän oli varakas kainulainen.”¹⁷ Tässä oon relevanttista panna merkkhiin ette poika itte oon sanonu ette hän oon kven/kainulainen. Erikoista oon se ette hän oon käyttäny nimitystä vaimon puijaamisessa. Vaikka tämä nimitys oonki toissijhaista tiettoo, sen saattaa kuitenkin olettaa ette se oon totta tiettoo. Vaimoihmisele se oli nimittäin tärkeetä toistaat sana sanalta mitä poika oli sanonu sillä ko se oli tutkimusassii, ja kaikki mitä hän sanoi, kirjojethiin paperhiin. Mitä kieltä het oon puhunheet toinen toisen kansa, ei ilmesty selityksestä. Hänen kommentaari näyttää ette ”kven”-etnonymii ei ole ymmärtänheet negatiivisesti ruiðan kielele, jotaki mitä adjektiivii ”varakas” etnonymii edessä allevii-vaa. Hänen selityksestä ei tule mithään esile mikä näyttää ette hänellä oli huonot olot pojan kansa; hän haluisi vain sannoot pojan lapsen isäksi. Hänen

16 Lnr. 62. Etterforskningsprotokoll 1909: 124. Lensmannen i Skjervøy. Statsarkivet i Tromsø.

17 Lnr. 62. Etterforskningsprotokoll 1909: 124. Lensmannen i Skjervøy. Statsarkivet i Tromsø.

selityksen lopussa tulee kuitenkin esile ette poika ei ollukhaan hänen lapsen isä.¹⁸

Kainulaispoika jonka vaimoihminen ensisti oli sanonu lapsen isäksi, tuli alkupöräisesti Raisista. Hän löytyy kansa muissa assiissa, m.m. ruumhiin-loukkamis- ja petosassiissa missä hän oon vieras-miehenä. Protokollassa hänestä sanothaan ette hän oon syntyny Raisissa, ollu rippikoulussa ja hänellä oon sekatausta.¹⁹ Hän valitti kuitenkin sannoot ittensä varakhaaksi kainulaiseksi vaimoihmisele, mikä näyttää ette ”kven”-etnonymii merkitys ruiðan kielele ei ollu negatiivinen ei hänele eikä vaimoihmisele jonka hän puijais. Tästä oon mahdollista nähðä ette kainulaiset sanothiin ittensä ”kven”-iksi ruiðaksi, mutta ei tämä selitä sitä mitä het sanothiin omala kielele.

Ko oon kyset siitä mitä nimitystä het käytethiin itteidentifikasuunissa, sitte oon tärkeetä eroittaa mitä kieltä het käytethiin identifikasuuina. Raisin viralisista dokumentiista lukkee ette kainulaiset käytethiin ruiðalaista nimitystä ”kven” itteidentifikasuunina ko het puhuthiin ruiðaa, mutta ei niistä tule esile käytethiin ko het ”kvääni-” tahi ”kainulais-”nimitystä ko het puhuthiin ruiðaa/suomee.

6.3 Etnisyyteen koskevi rikkomuksi

Meiðän modernissa yhtheiskunnassa puhuthaan rikolisten etnisestä taustasta mikä oon hyvin epäselvä teema. Tämmäiset puhheet stigmatiseerathan etnissii minoritettii vaikka rikkomusraportit ja statestiikat koskethaan juuri pikku ossaa etnisistä joukoista. Näitä kuvvauksii oon meedia luonnu

18 Lnr. 62. Etterforskningsprotokoll 1909: 229. Lensmannen i Skjervøy. Statsarkivet i Tromsø.

19 Lnr. 62. Etterforskningsprotokoll 1909: 229. Lensmannen i Skjervøy. Statsarkivet i Tromsø.

ja usheen net alleviivataan etnistä taustaa erottamalla etnistä ruiðan ja ei-ruiðan taustaa. Nämät alleviivaukset luodaan negatiivisii kuvvauksii etnisistä minoriteetiista vaikka rikkomuksin pohja on epäselvä. Pohjas-Ruiðan ytheiskunnassa sata vuotta aikkaa oli nähtävästi muutamat tyypit rikkomuksista liitetty etnisyyteen. Kulttuuriset, sosiaaliset ja historialiset faktorit ja ihmisten oikeuden ymmärrys on tärkeitä, ja net saatetaan vaihetela ihmisjoukosta ihmisjouktoon ja alasta alhaan.

Ko kirjotin suokkanapapin arkiivista, mie mainittin ette kainulaissii olthiin syytetty bigamista 1890-luvula. Tämä tulee kansa esile lensmannin arkiivista, mutta assiit oon enenniimiitten 1900-luvulta. Yksi assii koskee kainulaista joka haluisi naiða Ruiðassa Kieruan pappisuokkanassa vuonna 1908. Hänelä ei ollu tarpheelista toðistusta Suomesta, ja pappi otti yhteyttä Suomheen. Niissä lähätetyissä paperiissa Suomesta tulee selvile ette hän oon jo nainu. Pappi ei sitte halluu vihkiit parrii, ja hän lähättää assiin lensmannile.²⁰

Bigami-assiit koskethaan vain Suomessa syntyneitä kainulaissii, ei kainulaissii jotka oon ruiðan kansalaissii. Vuodesta 1912 löytyy assii missä syytethään parrii yhdessäasumisesta ilman olleevan avioliitossa. Mies oon syntyny Oulun läänissä Suomessa ja oon asunu 14 vuotta Ruiðassa. Ruiðassa hän oon eläny Pohjas-Tromssan vaimoihmisen kansa. Samhaan aikaan miehelä oon vaimo Suomessa. Mies ei saata ruiðan kieltä niin hyvin, ja hän selittää lensmannile tulkin kautta.²¹

20 Lnr. 63. Etterforskningsprotokoll 1908: 53. Lensmannen i Skjervøy. Statsarkivet i Tromsø.

21 Lnr. 63. Etterforskningsprotokoll 1912: 70. Lensmannen i Skjervøy. Statsarkivet i Tromsø.

Tästä arkiivista olen huomannu jotaki intressanttista aikakauðesta ympäri vuosisaðanvaihetuksesta 1900 ja kiini 1920-luvule asti. Oikeusprotokollissa näkkee ette etniset rikkomukset oon liitetty joukon elinkeinohon. Kauppamiehet ja opettaajat olthiin ushein ruiðalaissii. Dokumentiissa heitä anmellataan ja syytethään veropetoksesta. Lap-palaissii, päinvastoin, panhaan usheen fankilhaan poronvarkkauðen tähden.

Ko oon puhetta kainulaisista, erikoisesti Raisinvankasta, heitä usheen syytethään mettänvarastamisesta. Het olthiin hakanheet puita kruunun mettästä omhaan pithoon tahi het olthiin myynheet puita tervahautaan. Nähtävästi kainulaiset piðethiin ette puunhakkaaminen kruununmettissä oli hyväksyttävä ja eikä paikaiset ihmiset suorasti kattonheet sitä rikkomukseksi. Ennen ja jälkhiin vuosisaðanvaihetusta ei mainita etnisyyttä protokollissa, mutta oletan ette assiit koskethaan kainulaissii, sillä ko syytetyt oon Raisinvankasta mikä oli kainun kielinen ala. Lisäksi vielä käytethiin tulkki syytetyile.

Jälkhiin vuotta 1910 noussee mettän hakkaamisyytetyitten määrä merkilisesti Raisinvankassa. Tarkastusprotokollissa kuvataan syytetyitten etnistä tausta tarkkhaasti. Tässä yhteyksessä oon kansa intressanttista ette Ruiðassa syntynheetki alethaan hakkaamaan luvattommasti kruunun mettästä jälkhiin 1910. Tästä näkkee ette luvatonta mettän hakkamista ei kattottu rikoliseksi etnisyyðestä huolimatta.

Vuodesta 1916 löytyy usheita raisilaisii jotka oon hakanheet luvattommasti kruunun mettää. Mikä oon synnä siiheen, oon vaikke sannot. Yhdessä assiissa kirjotethaan ette hakkaaja oon avioliitossa olleeva mies pienistä oloista, ja hänelä oon

ruiðan ja kainun sekatausta.²² Seuraava assii protokollassa koskee kansa luvatonta mettän hakkamista. Siinä assiissa syytethään 16 vuotista poikkaa puunhakkaamisesta kruunun mettästä. Tarkastusprotokollassa kirjetetaan ette syytetty on syntynyt vuonna 1900, taattumii ja kuukautta hän ei muista, mutta hän täyttää 16 vuotta melkkeen heti. Hänen vanhiimet oon avioliitossa olleet pienistä oloista, hänen isä oon suomalainen ja äitilä oon sekatausta. Häntä syytethään luvattomasta kruunun mettän hakkamisesta. Hän selittää tulkin avula.²³ Nämät assiit koskethaan kainulaissii, mutta se tullee tavallisemmaksi ette ruiðaissii ja ihmissii joila oon sekatausta, kansa syytethään mettänvarkkauðesta.²⁴

6.4 Suomalaiset hajetut justiiisprotokollissa

4. maaikuuta 1910 hallitus allekirjotti Ruiðan ensimmäisen vieraslain. Laissa oli määräyksii mikkä annethiin juuritulleile maahan velvolisuuksii ilmoittautumhaan poliittijale. Ulkomaalainen sai oleskelukirjan minkä piti säilyttää. Laki oli jonkulainen kontrollilaki minkä kautta valtakunta haluisi kontrollerata ”ei-halunheita” ihmissii Ruiðassa. ”Ei-halunheet” olthiin net jotka ei ilmoittautunheet poliittijale, joila ei ollu oleskelukirjaa, jotka tultthiin maahan vaikka heiðät ennen jo olthiin ajettu maasta tahi olthiin tuomittu rangastukshiin. Lain tarkotus oli estää vierhaita ja kierttäävii irtokulkukiijoita jäämhään valtakunthaan.²⁵ Vuosisaðanvaihetuksessa Pohjas-Ruiðassa oli usheita suomalaissii

22 Lnr. 70. Etterforskningsprotokoll 1916: 108. Lensmannen i Skjervøy. Statsarkivet i Tromsø.

23 Lnr. 70. Etterforskningsprotokoll 1916: 109. Lensmannen i Skjervøy. Statsarkivet i Tromsø.

24 Se lnr. 74. Etterforskningsprotokoll 1918: 14. Lensmannen i Skjervøy. Statsarkivet i Tromsø.

25 Kjeldstadli 2003: 371.

jokka olthiin hajetuita sekä Suomessa ette Ruiðassa. Heilä ei ollu helppo löytätä piilopaikkaa Ruiðasta jälkhiin sitä uutta vieraslakkii.

Justiiisprotokollista löyttyy kansa interessanttissii dokumenttii mikkä koskethaan suomalaissii/ryssän kansalaissii. Justiiisprotokollissa muutoin löyttyy vähä tietto etnisyyðestä tahi etnisestä taustasta. 1920-luvun protokollista löyttyy assiita missä ”flyttlapp/muuttolappainen”-sannaa mainithaan poronvarastamisessa ja yksi assii missä käytethään ”saame”-sannaa.²⁶ Ensimmäinen justiiisprotokolla oon vuodesta 1901. Protokollat vuosista 1906–1921 viluthaan, mutta jälkhiin 1921 kaikki protokollat oon tallela kiini 1981 asti.

Justiiisprotokollat oon preevijuurnaalliten näköset sillä ko protokollhaan oon kirjetettu kaikki anmellaukset mikkä lensmanni oon ottanu vasthaan. Ero oon kuitenkin se ette justiiisprotokollassa oon assiita mikkä koskethaan valituksii, anmellauksii tahi tutkimuksii, ko taas preevijuurnaallissa oon kaikki vasthaanotettut preevit. Justiiisprotokollat erothaan kans preeviprotokollista kirjottamistavan kautta. Preeviprotokollhaan kirjetetaan preevit siinä järjestyksessä ko net tulhaan, ko taas justiiisprotokollhaan kirjetetaan sisäletulleevii assiita. Assiinumeron alle kirjetetaan kaikki preevit siinä järjestyksessä ko lensmanni oon ottanu net vasthaan. Sentähðen saatethaan justiiisprotokollat olla lähtheitä tutkiijoile jotka haluthaan saaða tietto assiista ja dokumenttiista mikkä kuuluthaan joka asshiiseen.

Ensimmäinen assii oon Ruiðassa kierttäävästä suomen kansalaisesta. Assii oon vuodesta 1901. Vesta-Finmarkun poliittija lähättää telegraafisen käskyn

26 Lnr. 78, sak 69 1928. Justiiisprotokoll 1925–1928. Lensmannen i Skjervøy. Statsarkivet i Tromsø.

siitä ette piðethään ottaat kiini ”kierttävän suomalaisen, pelimanni Antti,” joka oon varastanu erilaista tavaraa Kaavuonosta Alattiossa. Ko hän oli reisula Naavuonhoon, häntä kuulutethiin. Assiissa tieðoitethaan ette hän 4. oktooberikuuta oli ollu Naavuonossa, ja ette hän jatkaisi samana päivänä Raishiin, ja sieltä Yykeän Kaivuonhoon.²⁷ Protokollasta ei näje ette otethaanko miehen kiini, mutta luultavasti häntä ei otettu kiini. Tästä assiista näkkee ette lensmannilla oli vähä tiettoo miehestä, hänen nimestä tahi mistä hän tuli. Polittija tiesi vain ette hän oli menossa Kaivuonhoon, mutta hän olisi saattanu karata takasin Suomheen sekä Raisista ette Kaivuonosta. Luultavasti assiita ei koskhaan selvitetty.

Vuoðesta 1903 löyttyy kaksi assiita justisprotokollasta mikkä koskethaan suomalaissii kuulutettui Ruiðassa. Toisessa assiissa Tromssan polittijanmestari lähättää sorenskriivarile mellingin ruottalaisesta alamaisesta Pihtiputhaan suokkanasta. Miehen oon tuomittu 5 vuoðen ja 5 kuukauðen fankilhaan varkhouðen ja muitten rikolisten olloin syystä Kolarin kirkonkylässä. Hakemiskuulutustekstissä mainithaan miehen ulkonäkköö mikä näyttää olleevan erikoinen. Hän oon 30 vuotta vanhaa, hänelä oon vaaleet hykset ja erikoinen arpi vasemmassa poskessa. Pyyðethään ette hänen otethaan kiini.²⁸ Tässä hakemiskuulutustekstissä oon nähtäävästi väärää tiettoo. Mies oon luultavasti suomalainen sillä ko hän tullee Pihtipuhtaan suokkanasta mikä oon Keski-Suomessa. Tämä ala oon jo vanhaasta saakka ollu suomenkielinen. Jos hän olisi tullu ranta-alalta, hän olisi saattanu olla suomenruottalainen. Sen

27 Lnr. 76, sak 67 1901. Justisprotokoll 1901–1905. Lensmannen i Skjervøy. Statsarkivet i Tromsø.

28 Lnr. 76, sak 24 1903. Justisprotokoll 1901–1905. Lensmannen i Skjervøy. Statsarkivet i Tromsø.

lisäksi häntä oon kuulutettu rikolisten tekkoin tähðen Pohjas-Suomessa.

Toinen assii oon vakavampi. Justisprotokollassa oon irtodokumentti minkä oon lähätetty Taana-Varengin polittijanmestarin virasta polittijanmestarile Tromssan sorenskriivarin virale. Assii kysheesä oon työntekkiijästä jolla oon tyyppilinen suomalainen nimi Helsingistä. Miestä kuulutethaan vaimon tappamisen tähðen kesälä 1903. Oletethaan ette hän oon karannu Pohjas-Ruiðhaan septemberikuussa samana vuonna. Dokumenttissa kuvathaan hänen ulkonäkköö erittäin nuukasti:

Mies oon nuoin 26 vuotta vanhaa, lyhyt mutta vahva kasu, tummaihoinen ja pruuinit silmät, mustat hykset, musta mustaasi ja parta alahuulen alla, ymmyränlainen ja synkkä ja vielä arpi pääkallon takapuolessa missä ei ole hyksii.²⁹

Preevissä kirjotethaan ette kuvan miehestä oon panheet myötä, mutta kuva ei ole siinä justisprotokollassa.

Tätä dokumenttii mainithaan kansa justisprotokollassa assiina 59. Justisprotokollasta lukkee kuitenkin ette mies oli Utsjovesta mikä oon Pohjas-Suomessa Finmarkun rajala. Tieðot muutoin vastathaan nähtäävästi niitä mikkä oon Taanan-Varengin polittijaviran dokumenttissa. Assiista lukkee lisäksi ette polittija monta päivää jälkhiin oon ottanu kiini miehen Kätkäsessä. Mies jonka oon otettu kiini, näyttää olleevan se kuulutettu mies. Mies väittää ette hän oon Talmulahðesta missä hän oon asunu kaksi vuotta. Lisäksi mies väittää ette hänelä oon ruiðalainen nimi. Miestä otethaan kuvan minkä

29 Lnr. 76, følgebrev. Justisprotokoll 1901–1905. Lensmannen i Skjervøy. Statsarkivet i Tromsø.

Kieruan lensmanni lähättää Vesisaarheen. Polittijala ei ole nokko tođistuksii, ja ei signalementtikhaan näytä soppiivan kuulutetun signalementtiin. Miehen laskethaan irti pari päivää hiljasemin.

Assii ei ole kuitenkaan loppunu siiheen. Kruunuadvokaatti, joka nähtäävästi ei usko miehen muistelukshiin, halluu aukaista assiin häntä vastaan. Kruununadvokaatti kirjottaa ette murhan tehthiin 25.6., ko taas mies väittää ett hän oli Etelä-Varengissa niinä aikoina. Assiita tutkithaan tarkkeemasti.³⁰ Viimen se näyttää siltä ette mies oli sama ko kuulutettu mies Suomesta. Hän freistais luultavasti muuttaat identtiteettii ruiđalaisela nimelä. Sillä tavala hän luultavasti freistais saađa autoriteetit uskomhaan ette hän oli Talmulahđen kainulainen. Autoriteetit nähtäävästi ei kuitenkaan uskota hänheen, ja luultavasti hänen otethaan kiini ja lähätethään takasin Suomheen.

Lensmannin arkiivi oon muunlainen ko net toiset arkiivit tässä tutkimuksessa. Ensisti se arkiivi ei ollu semmonen ko mie olin olettanu verrattuna niihin toishiin arkiivhiin. Arkivii ja sen dokumentit olthiin nöytraaliset ja niissä oli vähä subjektiivista tiettoo niin ko komuuninarkiivissa ja suokkanapapinar-kiivissa oli. Sentähđen mie en saattanu panna lensmannin arkiivi niinen sammoin teoreettisten raamiin sisäle miitä mie käytin niissä toisissa arkiiviissa tässä tutkimuksessa. Toisesti näissä dokumentiissa oli vähä tiettoo saamelaisista ja kainulaisista joukkoina ja komuuniitten kielioloista. Minusta näyttää ette oikeussysteemissä niitä oon hoiđettu samhaan laihiin ko toissiiki ruiđalaissii kansalaissii. Tämän syyksi tämä osa tutkimuksesta erroo sisältöisesti ja teoreetisesti niistä toisista osista. Lensman-

30 Lnr. 76, sak 59 1903. Justisprotokoll 1901–1905. Lensmannen i Skjervøy. Statsarkivet i Tromsø.

ninarkiivi näyttää ette arkiivit valtakunnan tasala oon objektiiviset niin pitkele ko se oon mahđolista, ko taas niissä toisissa arkiiviissa oon leimaa heistä jokka kirjotethiin ja luothiin dokumentit. Vaikka suokkanapappi oliki valtakunnan virkamies, siinä suokkanapapin arkiiviissa ja komuunin arkiiviissa oon leimaa joka yhðestä papista ja hänen attityyti-ista. Sentähđen erot suokkanapapin ja komuunin arkiiviin välilä ei ole niin isot ko erot lensmannin ja niinen toisten arkiiviin välilä oon.

Konklusuuni

VAITELIHAAT ÄÄNET EI OLHEETKAAN VAITELIHAAT

Arkiivit primäärilähtheinä annethaan vastauksii meiðän kysymykshiin. Vaikka dokumentit oon olheet muuttumattommana siitä saakka ko niitä kirjotethiin, niitten sisällys ja se konteksti miihiin niitä oon panheet, net saatethaan anttaat erilaista tiettoo siitä mitä hajethaan ja mitä kysythään. Sillä tavala dokumentit ei tulla koskhaan tulkituksi eikä tutkituksi valmhiiksi. Prosektin päämäärä oon ollu sen löytäminen millä laila etniset minoriteetit nävythään komuunaalisissa ja valtion arkiividokumentiissa, ja millä laila arkiivimateriaali näyttää sitä valtaerroo minoriteettiin ja arkiivitekijijitten välilä kahðessa Pohjas-Ruiðan komuuniissa; Raisissa ja Porsangissa (entisessä Kiistrannissa). Minun tutkimuksessa mie olen hakenu sekä pääkulttuurin ette minoritettikulttuurin perspektiivii samoista dokumentiista.

Vähä erroi löyttyy siitä millä laila etniset minoriteetit kuvathaan vanhoissa komuunin ja valtakunnan arkiivimateriaalissa. Valtakunnan materiaalissa etnistä kategoriseerausta kuitenkin käytethään usseemmasti ko komuunaalisessa materiaalissa. Komuunaalisessa arkiivimateriaalissa ei tehty erroo

kansanjoukoitten välilä jos heilä oli stabiili elämä. Juuri niitä joukkoi joita kattothiin erilaisiksi valtakansasta, niin ko tunturisaamelaiset ja juuritulheet Suomesta, kategorisserathiin etnisiksi. Valtakunnan minoriteethiin koskeevissa assiissa näyttää siltä ette kysymys kategoriseerauksesta oon ollu tärkeempi ko komuunaalisissa assiissa. Valtakunnan kategoriseerausta saattaa kattoot sillä tavala ette se oli valtakunnan alamaiskuristusta, mutta se oli kansa vallankalu. Kategoriseerauksen kautta autoriteetit saatethiin kontrollerata marginaalissii joukkoi.

Dokumentiissa miitä mie olen tarkastanu Kiistrannin komuuniarkiivivssa ja Raisin komuuniarkiiivissa, oon monta ytheishaamuu. Iso osa molemmista arkiivista oon hävinny soðan aikana. Ison osan Kiistrannin komuuniarkiivista kuitenkin pelastethiin. Issoin osa Kiistrannin säilytetystä arkiivista löyttyy Tromssan Kruununarkiivissa, mutta koko Raisin komuunin arkiivi löyttyy Raisissa. Sekä Kiistrannin ette Raisin komuuniarkiiviista viluu arkiivimateriaalii; luultavasti sillä ko muutamat tutkijat ja kylänkirjan kirjottaajat oon lainanheet materiaalii, mutta ei ole tuonheet dokumenttii takasin oikkees-

Kainun institutti Pyssyjoessa. Kuvanottaaja: Jaro Hollan. Kainun institutin kuvaarkiivi.

heen paikkaan. Oletan ette tämä probeemi löytyy muissaki komuuniarkiiviissa Ruiðassa.

Kiistrannin komuunin hallituksen, fattistyyrin, koulustyyrin ja sopimuskommisuunin arkiiviissa olen löytäny yli 230 kainunkielistä ja yli 120 saamenkielistä dokumenttii vuosikauðesta 1867–1911. Issoin osa oon vuosisaðan 1800–1900 vaihtelusta. Se saattaa näyttää paradoksilta ette löytyy minori-teettikielelistä materiaalii justhiin niinä vuosina ko norjalaistaminen ja kielipolitiikka olthiin oikheen kovala. Ennimmet dokumentit löyðythään fattistyyrin arkiivista. Se ette saamen- ja kainunkieliset

dokumentit löyðythään usheemmin fattikommisuunila ja niissä oloissa mikkä koskethaan ökonoomista hommaa niin ko vero- ja senkaltaista, oon justhiin osa siitä isosta komuunikasuunista, mitä privaatti-ihmisilä ja komuunila oli siinä vuosikauðessä.

Dokumentit näytethään ette minoriteetit saathiin jonkuverran ottaat ossaa omala kielelä Kiistrannin komuunin hallittemisessa. Muutamisti saamelaiset ja kainulaiset saathiin vastaukset kysymykshiin omala kielelä. Tämä näyttää ette komuunaaliset virkamiehet saathiin saamee ja kainuu 1800-luvula. Minoriteetit oon kansa kir-

jottanheet dokumenttii Kiistrannissa. Kuitenki se tulee esile ette minoriteetikieliset dokumentit oon marginaliseeratut arkiivissa. Kataloogiissa tahi arkiivimapiisa ei oltu mainittu ette mapiissa oon minoriteetikielistä materiaali. Lisäksi monet minoriteetikieliset dokumentit olthiin panheet joko mappiin alkupäähään tahi loppupäähään, eli net ei olheet siinä alkupöräisessä kontekstissa.

Kiistrannin komuuniarkiivin minoriteetikielinen materiaali näyttää sitä ette Ruiðan arkiiviin järjesty- ja kuvvaussysteemit oon pakko problematiseerata sillä ko nykyinen arkiivikuvvaus saattaa toimiit marginaaliseeraavana usheile ihmisjoukoile. Ruiðan arkiivijärjestyksen og arkiivikuvvauksen pohjana oon ollu „arvonneutraalinen“ prinsippi. Arkiivin oon sanottu valmhiiksi arkiivitekkijöitten puolesta vaikka het ei ole nähneet toissii kategorii ko net mikkä olthiin relevantit justhiin niissä assiissa. Sentähden ei ole registreerattu kategorii, mikkä olis saattanheet olla tärkkeitä tulevaisuudessa, niin ko ”etnisyys” ja ”kieli”. Tästä näkkee ette arkiivi ei ole „neutraali“ sillä ko se näyttää tietty meininkii ja tiettyi valtaolloi. Arkiivin haamutetahan säilyttämisen, poistamisen, järjestämisen, kataloogiseraamisen, aukasemisen ja tiedonantamisen työn kautta. Näissä prosessiissa tehthään paljon vaalii. Näistä vaalista tulee konsekvensii siiheen millä laila arkiivin oon kirjotettu, sentähden sille tutkimuksele mitä oon tehneet, ja niile muisteluk- sile miitä oon kirjotettu.

Siinä näytti olleevan merkittävä ero niitten kahden komuuniin välilä. Tavalisesti mainithaan saamelaisii ja kainulaissii usheen Kiistrannin dokumentiissa ennen toista mailmansottaa. Vaikka komuunin hallinnossa tehthiin enämen dokumenttii kainuksi, se tulee kuitenkin esile ette saamen

kieltä ja saamen kulttuuri favoriseerathiin Kiistrannissa niin ko valtakunnan näkemys minoriteetiis- taki oli. Raisissa, sen sijasta en kuitenkhaan löytäny ythhään dokumenttii saamen kielelä enkä kainun kielelä niistä mapiista miitä mie tarkastin. Sen lisäksi norjalaistamis- ja kielipolitiikkadokumentiissa mainithaan usheen tyhä kainulaissii. Raisin saamelaiset oon melkkeen poissa niistä dokumentiista siltä vuosikauðelta mitä mie tarkastin, luultavasti siitä syystä ette komuuni kattoi heitä norjalais- tunheeksi joukoksi. Soðan aikana hävithään kans kainulaiset arkiividokumentiista.

Näitten kahden komuuniin dokumentit näy- tetthään ette norjalaistamisen kovvuus ja millä laila se oon koskenu niitä erilaissii ihmisjoukkoi, oon varieerannu komuunista komuunhiin. Raisissa ajethiin kovvaa kielipolitiikkaa missä ei erotettu saamelais- sii ja kainulaissii. Kaikin saathiin saman hoiðon. Kiistrannissa sen sijhaan oli monta salareikkää nasjunaalisessa kielipolitiikassa, ja millä laila sitä ajethiin komuunissa. Kielipolitiikka oli pääassiissa se mitä papit päätethiin, ja minkälaiset olot heilä oli ylheisesti norjalaistamisheen ja etnishiin minori- teethiin. Papit ei perustanheet kieliinstruksista, ja samhaan aikhaan hän saattoi lähättää ristiriitassii mellinkkii sentraalisile autoriteetiile. Kiistrannissa oli monta pappii jokka olthiin positiiviset etnisile minoriteetiile, jotaki mitä näkkee komuunin arkiivi- dokumentiissa.

Minun tutkimus näyttää ette meilä ei ole kylliksi tiettoo minoriteetiista Ruijan arkiivissa. Arkiiviin kuvvaus ja aukaseminen näyttää huonosti sitä yht- heiskunnan kielelistä ja etnistä moninaisuutta mitä arkiivit piðetäis peilata. Muutammissa arkiivissa löytyy relevanttista tiettoo minoriteetiista, heiðän historiasta ja heiðän entisestä ja nykyisestä tilasta,

*Kolmenkieliset tienmerkit. Porsanki on nyt viralisesti kolmenkielinen komuuni.
Kuvanottaaja: Mervi Haavisto 2008. Kainun institutin kuvaarkiivi.*

mutta tämä tieto ei tule esile. Minun mielestä arkiivitutkimukset minoriteetiista ja marginaalisista joukoista on tapa millä laila saada heidät näkymhään yhteiskunnassa missä heitä on marginaliseerattu jo pitket ajat. Ko on saatu esile relevanttista tietto minoriteetiista ja marginaalisista joukoista, arkiiviinstitsuunit saatetais anttaat tätä tietto toisile.

Lopuksi mie halluun konkludeerata ette met tartema lissää tutkimusta komuunaalisista arkiiviista. Tromssan ja Finmarkun komuuniarkiivit piðetäis kans saada omat arkiivit tutkituksi niin ette het

saaðhaan tietto siitã mitä sielã oikkesthaan oon. Tämä tullee rikastamhaan heidãn ommaa historiaa. Ko olema saanheet enãmen tietto komuuniarkii- viista, saatama sitte konkludeerata oliko se mikã löytyi Kiistrannissa niin uniikkii tahi löytyykõ minoriteettissii dokumenttii muissaki arkiiviissa. Liisãksi tämä tutkimus näyttãã siitã ette saamelaiset ja kainulaiset ei olheet niin vaiitelihaht ja näkymãtõmãt ko jälkiajassa oon luultu. Lokaalisesti het oon olheet aktiivisesti myõtã erilaisila kollektiivisila aloila. Vaiitelihaat äãnet ei olheetkaan niin vaiitelihaat.

LÄHTHEET JA LITTERATUURI

Primäärilähteet

Raisin kommuuni
Raisin komuuniarkiivi 1886–1949.
Porsangin kommuuni
Porsangin komuuniarkiivi 1804–1949.
Tromssan Kruununarkiivi
Kiistrannin komuuniarkiivi 1845–1918.
Kiistrannin/Porsangin suokkanpapinviran arkiivi.
Kieruan lensmanni
Senjan ja Tromssan soorenskriivari 1755–1854.
Kieruan suokkanpapin arkiivi.
Tromssan stiftidireksuuni.
Hammerfestin provastin visittaasiprotokolla 1865–1896. nro. 32.
Hammerfestin provastin visittaasiprotokolla 1896–1936. nro. 33.

Arkiivikatalogii (ei julkaistettui)

Bjerkås, Ola 2002: ”Skjervøy sokneprestembete”.
Arkivkatalog. Statsarkivet i Tromsø.
Bjerkås, Ola 2003: ”Kistrand/Porsanger sokneprestembete”. Arkivkatalog. Statsarkivet i Tromsø.

Nilssen, Svein-Olaf 2002: ”Lensmannen i Skjervøy”.
Arkivkatalog 1839–1986”. Statsarkivet i Tromsø.
”Nordreisa kommune 1886–1970/88”. Foreløpig katalog. Interkommunalt arkiv i Troms.

Litteratuuri ja sekundaarilähteitä

Anttonen, Marjut 1999: *Etnopolitiikkaa Ruijassa. Suomalaislähtöisen väestön politisoituminen 1990-luvulla*. SKS. Vammala.
Arkivlova med forskrifter 2001(1992): Det Kongelige Kulturdepartement. Oslo.
Atwood, Margaret 1972: *Survival: a Theoretic Guide to Canadian Literature*. Toronto.
Bastian, Jeanette A. 2008: ”A Non-traditional Archive in a Post-Colonial Community: The Recordness of Carnival in the United States Virgin Islands”. In *ICHORA 4*. Conference Papers. Unpublished. University of Western Australia: 49–61.
Bjerkås, Ola 1997: *Preste- og prostearkiver*. Riksarkivaren. Oslo.
Carter, Rodney G.S. 2006: ”Of Things Said and Unsaid: Power, Archival Silences, and Power

- in Silence". In *Archivaria*. The Journal of the Association of Canadian Archivists, Special Section on Archives: Space and Power. 61. Spring 2006: 215–298.
- Dahl, Helge 1957: *Språkpolitikk og skolestell i Finnmark 1814–1905*. Oslo.
- Derrida, Jacques 1996: *Archival Fever*. The University of Chicago Press. Chicago & London.
- Eriksen, Knut Einar & Niemi, Einar 1981: *Den finske fare. Sikkerhetspolitikk i nord 1860–1940*. Oslo.
- Evjen, Bjørg 2008: "Giftermål, næring og etnisk tilhørighet 1850–1930". I Evjen B. og Hansen L. I. (red.). *Nordlands kulturelle mangfold. Etniske relasjoner i historisk perspektiv*. Oslo: 239–271.
- Folketellinga 1865*. Kistrand. Registeringssentralen for historiske data. 1988. Universitetet i Tromsø
- Fonnes, Ivar 2000: *Arkivhåndboken for offentlig forvaltning*. Kommuneforlaget. Oslo.
- Fuglerud, Øivind 2001: *Migrasjonsforståelse*. Flytteprosesser, rasisme og globalisering. Otta
- Hansen, Emil 1957: *Nordreisa bygdebok*. Trondheim.
- Hansen, Lars Ivar & Evjen, Bjørg 2008: "Kapittel 1. Kjært barn – mange navn". I Evjen B. og Hansen L. I. (red.). *Nordlands kulturelle mangfold. Etniske relasjoner i historisk perspektiv*. Oslo: 17–47.
- Hanssen, Einar Richter 1986: *Porsanger bygdebok*. Bind 1. Porsanger kommune.
- Harris, Verne 2002: "The Archival Sliver: Power, Memory, and Archives in South Africa". In *Archival Science* Vol. 2 No. 3–4 (2002): 63–86.
- Havdal, Olav 1977: *Læstadianerne*. Fra Nordkalottens kirkehistorie. Trondheim.
- Holmesland, Hilde 2006: *De nasjonale minoritetene*. ABM # skrift 25.
- "Innledning". I *Lappenes forhold* nedskrevet 1896–98 av skolelærer Ole Thomassen om Lyngen og Porsanger herreder. 1999. Finnsnes.
- Jakobsen, Rolf 1988: "Historie forvitret i rådhuskjelleren". I *Finnmark Dagblad* 09.01. 1988.
- JanMohamed, Abdul & Lloyd, David 1990: "Introduction: Toward a Theory of Minority Discourse: What Is to Be Done?". In JanMohamed A. R. and Lloyd D. (eds). *The Nature and Context of Minority Discourse*. New York, Oxford University Press: 1–16.
- JanMohamed, Abdul 1992: "Worldlines-Without-World, Homelessness-As-Home: Toward a Definition of the Specular Border Intellectual". In Sprinker M (ed.). *Edward Said. A Critical Reader*. Oxford: Blackwell: 96–120.
- Kjeldstadli, Knut 2003: "Del III. 1901–1940". I Kjeldstadli K. (red.). *Norsk innvandringshistorie 2. I nasjonalstatenes tid 1814–1940*. Oslo.
- Kurtz, Matthew 2006: "A Postcolonial Archive? On the Paradox of Practices in a Northwest Alaska Project". In *Archivaria*. The Journal of the Association of Canadian Archivists, Special Section on Archives: Space and Power. 61. Spring 2006: 63–90.
- Masdalen, Kjell-Olav 1987: "Sosiale oppgaver". I Mykland L. og Masdalen K. O. (red.). *Administrasjonshistorie og arkivkunnskap. Kommunene*. Universitetsforlaget.
- Mathisen, Stein R. 1995: "Den farlige kunnskapen. Makter, moral og viten i sagn om svarteboka." I Hauan M. A. og Skjelbred A. H. Bolstad (red.). *Mellom sagn og virkelighet i nordnorsk tradisjon*. Stabek: 17–32.
- Mykland, Liv 1987: "Økonimiforvaltning". I Mykland L. og Masdalen K. O. (red.).

- Administrasjonshistorie og arkivkunnskap. Kommunene.* Universitetsforlaget.
- NAT – Nordisk arkivterminologi 2003. <http://www.narc.fi/nat/>
- Niemi, Einar 2003: "Del I. 1814–1860". I Kjeldstadli K. (red.). *Norsk innvandringshistorie 2. I nasjonalstatenes tid 1814–1940.* Oslo.
- Norsk historisk leksikon* 1995 (1974): *Næringsliv, rettsvesen, administrasjon, mynt, mål og vekt, militære forhold, byggeskikk m. M. 1500–1850.* Fladby R, Imsen S. og Winge H. (red.). Otta.
- Otterbech, Jens 1917: "Forord". I Hidle J og Otterbech J. (red.). *Fornorskningen av Finmarken.* Kristiania: 7–8.
- Petterson, Arvid 1994: *Småfolk og drivkrefter. Porsanger bygdebok, bind 2. Fra 1900 til 1960–årene.* Porsanger.
- Ryymin, Teemu 1998: "Bein av vårt bein, kjøtt av vårt kjøtt". *Finske nasjonalister og norske myndigheters kvenpolitikk i mellomkrigstiden.* Upublisert. Universitetet i Tromsø.
- Ryymin, Teemu 2003: "De nordligste finner". *Fremstillingen av kvenene i den finske litterære offentligheten.* Upublisert. Dr. art. avhandling. Institutt for historie. Universitetet i Tromsø.
- Saessalo, Lassi 2002: *Kveenien maa.* Tampere.
- St. meld. Nr. 15 – 2000–2001. St. meld. Nr. 15 – 2000–2001.* Nasjonale minoriteter i Norge – Om statleg politikk overfor jødar, kvener, rom, romanifolket og skogsfinnar.
- Stoler, Ann Laura 2002: "Colonial Archives and the Arts of Governance". In *Archival Science* Vol. 2 No. 3–4 (2002): 87–109.
- Thommasen, Theo 2001: "A First Introduction to Archival Science". In *Archival Science* Vol. 1 No 4 (2001): 373–385.
- Valderhaug, Gudmund 2002: "Eit hamskifte i arkiva. Kommunal arkivdanning 1950–2000". I Bråstad K. J., Johannessen, K. og Sirevåg T. (red.). *Med Clio til Kringsjø. Festskrift til riksarkivar John Herstad.* Riksarkivarens skriftserie 13. Oslo: 324–336.
- Vallenius, Erkki 1998: *Kansankodin kuokkavieraat. II maailmansodan jälkeen Ruotsiin muuttaneet suomalaiset kaunokirjallisuuden kuvaamina.* SKS. Helsinki.